

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Obraz modernity a velkoměsta
v díle
Georga Simmela

Bakalářská práce

autor: Jan Bauer

vedoucí bakalářské práce: Doc. PhDr. Jiří Bystřický, CSc.

Praha 2007

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 10. 9. 2007

Jan Bauer

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu bakalářské práce Doc. PhDr. Jiřímu Bystřickému, CSc. za cenné rady a připomínky. Dále všem kolegům, se kterými jsem měl možnost během svého studia diskutovat nad rozličnými tématy. Především však děkuji svým rodičům Evě a Zdeňkovi za podporu, kterou mě poskytovali během celého studia.

**Obraz modernity a velkoměsta
v díle
Georga Simmela**

Obsah

1. Úvod	3
2. Modernita	4
2.1 Vymezení pojmu	4
2.2 Historické zařazení	5
2.2.1 Průmyslová revoluce a urbánní změny	5
2.2.2 Politické revoluce	7
3. Simmel a Berlín	9
3.1 Berlín v Simmelově době	9
3.2 Simmelův život	9
4. Simmelovo pojetí společnosti	17
4.1 Simmelův styl	21
5. Velkoměsta a duchovní život	27
5.1 Objektivní a subjektivní kultura – otevření problému	30
5.2 Neurastenie jako diagnóza velkoměsta	33
5.3 <i>Exkurz ke klasikům</i>	35
5.3.1 <i>Engels a Marx</i>	35
5.3.2 <i>Emil Durkheim</i>	36
5.3.3 <i>Ferdinand Tönnies</i>	37
5.3.4 <i>Max Weber</i>	39
5.4 Peníze	43
5.5 Individualismus a neosobnost	44
5.6 Sociální kruhy – úměra sociálního prostoru	47
5.7 Od kvality ke kvantitě aneb ztráta smyslu	50
5.8 Objektivace času	52
5.9 Blazeovanost	53
5.10 Rezervovanost a lhostejnost	54
5.11 Antipatie jako překonání lhostejnosti	55
5.12 Most, dveře a rodina	56
5.13 Osamělý kosmopolita – svoboda od... a svoboda k...	61
5.14 Móda a velkoměsto	64
5.15 Nadvláda objektivního ducha nad subjektivním	67
6. Simmel a současná doba	71
7. Závěr	75
8. Literatura	77
<i>Abstrakt/Abstract</i>	82

Vnímání a interpretace nemohou být odděleny.

J.W. Murphy

*Simmel pojednával o problémech sub specie aeternitas,
přičemž předstíral, že o nich pojednává sub specie momenti.*

Arthur Salz

1. Úvod

Tématem tohoto eseje je dílo Georga Simmela, velké postavy přelomu devatenáctého a dvacátého století a jednoho z takzvaných „otců zakladatelů“ sociologie. Budu se zde snažit zachytit prvky, které podle Simmela byly charakteristické právě pro společnost přechodové doby, v níž se nacházel. Simmelova zkušenost s modernitou byla nerozlučně spjata s prostředím velkoměsta. Právě jeho spjatost a specifická zkušenost s berlínským prostředím formovala jak jeho úvahy tak styl, kterými je prováděl. Cílem této práce je přiblížit Simmelovo *milieu*, odhalit v něm prvky, které měly konstitutivní vliv na jeho dílo. Potom v Simmelově eseji *Velkoměsta a duchovní život* ukázat charakteristiky moderního života jak je Simmel nahlížel, přičemž si pomohu i jeho dalšími esey. Druhým cílem této práce je ukázat to, že Simmelův specifický styl a metoda mu umožnily popsat jevy, které byly v jeho době teprve v zárodku, avšak v naší současné době se s nimi stýkáme v jejich plné síle. Proto jsem v textu provedl několik srovnání s mladšími autory. Porovnání současného stavu se Simmelovými pozorováními je věnována závěrečná část této práce.

V tomto eseji jsem vycházel především z díla Georga Simmela samotného. Dále jsem pro popsání dobových okolností využíval sekundární literaturu a v závěrečné části jsem ke komparaci použil texty autorů současných. Většina Simmelových esejů, které jsem při zpracování této práce použil, není v českém jazyce dostupná, proto by tato práce mohla být vnímána i jako malý příspěvek k poznání úctyhodně rozsáhlého Simmelova díla, které si dle mého přesvědčení zaslouží pozornost i v dnešní době.

2. Modernita

2.1 Vymezení pojmu

Uvažování o moderní společnosti stálo v samých základech sociologie. Ta se, jako věda o společnosti, zrodila právě v době, kdy se z tradičních společností začala stávat společnost moderní. Jan Keller ve své *Teorii modernizace* dokonce tvrdí, že před vznikem modernity společnost neexistovala: „Na jejím místě byla poměrně pestrá, lokálně rozrůzněná a jen málo přehledná změť nejrůznějších typů vazeb vzájemné ochrany mezi jednotlivci a celými skupinami.“¹

Moderní společnost se odlišuje od všech předcházejících, tradičních, typů pospolitosti. Tyto odlišnosti a jejich dopady se staly předmětem zájmu prvních sociologů a jejich zkoumání pokračuje do současnosti. Podle Kellera² můžeme rozlišit čtyři základní vlastnosti, které odlišují moderní dobu od předešlých období a určují tak povahu modernity.

První z těchto vlastností je vysoký stupeň generalizace vztahů. Dochází k zobecnění všech společenských vztahů a ty se tak stávají čím dál tím více nezávislými na konkrétních lidech a situacích. Tato generalizace má výrazně ambivalentní dopady. Na jedné straně zformalizované a zobecnělé struktury rozhodování umožňují výkonnost v jakékoliv oblasti společenského života, na straně druhé dochází k nárůstu neosobnosti v těchto vztazích.

Druhým znakem modernity je proces individualizace. Jedná se o výrazný nárůst významu jednotlivce, který se vymanil ze svazujících pout tradiční společnosti. Jednotlivec tak podle všeho nestál na počátku společnosti, ale jeho objevení se je dobově podmíněné specifickými podmínkami modernity.

Třetím znakem je funkční diferenciací společnosti. Diferenciací umožnila jak efektivnější fungování, tak rozvoj a osamostatnění funkčních podsystémů. Druhou stranou diferenciací je oslabení sociální soudržnosti, jež byla charakteristickým znakem tradičních pospolitostí.

¹ KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Praha : SLON, 2007. s. 59.

² Srov. tamtéž, s.60-64. nebo KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha : SLON, 2005. s. 15-16.

Posledním, čtvrtým znakem moderní společnosti je rozvoj racionalizace. To znamená takové uspořádání skutečnosti, které zvyšuje možnost ji předvídat a ovládat její vývoj. Racionalizace v moderní společnosti má rovněž dvě stránky. S rozvojem racionality se vydělují sektory, které se nadále řídí jen logikou vlastní reprodukce. Díky racionalitě všech sektorů nelze v případě jejich konfliktu rozhodnout, kde ustoupit. Druhou stránkou je potom rozvoj instrumentálního rozumu, což se projevuje znehodnocením všech hodnot, které nelze vyjádřit penězi.

Moderní společnost je tudíž v důsledku působení těchto čtyř znaků abstraktnější, nesourodější, specializovanější a zároveň stále účelovější. Všechny tyto faktory byly a stále jsou nahlíženy rozdílnými autory různě, ať už pozitivně, negativně nebo ambivalentně.

2.2 Historické zařazení

Nástup modernity můžeme spojit se sérií revolucí, které radikálním způsobem oddělily dobu následnou od doby předcházející, od doby tradičních, předmoderních společenstev. Průmyslová revoluce, probíhající od poloviny 18. století, poznamenala oblast ekonomiky a sociálního uspořádání a v oblasti moci to byly revoluce politické, jež se odehrály mezi 17. a 19. stoletím.³

2.2.1 Průmyslová revoluce a urbánní změny

Průmyslová revoluce začala v polovině 18. století a je spojená především se zaváděním strojů do výroby. Kořeny industrializace nalezneme v Anglii a rozvoji textilního průmyslu. Po sérii zdokonalení spřádacích strojů v letech 1769 – 1779 se zcela změnilo celé přádelnické odvětví textilní výroby. Podobná historie se opakuje i u tkaní. Výroba se přesunuje z rozptýlených chalup k tovární práci. Následoval prudký rozvoj odvětví, který byl doprovázen vznikem řady továren. Textilní průmysl si však vyžadoval stále více strojů, k jejichž výrobě bylo zapotřebí železo, ocel a moderní metalurgie, těžba rud, uhlí a výroba koksu. Pohon textilních strojů byl zpočátku vázán na vodu, ale parní stroj byl efektivnější formou pohonu. Výroba parních strojů opět zvyšovala poptávku po

³ Srov. KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha : SLON, 2005. s. 15.

oceli a ta po těžbě uhlí. Toto všechno bylo doprovázeno rozvojem železnic, jež umožňovaly interakci mezi jednotlivými druhy výroby a spotřeby.

Tento proces klasické industrializace spojený s první průmyslovou revolucí měl vliv na celý systém osídlení. Městotvorné procesy, které vyústily do klasické evropské urbanizace, lze popsat následujícím způsobem: Technologický pokrok využívající vodní pohon vedl ke vzniku miniprůmyslových koncentrací podél toků řek. Protože byl počet výhodných míst na tocích omezen, začaly spolu s mechanizací vznikat poměrně velké budovy o čtyřech až pěti podlažích. Kombinace levné venkovské půdy, levné pracovní síly a dostatečných zdrojů vodní energie přitahovala nově vznikající průmysl.

To se radikálně mění s vynálezem parního stroje a jeho zapojením do výroby a dopravy. Pára jako zdroj energie měla výrazně dostředné tendence. Protože doprava paliva zdražovala výrobu, stala se blízkost ke zdrojům uhlí jedním z významných faktorů vedoucích ke koncentraci hospodářských činností i obyvatel. Parní pohon je efektivní jen do určité vzdálenosti od parního stroje. Proto nemohly být jednotlivé části továren od parního stroje vzdálené více než 400 metrů, což je maximální vzdálenost, na kterou lze přenášet sílu parního stroje. Vznik velkých továren zaměstnávajících několik set zaměstnanců byl proto zcela přirozeným a nutným důsledkem použití páry jako zdroje energie. Zásobování továren uhlím zajišťovala železnice, ta opět měla koncentrační efekt, čím více továren na jednom místě, tím snazší a levnější obsluha železnicí.

Dochází tak ke vzniku souvislých továrenských území a vznikají městské průmyslové čtvrti s koncentrací továren, skladišť, železničních vleček a dalších průmyslových objektů.⁴ Železnice však působila i na celý systém osídlení jednotlivých zemí Evropy. Lewis Mumford to popisuje následovně: „Ale parní stroj vedl ještě po jiné stránce k soustředění a velikosti. Ačkoli železnice zvětšila cestovní vzdálenosti a množství pohybu a dopravy, omezovala se na poměrně úzký okruh působnosti; poněvadž její výkonnost byla chabá při stoupání tratí přesahujícím 2%, bylo třeba, aby se nové dráhy přidržovaly říčních toků a údolních krajín. To mělo za následek, že se obyvatelstvo začalo stěhovat ze zázemí, které dříve v tzv. období eotechnickém bylo dobře spojeno se světem silnicemi a průplavy; při doplňování železniční sítě a při vzrůstu mezinárodních

⁴ Srov. MUSIL, Jiří. Co je urbanizace. In HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J. *Zrod velkoměsta*. Praha, Litomyšl : Paseka, 2002. s. 7-53., s. 25-30.

trhů mělo obyvatelstvo sklon hromadit se ve velkoměstech na konci trati, na křižovatkách železnic, v přístavních městech.⁵ Železnice zároveň nemohly být efektivně použity pro dopravu dělníků, takže se koncentrovaly v blízkosti továren. To přispělo nejen ke vzniku velkých a nových forem bydlení, ale i k nevídaným hustotám domů a obyvatelstva. „Velké, hustě zastavěné a rychle rostoucí město s jediným centrem, kam se sbíhaly dopravní linky často oddělených společností, vděčí za svůj charakteristický tvar z velké míry dostředivým silám páry. Prakticky dodnes žijeme ve městech, jejichž radiocentrická struktura byla do značné míry formována železnicemi v první polovině 19. století.“⁶

Jedním z dopadů průmyslové revoluce bylo prohloubení specializace a dělby práce ve výrobě. Jednostranný rozvoj jednoho druhu průmyslu byl umožněn proto, že se rychle rozvíjela výměna zboží. To bylo umožněno jak pokrokem v dopravě, tak rozvojem obchodu a peněžnictví. Města, kde byl vysoký stupeň specializace, mohla existovat jen díky rozvinutému obchodu a dopravním podmínkám. Přestala být závislá na potravinách ze svého bezprostředního zázemí, naopak se stávala čím dál závislejší na rozvíjejícím se světovém trhu. S růstem továrních komplexů se odděluje výrobní a obchodní oddělení továren. Majitel továrny se přesouvá do správního města, ať už je to Londýn, Paříž nebo Berlín. Tím, že se v těchto městech koncentrují majitelé a obchodní zástupci, je usnadněna komunikace a urychleno obchodní jednání. Na tuto koncentraci se váže rozkvět bankovních domů, spojený s další koncentrací úřednictva do center. Nebyly to však jen věcné výhody, jež posilovaly příliv obyvatel do obchodně správních velkoměst, byl zde i další, sociálně psychologický faktor – prestiž.⁷ Proces urbanizace je tudíž vázaný na průmyslovou revoluci a další faktory modernity.

2.2.2 Politické revoluce

V devatenáctém století a na počátku století dvacátého proběhla v Evropě řada politických revolucí, jejichž „základním poselstvím bylo zjištění, že od nynějška je možno aktivně zasahovat do společenských poměrů a radikálně je měnit ve směru

⁵ MUMFORD, Levis. *Technika a civilizace*. Praha, 1947. s. 179-180. Citováno podle MUSIL, Jiří. Co je urbanizace. In HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J. *Zrod velkoměsta*. Praha, Litomyšl : Paseka, 2002. s. 7-53., s. 30.

⁶ MUSIL, Jiří. Co je urbanizace. In HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J. *Zrod velkoměsta*. Praha, Litomyšl : Paseka, 2002. s. 7-53., s. 31.

⁷ Srov. MUSIL, Jiří. *Sociologie soudobého města*. Praha : Svoboda, 1967. s. 51-53.

určitých politických cílů a vizí.“⁸ Tyto změny přinesly nejen nárůst osobních možností, ale i nárůst rizik a nejistoty, a to především vinou nezáměrných důsledků takového politického jednání. „Záměrné intervence do společnosti vyvolávaly celou řadu vedlejších efektů, které nebyly přítomny v původních vizích, ba někdy jim dokonce odporovaly. Zároveň politické revoluce zviditelnily existující míru centralizace a moci, jak se v evropských zemích vyvinula ještě v předdemokratických poměrech. Tuto centralizaci moderní revoluce ještě dále umocnily, což vedlo minimálně ke dvěma komplikacím. Jednou z nich byl rozpor mezi rovnostářskými ideologiemi politických revolucí a úlohou byrokracie při řízení a kontrole stále komplexnějších společností. Druhou byl rozvoj nacionalismu, jehož využívala centralizovaná moc pro potřeby ideologického zdůvodnění obětí, jichž si vyžádala modernizace a industrializace země.“⁹

⁸ KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha : SLON, 2005. s. 17.

⁹ Tamtéž

3. Simmel a Berlín

3.1 Berlín v Simmelově době

Simmel se narodil v Berlíně v době, kdy Berlín již prodělal revoluční rok 1848. Po nástupu Bismarcka jako pruského ministerského předsedy v roce 1862 nastává éra sjednocování Německa, která vrcholí v roce 1871, kdy je ve Versailles ujednáno a podepsáno sjednocení Německa s Berlínem jako hlavním městem. Berlín od začátku 19. století prochází řadou změn. Nastává prudký rozvoj industrializace, který je spojen s migrací do města. Už jen mezi lety 1816 a 1847 se počet obyvatel zdvojnásobil (ze 197 000 na 409 000).¹⁰ V roce 1905 dosáhne počet obyvatel Berlína dva miliony.¹¹

Politická situace v monarchii nepřeje svobodnému myšlení. Vrstvy továrníků, obchodníků a finančníků, které se podílejí na růstu Německa, nemají odpovídající politický vliv. Politika je nadále řízena předkapitalistickými silami, především východopruskými junkery. Postup na univerzitách je řízen konzervativní vládou a postupují jen ti, kdo prokazují věrnost císaři.¹²

3.2 Simmelův život

Simmel se tedy narodil v době, kdy Berlín prochází prudkými změnami. O těchto změnách Simmelův jediný syn Hans Simmel napsal:

1. března roku 1858 se můj otec Georg Simmel narodil v domě, který tvořil severozápadní stranu křižovatky Leipzigerstrasse a Friedrichstrasse. V té době byly tyto ulice stále na západ od starého městského centra, avšak později se staly nejcharakterističtějšími a nejdůležitějšími obchodními ulicemi. Člověk nemohl být víc Berliňan, místní, než když se narodil na rohu Leipziger- a Friedrichstrasse.¹³

Simmel byl nejmladší ze sedmi dětí v rodině obchodníka, jež konvertoval ze židovství ke křesťanství, matka byla protestantka. Otec umírá, když bylo Simmelovi

¹⁰ Srov. BUFFET, Cyril. *Berlín*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1999. s. 155.

¹¹ Tamtéž, s. 383.

¹² Srov. KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha : SLON, 2005. s. 327.

¹³ SIMMEL, Hans. Auszüge aus den Lebenserinnerungen. In BÖHRINGER, H, GRÜNDER, K. *Ästhetik und Soziologie um die Jahrhundertwende : Georg Simmel*. Frankfurt : Klosterman, 1978. s. 247-248. Citováno podle FRISBY, David. *Georg Simmel*. London : Tavistock/Ellis Horwood, 1984. s. 21.

šestnáct. Jeho vztah k matce se vyznačoval určitou distancí a jako člověk bez pevného zázemí trpěl Simmel v mládí pocitem marginality a nejistoty. Po smrti otce se ujímá Simmelovy výchovy rodinný přítel Julius Friedlaender, zakladatel a vlastník velkého hudebního nakladatelství. Díky majetku, který zdědil po otci i po tomto poručíkovi, měl Simmel vždy dost prostředků jak na studium, tak později na zajištění existence nezávislého badatele, jemuž byl po dlouhá léta upírána univerzitní profesura.¹⁴ Simmel byl neobyčejně plodný autor, do své smrti v září roku 1918 stihl publikovat 25 knih (z nichž některé přesahovaly 500 stran) a okolo 300 článků, recenzí a jiných textů.¹⁵

Jak uvádí M. Petrusek, „Simmel byl ve své době patrně nejpopulárnějším evropským filozofem (i sociologem) a v Americe rozhodně (vedle Spencera) nejvlivnějším sociologem.“¹⁶

Simmelova akademická dráha se přesto nesla po celý jeho život v duchu outsiderství.¹⁷ Jednou z příčin byl antisemitismus, jenž v německém univerzitním prostředí nebyl příliš skrýván. Za další příčinu můžeme považovat fakt, že Simmelovo dílo nepředstavovalo jednotné směřování, což nakonec vedlo k tomu, že byl považován především za sociologa. Sociologie neměla v Německu na přelomu století na různých ustláno, sociální vědy byly autoritami nahlíženy s krajní podezřívavostí a despektem. Svědčí o tom i fakt, že zatímco v Americe a Francii byla v té době sociologie na univerzitách se zájmem pěstována, v Německu do roku 1918 nebyl ani jeden profesor sociologie.¹⁸

Simmelova univerzitní kariéra¹⁹ začíná roku 1876 na Berlínské univerzitě, kde setrvává až do roku 1914. Simmel nejdříve studuje historii u T. Mammsena a posléze psychologii u M. Lazaruse. Po studiu etnologie u A. Bastiana se Simmel obrátil, „aniž by věděl jak,“ k filozofii pod vedením E. Zellera a F. Harmse. Jeho první disertační práce

¹⁴ Srov. KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha : SLON, 2005. s. 328.

¹⁵ Srov. FRISBY, David. *Georg Simmel*. London : Tavistock/Ellis Horwood, 1984. s. 22.

¹⁶ Simmel byl v Americe členem redakční rady *American Journal of Sociology*, kde mu také v překladu Albiona Smalla vyšlo devět studií. Viz PETRUSEK, Miloslav. Proč číst Simmela na konci tisíciletí. In: SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 160.

¹⁷ Lewis Coser používá v souvislosti s tím označení „The Stranger in the Academy“ pro název jedné eseje věnované Simmelovi. Srov. Coser L. A., *The Stranger in the Academy*. In: Georg Simmel, ed. by L. A. Coser. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall, 1965.

¹⁸ Srov. FRISBY, David. *Georg Simmel*. London : Tavistock/Ellis Horwood, 1984. s. 27.

¹⁹ Pro podrobnější popis Simmelovy akademické dráhy viz FRISBY, David. *Georg Simmel*. London : Tavistock/Ellis Horwood, 1984. s. 22-34. a KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha : SLON, 2005. s. 328-330, ze kterých zde vycházím.

Psychologické a etnografické studie o hudbě zabývající se původem hudby byla roku 1880 odmítnuta pro extravagantnost a nepřesvědčivý výklad.²⁰ O rok později získává Simmel doktorát s esejem nazvaným *Popis a zhodnocení Kantových různých pohledů na podstatu přírody*. Svou habilitační práci věnoval Kantovu pojetí času a prostoru a roku 1885 se stává soukromým docentem (*Privatdozent*), což byla neplacená pozice, závislá jen na přispěvcích studentů. V této funkci setrval až do roku 1900. Simmel byl v tomto období zpočátku silně ovlivněn evolucionismem H. Spencera a pozitivismem, národovou psychologií (*Völkerpsychologie*) M. Lazaruse. Vedl seminář o filozofických konsekvencích Darwinova díla a další zabývající se vztahem filozofické teorie a přírodních věd. Vliv darwinismu se promítá i do jeho studie *O sociální diferenciaci* (1890). V průběhu devadesátých let se rovněž věnuje etice a filozofii dějin, kde zastává kulturně relativistický a psychologizující postoj. Vychází mu několik dalších studií a rovněž kratší práce, které se ze sociologického hlediska zabývají mimo jiné módou, sociologií rodiny, metodikou sociálních věd, úlohou peněz v moderní kultuře, analýzou vztahu nadřizenosti a podřizenosti, sociálními skupinami či náboženstvím. V roce 1900 pak Simmel vydává své nejzávažnější dílo *Filozofii peněz*, které se na příkladu peněz v poměrně abstraktní rovině na pomezí filozofie, sociologie a ekonomie zabývá otázkami povahy hodnot. Pod vlivem novokantovství zde načrtává své pojetí objektivní a autonomní sféry kulturních hodnot, které existují souběžně s fyzickým světem a psychickou realitou. Tato kniha se setkala s velkým ohlasem, především však mimo Berlínskou univerzitu.

V této době v něm jeho akademičtí kolegové spatřovali především sociologa. Je to vidět i na dopise, který poslala fakulta ministrovi školství a v kterém žádala povýšení Simmela na mimořádného profesora (*Ausserordentlicher Professor*).²¹ Jejich rezervovaný postoj k statusu sociologie lze z textu vyčíst:

Tato oblast studia je jako žádná jiná zcela jistě semeništěm pseudovědy. Avšak právě proto, že Dr. Simmel vyextrahoval z neurčitého souhrnného konceptu

²⁰ Poslední oddíl této práce se zabýval jódlováním a je založen na jednom z úplně prvních dotazníků (Simmel ho otiskl v časopise Švýcarského Alpinského klubu v roce 1879). Srov. FRISBY, David. *Georg Simmel*. London : Tavistock/Ellis Horwood, 1984. s. 23.

²¹ Byla to druhá žádost, první z roku 1898 byla zamítnuta.

sociologie řadu užitečných pozorování, na nichž pracoval s vědeckou přesností, odlišil se tak od ostatních sociologů.²²

Žádost byla úspěšná a Simmel se další rok stává mimořádným profesorem, což byl honorární titul, který ho sice opravňoval učit, avšak na ostatním akademickém životě se nadále podílet nemohl. V té době měl už opublikováno šest knih, které všechny vyšly i v cizojazyčných překladech.²³ Mezi roky 1900 až 1908 publikoval sbírku přednášek o Kantovi (1904), kompletně přepracované druhé vydání *Problémů filozofie historie* (1905, první vydání v roce 1892), studii *Kant a Goethe* (1906), *Náboženství* (1906), studii *Schopenhauer a Nietzsche* (1907) a *Sociologii* (1908), která shrnovala jeho eseje vydané v předcházejících letech. Mimo to až do roku 1908 každoročně přednášel o sociologii. Rok 1908 byl pro Simmela významný nejen kvůli vydání *Sociologie*, ale také v ohledu jeho další univerzitní kariéry. Simmel byl navržen na profesora filozofie na univerzitě v Heilderbergu. Jedním z těch, kdo se o tento postup zasazovali, byl Max Weber, který už profesorem v Heilderbergu byl. Weber si později posteskl, že Simmel „zůstává deprimovaný z oficiálního uznání, které by přišlo s přiznáním řádné profesury, kterou si více než kdo jiný zasloužil už dekádu a půl předtím.“²⁴ Jak je zřejmé, Simmelovi profesura přidělena nebyla. Jedním z důvodů byl antisemitský dopis D. Schäfera adresovaný ministrovi školství, který návrh schvaloval. Můžeme se zde dočíst:

Je mně lhostejné, zda profesor Simmel byl či nebyl pokřtěn, protože on je bytostně, hluboce izraelský v celém svém pohledu na svět, svým způsobem života a formou myšlení... Simmel za svou pověst vděčí svým aktivitám takzvaně sociologickým. Podle mého názoru je ovšem třeba vyčkat, zda se sociologie vůbec potvrdí jako věda. Chtít klást společnost jako orgán určující soužití lidí namísto církve a státu je podle mého soudu chyba zlověstná a přímo zhoubná... Mám za to, že není správné dát oficiální uznání takovému pohledu... na univerzitě, která je tak důležitá pro stát a národ..., nebo alespoň ne osobě, která používá více důvtip... než pevné a systematické myšlení.²⁵

²² Citováno podle FRISBY, David. *Georg Simmel*. London : Tavistock/Ellis Horwood, 1984. s. 28.

²³ Srov. PETRUSEK, Miloslav. Proč číst Simmela na konci tisíciletí. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 195.

²⁴ Citováno podle FRISBY, David. *Georg Simmel*. London : Tavistock/Ellis Horwood, 1984. s. 32

²⁵ Dopis je příloha stati COSER, Lewis. Georg Simmel's Style of Work : A Contribution to the Sociology of the Sociologist. *The American Journal of Sociology*. 1958, vol. 63, no. 6, Emile Durkheim-Georg Simmel, s. 635-641. Dostupný z WWW: <http://links.jstor.org/sici?sici=0002-9602%28195805%2963%3A6%3C635%3AGSSOWA%3E2.0.CO%3B2-E> ; část překladu jsem převzal z

Po tomto zamítnutí už Simmel ve své práci nevěnuje sociologii tolik prostoru a svoji pozornost přesouvá, ovlivněn Bergsonem a Nietzsche, k vitalistické filozofii. Přesto přednáší otevírací řeč na prvním Německém sociologickém kongresu konaném ve Frankfurtu v roce 1910. Mezi Simmelova hlavní díla po roce 1908 patří *Filozofická kultura* (1911), jejíž první vydání čítající 10 000 výtisků bylo vyprodáno během šesti týdnů. V roce 1914 přijímá ve věku padesáti šesti let řádnou profesuru ve Štrasburku. Z Berlína však odchází s těžkým srdcem a jeho odchod je doprovázen novinovými články, jejichž autoři ostře kritizují Berlínskou univerzitu. Jeden z nich byl dokonce nazván „Berlín bez Simmela.“²⁶

Ve Štrasburku je stále intelektuálně produktivní, i když sociologii se už nevěnuje. Přesto v roce 1917 vychází jeho kniha *Základní otázky sociologie*, rekapitulující ideje ze *Sociologie*. Ve válečných letech se ze začátku Simmel projevil jako nacionalista, i když v průběhu své názory reviduje. V roce 1918 píše svůj filozofický testament *Konflikt moderní kultury*.

Přes všechny problémy, jimž musel ve své akademické dráze čelit, byl v Berlíně velice populární a jeho přednášky, které platily za společenskou událost, navštěvovalo i velké množství zahraničních studentů, stejně tak jako široká veřejnost. Už během devadesátých let přednášel v největším přednáškovém sále Berlínské univerzity. Byl také jedním z prvních, kdo povolil ženám, jako „hostujícím studentům,“ navštěvovat přednášky. Učinil tak dlouho předtím, než bylo ženám v roce 1908 povoleno řádně studovat na pruských univerzitách. Právě vysoká oblíbenost u posluchačstva, ať už akademického či veřejného, vyvolávala závist u jeho méně populárních kolegů a byla paradoxně jedním z důvodů, proč tak dlouho nemohl získat řádnou profesuru.

Simmel však svůj život nezasvětil jen univerzitnímu snažení. „Distance k akademickému světu byla také důsledkem Simmelovy mentality, která se vyznačovala citlivou pozorností k typickým pŕvabŕm jeho doby; k estetickŕm inovacŕm; k duchovnŕm posunŕm v povaze a zmŕnŕm orientace v postojŕch k ŕivotu soustředenŕmu ve velkomŕstu; k nepolitickŕm promŕnŕm postojŕ a stŕŕi hmatatelnŕm, rozptŕlenŕm, avšak

PETRUSEK, Miloslav. Proč číst Simmela na konci tisíciletí. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 193.

²⁶ Srov. FRISBY, David. *Georg Simmel*. London : Tavistock/Ellis Horwood, 1984. s. 33.

základním jevům každodennosti.“²⁷ Jak sám Simmel poznamenal: „Rozkvět Berlína z města do metropole v letech kolem a po přelomu století se překrývá s mým nejsilnějším a nejrozsáhlejším osobním rozvojem.“²⁸

Simmel se od devadesátých let stýkal s mladými socialisty, jejichž kruhy později opouští, avšak přesto stále považoval socialismus za nejvýznačnější hnutí své doby. Už předtím, v osmdesátých letech, se seznámil s Sabine Lepsius, která ho přivedla do spolku okolo básníka Stefana Georga. Díky ní se seznámil i s Gertrude Kinel, filozofkou zabývající se náboženstvím a sexualitou,²⁹ kterou si v roce 1890 bere za ženu. Simmelova žena pak začala pořádat salónní večery i u Simmelů doma. K Simmelovi docházela řada předních osobností Berlína té doby. Byli mezi nimi například Dilthey, Rickert, Weber, Husserl, Troeltsch, lékař Virchow. Avšak kromě akademiků to byli především umělci a literáti, kdo navštěvoval jeho salón. Simmel se stýkal, jak už jsem uvedl, se Stefanem Georgem, jehož poezie si velice vážil a věnoval mu několik esejů, s Rilkem, s Paulem Ernestem a také s Henri Bergsonem, jehož filozofie měla na Simmelovo dílo po roce 1908 velký vliv. Na privátní přednášky k Simmelovi domů chodili i Ernst Bloch a Györgyi Lukács.

Simmel byl znalcem umění a napsal o něm spoustu krátkých esejů. Rovněž v prvním desetiletí dvacátého století přispíval do mnichovského časopisu *Jugend*, věnovanému německé secesi – Jugendstilu. Velice obdivoval dílo Rodina, s nímž udržoval korespondenci a setkal se s ním v Paříži. Také jeho dílu věnoval ve svém životě několik esejů. V eseji *Rodin* Simmel píše: „Antická plastika hledá takřikajíc logiku těla, Rodin hledá jeho psychologii... Neboť podstatou moderny vůbec je psychologismus, prožívání a výklad světa podle reakcí našeho nitra, a vlastně niterného světa, je to rozpuštění pevných obsahů do kapalného elementu duše, jež je očištěná od veškeré substance a jejíž formy jsou jen formami pohybu.“³⁰ Simmel se dokonce kvůli Rodinovi

²⁷ HABERMAS, Jürgen. Georg Simmel on Philosophy and Culture : Postscript to a Collection of Essays. *Critical Inquiry* . 1996, vol. 22, no. 3, s. 403-414. Dostupný z WWW: <http://www.cas.sc.edu/socy/faculty/deflem/zsimhab.pdf> . s. 405.

²⁸ SIMMEL, Hans. Auszüge aus den Lebenserinnerungen. In BÖHRINGER, H, GRÜNDER, K. *Ästhetik und Soziologie um die Jahrhundertwende : Georg Simmel*. Frankfurt : Klosterman, 1978. s. 265. Citováno podle FRISBY, David. *Georg Simmel*. London : Tavistock/Ellis Horwood, 1984. s. 34.

²⁹ Gertrude Simmel publikovala pod pseudonymem Marie-Louise Enckendorf.

³⁰ SIMMEL, Georg. *Philosophische Kultur*. 2. Auflage. Leipzig : Alfred Kröner Verlag, 1919. Rodin, s. 168-186. s. 171-172. Použil jsem překlad z LIESSMANN, Konrad P. *Filozofie moderního umění*. Olomouc : Votobia, 2000.

ocitá v roce 1902 i v Praze, kde se koná výstava jeho děl. Na výstavu ho doprovází další z častých návštěvníků Simmelova salónu, spisovatelka Margarete Susman. Susman později ve svých memoárech popsala atmosféru a charakter Simmelova domu a salónu v něm vedeného:

Byla to kultura počátku století, kterou Simmel... ztělesňoval a která byla o pouhých deset let později zničena první světovou válkou. Velká rozlehlá studovna v přízemí s výhledem do zahrady byla pokrytá drahocennými starými perskými koberci. Na zdech visely obrazy starých mistrů, mnoho originálních kreseb od Rodina. Všude, v prosklených skříních nebo volně, stály vázy, mísy z Dálného východu, nádherné sošky Buddhů. Ne zcela uprostřed místnosti stálo velké černé piáno, které jí dominovalo.

A dále:

Nikdy nezapomenu zvláštní vůni, která vycházela člověku vstříc při vstupu do Simmelova domu: směs vůně čerstvě natrhaných jablek a velmi drahých cigaret. Recepce v domácnosti Simmelových, týdenní '*jours*' byly pojmuté zcela v duchu jejich společné kultury. Byly sociologickým výtvozem v miniatuře: společenskostí, jež se vyznačovala kultivovaností nejvýsostnějších individualit. Rozhovory zde dostávaly tvar, jenž... se nesl v atmosféře intelektuality, přívětivosti a taktu oddělené od původní zatíženosti osobnostních prvků.³¹

Simmel tedy nebyl jen „cizincem v akademii,“ ale i člověkem, který se snažil plně prožívat to nejlepší z dobové kultury. Možná by se dal označit za intelektuálního dobrodruha. Potom bychom mohli vést paralely mezi jeho životem a dvěma slavnými eseji, jichž je autorem – o cizinci a dobrodruhovi. Cizinec je podle Simmela blízko a daleko zároveň. „Protože není žádným zásadním způsobem spjat s jednotlivými složkami nebo jednostrannými tendencemi skupiny, zaujímá vůči všem specifický postoj 'objektivnosti,' postoj, který nespočívá v pouhém odstupu a nezúčastněnosti, nýbrž je zvláštním konglomerátem vzdálenosti a blízkosti, lhostejnosti a angažovanosti.“³² A stejně jako dobrodruhovi, i Simmelovi bylo vlastní „bytí mimo řadu.“ Když při salonních diskuzích a kontemplacích nad uměleckými díly, stejně jako nad nejmenšími detaily

³¹ SUSMAN, Margarete. Erinnerungen. In GASSEN, K. and LANDMANN, M. (ed.), *Buch des Dankes an Georg Simmel*. Berlin, 1958. s. 280-281. Citováno podle FRISBY, David. *Sociological Impressionism: A Reassessment of Georg Simmel's Social Theory*. London, New York: Routledge, 1992. s.20.

³² SIMMEL, Georg. Cizinec. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON, 1997. s. 26-33. s. 28.

městského života, se jakoby vzdaloval běžnému životu, praktikoval sám podstatu dobrodružství jak ho vymezil: „Při pohledu z centra osobnosti je každý jednotlivý prožitek jak něčím nutným, vyvěrajícím z historické jednoty Já, tak i něčím nahodilým, vůči této jednotě cizím, odděleným nepřekonatelnou hranicí a charakterizovaným jakousi zcela hluboko spočívající nepochopitelností, jako kdyby stál kdesi v prázdnu a nikam netíhl. Takto se stín toho, co ve své komprimované a zřetelné podobě konstituuje dobrodružství, ve skutečnosti vznáší nad každým prožitkem...“³³

Simmelův život byl tedy s Berlínem a jeho velkoměstským kulturním prostředím nerozlučně spjatý. Jeho eseje odrážejí zkušenost velkoměstského člověka v době, kdy město prochází prudkými industriálními a kulturními změnami. Simmel sám svůj postoj k Berlínu vyjádřil takto: „Možná bych dosáhl něčeho rovněž hodnotného i v jiném městě; avšak výkony, jichž jsem dosáhl v těchto dekadách, jsou nepochybně svázané s berlínským prostředím.“³⁴

V další kapitole se budu zabývat Simmelovým pojetím společnosti a stylem, který k zachycení sociálních jevů používal. Jeho styl souvisí jak s jeho pojetím společnosti, tak s velkoměstskou zkušeností.

³³ SIMMEL, Georg. Dobrodružství. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 44-60. s. 58

³⁴ SIMMEL, Hans. Auszüge aus den Lebenserinnerungen. In BÖHRINGER, H, GRÜNDER, K. *Ästhetik und Soziologie um die Jahrhundertwende : Georg Simmel*. Frankfurt : Klosterman, 1978. s. 265. Citováno podle FRISBY, David. *Georg Simmel*. London : Tavistock/Ellis Horwood, 1984. s. 22.

4. Simmelovo pojetí společnosti

Simmel na otázku, jak může existovat společnost, odpovídá ve svém eseji *Může existovat společnost?*³⁵ pomocí tzv. sociologických *a priori*. Ty se odlišují od známých kantovských *a priori*, kterými, spolu s kantovskou otázkou jak může existovat příroda, Simmel esej otevírá:

Příroda je pro Kanta určitým druhem poznání, obrazem vyrůstajícím z našich poznávacích kategorií a uvnitř nich. Otázka... které podmínky se musí splnit, aby příroda byla, se u něj řeší hledáním forem, které utvářejí podstatu našeho intelektu a tím uskutečňují přírodu jako takovou... Rozhodující diferencí mezi jednotou společnosti a jednotou přírody je však toto: Jednota přírody se z předkládaného kantovského hlediska uskutečňuje výlučně v pozorovacím subjektu, realizuje se pouze jím prostřednictvím elementů, které nejsou samy o sobě spojeny, z jejich množství. Naproti tomu společnost nepotřebuje žádného pozorovatele. Realizuje se přímo svými vlastními prvky, protože tyto elementy samy jsou vědomé a syntetizující. Kantův axiom, že vazba nemůže spočívat ve věcech, protože je exklusivním produktem subjektu, zde neplatí. Společenská vazba je fakticky uskutečňována právě ve věcech, a věcmi tu jsou individuální duše.³⁶

Společnost tedy existuje díky podmínkám, které jsou „*a priori* obsažené v samotných prvcích; jimi se reálně spojují do syntézy nazývané ‘společnost’.“³⁷ Těmito prvky jsou jednotliví lidé. Vědomí společnosti je v jednotlivci přítomné, nespočívá však ve vědomí nějakého abstraktního principu, který formuje společnost. Přesto každý ví o tom druhém, je s ním nějakým způsobem svázaný. Simmel se tedy ptá, jaké jsou předpoklady - *a priori* základy – jež přeměňují konkrétní procesy v individuálním vědomí na skutečné socializační procesy. „Jde o procesy vzájemného působení, které pro individuum znamenají skutečnost – ne sice abstraktní, ale přece jen abstraktně pojmenovatelnou-, že je zespolečenštěné.“³⁸

³⁵ SIMMEL, Georg. Exkurz o problému: Může existovat společnost? . In SIMMEL, Georg. *O podstatě kultury: eseje*. Bratislava : Kaligram, 2003. s. 197-212. Původně vydané v němčině roku 1908 jako součást Simmelovy *Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*.

³⁶ Tamtéž, s. 198.

³⁷ Tamtéž, s. 200.

³⁸ Tamtéž, s. 201.

Simmel rozlišuje tři druhy *a priori*, které jsou předpoklady, aby mohla existovat společnost. Tato *a priori* se podle něj „nedají definovat jedním slovem jako kantovské kategorie.“³⁹

První *a priori*: „Obraz, který jeden člověk získává o druhém z osobního kontaktu.“⁴⁰ Tento obraz nemůže být zrcadlením neměnné reality, ale je konstruován určitým způsobem. Je to nezbytný důsledek toho, že „nám je upřeno úplné poznání individuality jiného člověka.“⁴¹ Aby byla společnost možná, utváříme si o druhém generalizovaný dojem a „přiřazujeme ho, i přes jeho jedinečnost, do určité obecné kategorie.“⁴² Potom je možné ho zařadit do určité oblasti. „V kruzích důstojníků, věřících, úředníků, učenců, příslušníků rodiny vidí každý toho druhého za samozřejmého předpokladu, že ho vnímá jako příslušníka svého kruhu.“⁴³

Druhé *a priori*: Každý jedinec „není pouze součástí společnosti, ale i něčím mimo to.“⁴⁴ Nikdy nedojde k úplné socializaci, jedinec si vždy udržuje část svojí existence vně úplné identifikace se společností. Simmel toto nahlíží dynamickým způsobem a rozlišuje různé variace vztahu mezi dvěma částmi jedince: „Způsob jeho zespolečenštěného bytí je určován jeho bytím nezespolečenštěným.“⁴⁵ Jedinec je jak zakotvený ve společnosti, tak zároveň stojí proti ní. Simmel to ilustruje na příkladech cizince, kriminálního či chudáka. „Kontakty lidí v rámci společenských kategorií by byly jiné, kdyby se každý člověk před jiným presentoval pouze tím, čím je ve své kategorii nositele sociální úlohy, která mu momentálně připadla.“⁴⁶ Tento fakt neznamena rozpor, ale „skutečnost, že vnitřek a vnějšek jedince i společnosti nejsou dvě určení stojící vedle sebe... ale že označují vcelku jednotnou pozici sociálně žijícího člověka.“⁴⁷

Třetí *a priori*: „Společnost je poskládaná z nestejných prvků.“⁴⁸ „I když demokratické, resp. socialistické tendence, předvídají ‘rovnost,’ jde pokaždé o

³⁹ Tamtéž

⁴⁰ Tamtéž, s. 201.

⁴¹ Tamtéž, s. 202.

⁴² Tamtéž

⁴³ Tamtéž, s. 203.

⁴⁴ Tamtéž, s. 204.

⁴⁵ Tamtéž

⁴⁶ Tamtéž, s. 205.

⁴⁷ Tamtéž, s. 208., koncepce rolí a jejich přijímání ve společnosti rozpracoval později Erving Goffman (viz např. GOFFMAN, Erving. *Všichni hrajeme divadlo*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999)

⁴⁸ Tamtéž, s. 209.

rovnocennost osob, výkonů, pozicí⁴⁹ – jsou si rovni pouze v hodnotě; rovnosti jako jednoty nemůže být dosaženo. Odlišnost je vlastně předpokladem spolupráce. Toto *a priori* spočívá v tom, že pro každého jedince existuje místo ve společnosti a „to, že toto místo, které mu patří, v sociálním celku skutečně existuje, je předpokladem, na základě kterého jedinec žije svůj společenský život; tento předpoklad se potom dá označit jako obecná hodnota individuality.⁵⁰ To, o čem tu Simmel mluví, je nejlépe ilustrováno na výběru profese, ale tato kategorie toto *a priori* nevyčerpává.

Výše popsaná *a priori* jsou předpokladem tvorby společnosti a umožňují proces zespolečenštění.⁵¹ Právě tyto formy zespolečenštění jsou to, čím se Simmel chce ve své sociologii zabývat. Tento program popisuje ve svém eseji *Problém sociologie*,⁵² původně vydaném v roce 1894, který byl první částí jeho *Sociologie*. Jednota společnosti v empirickém slova smyslu není pro něj „nic víc než interakce jejích elementů.“⁵³

Samotné elementy, jedinci, společnost netvoří. Jsou sice nositeli historické reality, avšak dokud nevstoupí do interakce, netvoří společnost. Pouze zespolečenštění může „přeměnit agregaci izolovaných jedinců do specifických forem bytí jednoho z druhým.“⁵⁴ Jakýkoliv sociální fenomén se tak podle Simmela skládá ze dvou částí, které jsou ve skutečnosti od sebe neoddelitelné a rozdělení slouží pouze analytickým účelům. Je to dichotomie obsahu a formy. Obsahem rozumí „zájem, účel nebo motiv“ jakéhokoliv jevu či interakce. Forma je „způsob interakce mezi jedinci, skrze který, nebo podle kterého,“ nabývá specifický obsah „společenské reality.“⁵⁵ Pouhé nahromadění jedinců na místě či v čase tedy nestačí, je potřeba interakce. Úkolem sociologie je pak analyticky oddělit tyto formy interakce či zespolečenštění od jejich obsahu. Tato analýza forem a obsahu

⁴⁹ Tamtéž

⁵⁰ Tamtéž, s. 211.

⁵¹ Na podobnost a dobovou souběžnost Simmelovy metodologie a Husserlovy eidetické vědy upozorňuje Gary Backhaus v článku *Georg Simmel as an Eidetic Social Scientist*. Dostupné z: <http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/0735-2751.00056>. Backhaus v tomto textu upozorňuje také na příbuznost úvah Alfreda Schütze, který se věnoval právě fenomenologickému zkoumání společnosti. Schützův kolega a pokračovatel Thomas Luckmann pak spolu s Peterem Bergerem Schützovy myšlenky rozvedli a použili ve své knize *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Dialektika společnosti a jedince, kterou zde popisují, je v mnoha ohledech až překvapivě podobná Simmelovým úvahám a tezí o zespolečenštění.

⁵² SIMMEL, Georg. The Problem of Sociology. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s. 23-35. Původně vydané v němčině roku 1908 jako součást Simmelovy *Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*.

⁵³ Tamtéž, s. 23.

⁵⁴ Tamtéž, s. 24.

⁵⁵ Tamtéž

vychází ze dvou předpokladů. Za první, „stejná forma zespolečenštění může být pozorována v rozličných kontextech a ve spojení s různými účely.“⁵⁶ A za druhé, „obsah se realizuje skrze různé formy zespolečenštění, jako jejich médium či hybatel.“⁵⁷ Podle Simmela tak neexistuje žádná společnost „jako taková,“ to jest „že není žádná společnost ve smyslu podmínky pro objevení se všech konkrétních fenoménů.“⁵⁸ Zrovna tak neexistuje žádná interakce „jako taková,“ vždy se jedná o konkrétní interakci. „A právě s objevením interakce se objevuje také společnost, protože interakce nejsou příčinou nebo důsledkem společnosti, ale jsou společností samotnou.“⁵⁹

V tomto momentě se však objevuje problém, zda tedy sociologie má studovat v čase neměnné zákony, či ukazovat a konceptualizovat skutečné aktuální historické procesy. Simmel na toto nepodává jednoznačnou odpověď. Sociologie by podle něj měla abstrahovat z průsečíků aktuálních jevů generalizovatelné sociální formy a identifikovat jejich specifické charakteristiky, vlastnosti a dynamiku, které přetrvávají napříč jejich širokým spektrem. Jak Simmel ukázal už ve svém eseji o sociologických *a priori*, daností sociologie jsou psychologické procesy, avšak předmětem sociologie „je studium objektivní reality zespolečenšťování, reality, která je ovšem vtělená v psychických procesech a často může být popsána právě pouze skrze ně.“⁶⁰ Sociologie tak nemá žádnou přesnou metodu nebo postup, jak vyextrahovat opravdu čisté formy zespolečenštění. K popisu těchto forem je třeba podle Simmela zapojit intuici, která se však podle něj liší od intuice spekulativní nebo metafyzické.⁶¹ Tento postup pomáhá rozlišit mezi formou a obsahem. Intuitivní jednání v popisu reality spočívá v tom, že se formy popisují prostřednictvím příkladů.

Je zde vždy pouze jedna realita, kterou nemůžeme uchopit vědecky v její bezprostřednosti a celistvosti, ale musíme ji zvažovat z různých pohledů... To se týká i těch psychických jevů, jejichž obsah se nemůže spojit do autonomního světa, a které nelze přímo oddělit od jejich fyzické reality.⁶²

⁵⁶ Tamtéž, s. 26.

⁵⁷ Tamtéž

⁵⁸ Tamtéž, s. 27.

⁵⁹ Tamtéž

⁶⁰ Tamtéž, s. 35.

⁶¹ Srov. tamtéž, s. 31.

⁶² Tamtéž, s. 33.

Simmel se tak snaží skrze různé, zdánlivě nespojité příklady zachytit obecnější formy zespolečenšťování. Právě tyto fragmenty mohou dle Simmela pomoci pochopit a nahlédnout alespoň z části totalitu celku. Právě neuchopitelnost reality jako celku jakoukoliv vědou je i tím, čím Simmel ospravedlňuje fragmentárnost své *Sociologie*, jejíž součástí byly výše uvedené eseje. Totalitu celku lze pojmout pouze subjektivně, nelze ji nijak objektivně zprostředkovat. V úvodu *Sociologie* píše: „Jedinec zde může dosáhnout sevřenosti pouze v subjektivním smyslu, a to tím, že spojuje vše, co je schopen vidět.“⁶³

4.1 Simmelův styl

Na Simmelovo pojetí společnosti se úzce váže i styl jeho textů. Pokud můžeme společnost jako celek zachytit pouze skrze fragmenty, skrze příklady, bude i styl práce nutně spočívat v popisu fragmentů reality.

Simmelova metoda i styl byly velkým terčem kritiky ze strany akademiků. Byly také jedním z důvodů, proč až téměř do sklonku života nezastával žádnou řádnou akademickou funkci. Zároveň mu však umožnily zachytit signifikantní rysy moderního života. Simmel se celý život, až na několik výjimek, nezabýval historickým pozadím změn, jež k modernitě vedly. Lišil se tak od ostatních sociologických klasiků, jejichž ústředním tématem byly právě zlomy, díky nimž se tradiční společenství změnila v moderní společnost. Předmětem Simmelových úvah je pojetí modernity jako „způsobu zakoušení toho, co je nové v moderní společnosti.“⁶⁴ Simmelovým ústředním tématem byly analýzy bytostných rysů modernity. Usiloval o proniknutí do „vnitřní povahy“ nebo „duše“ modernity tím, že přemýšlel o podmínkách existence jejích produktů. Výsledkem takového úsilí byly formy analýzy, které měly vědecký charakter stejně jako estetický. Simmel se snažil „v každém detailu života o nalezení totality jeho významu.“ Jeho náhledem na realitu bylo přesvědčení, že interakce mezi jedinci a společnostmi jako celkem ustavuje totalitu, která je zachytitelná především esteticky.

Totalita celku... je ve věčném konfliktu s totalitou jednotlivce. Estetické vyjádření tohoto boje je obzvláště působivé, protože kouzlo krásy je vždy

⁶³ *Soziologie*, s. 17, citováno podle LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s. xii

⁶⁴ FRISBY, David. *Fragments of Modernity : Theories of Modernity in the Work of Simmel, Kracauer and Benjamin*. Cambridge, Massachusetts : The MIT Press, 1988. s. 1.

ukryté v celku, nezáleží na tom, zda má bezprostřední význačnost nebo význačnost, která je podpořena fantazií, tak jako tomu je v případě fragmentu. Základní význam umění leží ve schopnosti vytvořit z náhodného fragmentu reality, který je k této realitě vázán tisíci nitek, autonomní totalitu, soběstačný mikrokosmos.⁶⁵

Z tohoto pohledu pak není žádný, byť sebemenší, detail každodenního života bez významu. Zde můžeme vidět jistou spojitost s fenomenologií. I Simmel se vzdává generální teze světa a znovu promýšlí zasazenost jednotlivých jevů do světa, jež nás obklopuje.

Způsob, jakým postupoval, by se dal označit jako „žabí styl.“ Narozdíl od ostatních teoretiků, kteří se pokoušeli nahlížet svět jakoby z ptačí perspektivy, jež objímá nehybnou totalitu celku, a z pozice nezúčastněného pozorovatele vykládali pomocí abstraktních principů jednotlivá dění, zvolil Simmel opačnou metodu. Jeho nevázanost na akademické prostředí mu dovolila pohybovat se intenzivněji uvnitř živého světa městského prostředí. Jeho analýzy jsou více vázány na bezprostřední smyslovou zkušenost každodenního života. „Žabí styl“ spočívá v tom, že Simmel se ocitne na nějakém místě a zastaví se. Zaměří se na nějaký předmět či jev a z tohoto fragmentu pak sleduje soubor vztahů a vazeb, jež se rozšiřují do celé skutečnosti. Když provede takové pozorování, přesune se skokem jinam, kde postup opakuje. Nenahlíží tedy sociální realitu shora, ale ze své zasazenosti do ní. Z jednotlivých fragmentů skládá obraz světa. Světa, v němž každá věc odkazuje na totalitu celku. Simmelova zkoumání tak obsahují výrazný smyslový prvek. Snad proto označuje Györgyi Lukács Simmela za „pravého filozofa impresionismu.“⁶⁶ Impresionismus jako styl se vyznačuje právě svojí bezprostředností a zvýšenou citlivostí pro předmětný svět a citovost. Jazyk impresionistických děl je bohatě odstíněný.⁶⁷ Když se mluví o impresionismu, pravděpodobně se každému vybaví malířství. I zde je paralela mezi označením Simmela za impresionistu zřejmá.

⁶⁵ SIMMEL, Georg. *The Philosophy of money*, London, 1978, s. 494-495. Původně vydané německy jako *Philosophie des Geldes*. Leipzig: Duncker & Humboldt, 1900. Citováno podle FRISBY, David. *Fragments of Modernity: Theories of Modernity in the Work of Simmel, Kracauer and Benjamin*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1988. s. 49.

⁶⁶ LUKÁCS, György. *Georg Simmel in Theory, Culture and Society*. Vol. 8, No. 3, 1991. citováno podle PETRUSEK, Miloslav. Proč číst Simmela na konci tisíciletí. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON, 1997. s. 163.

⁶⁷ Srov. PAVELKA, Jiří, POSPÍŠIL, Ivo. *Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů*. Brno: Georgetown, 1993. s. 76.

Impresionistická malba není výsledkem systematického výzkumu, ale je založena na prožitku. Impresionistický obraz se pokouší o zakletí okamžiku, avšak zároveň odráží skutečnost, její střídání denních fází a proměnu při změně místa. Odkazuje tak zároveň na prožitek okamžiku i jeho zasazenost v proudu života jako celku.⁶⁸

Označení Simmela jako „sociologického impresionisty“ rozvíjí v knize *Sociological Impressionism* věnované Simmelovi a modernitě David Frisby. Frisby upozorňuje na to, že esejistická forma, s níž pracoval Simmel nejvíce, „vyžaduje estetickou autonomii, která je jak proti-positivistická, tak anti-systematická a anti-akademická.“ Hledat potom v Simmelových esejích „ortodoxní kausálně analytickou metodu je chybné a redundantní.“⁶⁹ Simmel nikdy netestoval své hypotézy v experimentálních podmínkách, nebyl obklopen žádným výzkumným týmem, tak jako například Durkheim. Systematicky a soustředěně se vyhýbal akademickému stylu práce, většina jeho prací neobsahuje žádné odkazy na literaturu ani poznámky pod čarou. Frisby v souvislosti se Simmelovým impresionismem mluví rovněž o sociologickém *flâneurovi*.

Flâneur je termín, který do teorie zavedl Walter Benjamin v souvislosti s jeho vlastními analýzami modernity, jež se soustředily kolem postavy Charlese Baudelaira. *Flâneur* se „toulá po městě, prochází skrze různé sociální situace a kontexty a zůstává od nich oddělen, protože je pouze pozorovatel.“⁷⁰ Nebo přímo slovy Charlese Baudelaira: „Být z domova a přitom se cítit doma; zít na svět, být ve středu světa a přitom zůstat před tímto světem skrytý.“⁷¹

V Simmelových esejích můžeme rovněž konstatovat nehodnotící stanovisko „pouhého pozorovatele.“ Většina jeho esejů začíná konstatováním nějakého jevu v jeho rozpornosti, poté následuje série generalizací, při které je daný jev nahlížen ze všech možných stran a jsou učiněny spojnice k věcem obecnějším, aby se nakonec navrátil na začátek a ponechal daný jev v jeho ambivalenci. V souvislosti se Simmelovým stylem a jeho fragmentaritou napsal L. von Wiesse v recenzi na Simmelovu *Sociologii* následující:

⁶⁸ Srov. WALTHER, Ingo, F. *Umění 20. století*. Praha : TASCHEN/Nakladatelství Slovart, 2004. s. 7-11.

⁶⁹ FRISBY, David. *Sociological Impressionism : A Reassessment of Georg Simmel's Social Theory*. London, New York : Routledge, 1992. s. 70.

⁷⁰ Tamtéž, s. 78.

⁷¹ BAUDELAIRE, Charles. *Le Peintre de la vie moderne*, 1863. Citováno podle FRIEDBERG, Anne. *Window Shopping : Cinema and the Postmodern*. Berkeley and Los Angeles, California : University of California Press, 1994. s. 29.

Akumulace myšlenkových fragmentů je čitelná v návaznosti jen díky faktu, při vši jeho tendenci k abstraktnosti, že Simmel není v žádném případě neohrabaný v nakládání s pojmy... jeho podání má velkou estetickou přitažlivost. Z určitého pohledu bych jeho sociologii dokonce nazval sociologií estéta, sociologií pro literární salón. Simmel je kulturní psycholog s kosmopolitním nádechem myslí. V jeho díle se nikdy nesetkáme s pouhým knižním věděním či suchou, pedantskou erudicí; spíše můžeme pocítit vnitřní neklid průzkumníka, jeho příklady jsou živé, zajímavé, psychologicky dobře vybrané a prezentované s vlastní originalitou... Avšak v této mozaikovitě formě a v jejím estetizmu má tato sociologie zřetelně osobní, simelliánský charakter.⁷²

Vnitřní neklid průzkumníka, který von Wiesse zmiňuje, je charakteristický právě pro *flâneura*. Pro Baudelaira byl *flâneur* archetypálním Pařížanem, básníkem, jehož jazyk sledoval texturu a chaos urbánního života.⁷³ Podobně Simmel sledoval dění v berlínských ulicích a pozoroval momenty každodenního života. Mezi Simmelovým stylem a *flâneurem* je však v jednom ohledu rozdíl. Oba jsou sice zaujati fragmenty, avšak *flâneur* by se nikdy nepokoušel zachytit to univerzální v nich. „Je to zkoumání jednotlivého a fragmentárního skrze co se Simmel pokouší uchopit univerzální.“^{74 75} Simmelovy texty tyto fragmenty zachytávají, obdobně jako impresionistické obrazy. Simmel se snaží ve svých esejích zachytit bohatost života a právě tato bohatost mu nedovoluje vytvořit systém. Zavedení systému do pohledu na skutečnost předpokládá strukturovanost a upřednostňování jednoho jevu před druhým, a to je právě to, co Simmel nedělá. Karl

⁷² WIESSE, L. von. *Simmels formal method*. In COSER, L. (ed.) *Georg Simmel*. 1965, s. 56-57. Citováno podle FRISBY, David. *Sociological Impressionism : A Reassessment of Georg Simmel's Social Theory*. London, New York : Routledge, 1992. s. 86-87.

⁷³ Srov. FRIEDBERG, Anne. *Window Shopping : Cinema and the Postmodern*. Berkeley and Los Angeles, California : University of California Press, 1994. s. 30.

⁷⁴ Viz FRISBY, David. *Sociological Impressionism : A Reassessment of Georg Simmel's Social Theory*. London, New York : Routledge, 1992. s. 81.

⁷⁵ Deena a Michael A. Weinsteinovi navrhují právě kvůli tomuto aktivnímu ohledu namísto označení *flâneur*, které používá Frisby, použití termínu *bricoleur*: „Spíše než aby odkrýval hlubší homogenitu, společnou podstatu, která by z různorodých jevů udělala totalitu, tak mapuje heterogenitu. Pro Simmela je vítězstvím pochopení ‘jednoho aspektu společnosti’ jako *totality*, což znamená konstruovat totalizaci společnosti z jednoho z jejích aspektů uvnitř kterého ji lze totalizovat. Neexistuje pro něj žádná totalizace totalizací, žádná meta-narace a žádné hloubkové struktury. Zkrátka, takové formy se mu jednoduše nejeví jako imanentní komplexům moderní kultury, jež jsou primárním objektem jeho studia. To, co se jim zdá být imanentní, jsou konflikty a patové situace. V absenci systému se nachází systematizace konfliktu, postmoderní *bricolage*.“ WEINSTEIN, D., WEINSTEIN, M. *Postmodern(ized) Simmel*. London, New York : Routledge, 1993. s. 63.

Mannheim, který navštěvoval Simmelovy přednášky v roce 1912 v Berlíně, poznamenal, že Simmel měl schopnost⁷⁶

...popsat nejprostší každodenní zkušenosti se stejnou precizností jaká je charakteristická pro současné impresionistické malířství, které se naučilo reflektovat dříve nepozorované stíny a světelnost atmosféry. Mohl by dobře být nazýván „impresionistou“ v sociologii, protože jeho schopností nebylo zaujímat konstruktivní pohled na celek společnosti, ale analyzovat smysl menších sociálních sil, které byly dříve nepozorované.⁷⁷

I v tomto citátu zaznívá, že u Simmela chybí pohled na společnost jako celek. To, co jednotlivé fragmenty pojí, není u Simmela nějaký svrchovaný systém. Jak píše Lukács: „Tyto jednotlivé aspekty stojí jeden proti druhému proti sobě v nejrozličnějších a nejspletitějších vztazích... tato síť vztahů musí zůstat labyrintem a nemůže být systémem.“⁷⁸ A právě jednotlivé vztahy jsou, jak jsme viděli výše, to, co u Simmela tvoří společnost.

Simmelovo zaměření na vztahy vyplývá z jeho vlastního náhledu na modernitu. Ten se velmi podobá tomu, jak modernitu definoval Charles Baudelaire. Baudelaire mluví o modernitě v souvislosti s uměním a definuje ji takto: Modernita je „tou částí umění, která je těkavá, přechodná a nahodilá...; je to součást umění, jehož druhá část je věčná a neměnná.“⁷⁹ Simmel sám vyjádřil své chápání moderního světa, jež ho obklopoval, následujícím způsobem:

V současném světě se všechno, co je substantiální, absolutní a věčné, rozpouští do neustálého proudu historických změn a čistě psychologické reality. Zdá se mi, že jediný způsob, jak zabránit tomu, aby se tento vývoj nezvrhnul v nepodložený subjektivismus a skepticizmus, je nahradit fixní a neměnné

⁷⁶ Viz FRISBY, David. *Sociological Impressionism : A Reassessment of Georg Simmel's Social Theory*. London, New York : Routledge, 1992. s. 95.

⁷⁷ MANNHEIM, Karl. *German Sociology (1918-1933)*. In MANNHEIM, Karl. *Essays on Sociology and Social Psychology*, Londýn, 1953. s. 217. Citováno podle FRISBY, David. *Sociological Impressionism : A Reassessment of Georg Simmel's Social Theory*. London, New York : Routledge, 1992. s. 95.

⁷⁸ LUKÁCS, Georg. *Georg Simmel*. In GASSEN, K. and LANDMANN, M. (ed.), *Buch des Dankes an Georg Simmel*. Berlin, 1958. s. 175. Citováno podle FRISBY, David. *Sociological Impressionism : A Reassessment of Georg Simmel's Social Theory*. London, New York : Routledge, 1992. s. 95.

⁷⁹ BAUDELAIRE, Charles. *Le Peintre de la vie moderne*, 1863. FRIEDBERG, Anne. *Window Shopping : Cinema and the Postmodern*. Berkeley and Los Angeles, California : University of California Press, 1994. s. 29.

hodnoty živoucí interakcí částí – částí, jež jsou rovněž vystaveny rozkladu *ad infinitum*.⁸⁰

Simmel se tedy od zkoumání substance vydává ne směrem k samotné psychice jednotlivců, ale ke zkoumání interakcí. Realita, která se jako celek vytrácí a je odnášena proudem neustálých změn, může být nahlížena právě skrze dynamické vztahy. Realita tak pro Simmela není relativní, ale relační.⁸¹

V tomto momentě začíná být jasné, proč Simmel nevytvořil žádný systém, který by zahrnoval realitu jako totalitu, a jeho postřehy jsou vždy jen fragmenty celku. Jestliže podstata modernity spočívá v přechodnosti, v „rozpuštění všeho substancionálního, absolutního a věčného“ do proudu změn, pak žádný pevný systém nemůže obejmout realitu modernity jako celek. Tyto „historicko – psychologické procesy nemohou být v jejich proudění a komplexitě nikdy zcela racionalizované.“⁸² Totální racionalizace předpokládá uzavření všech částí celku do pevných hranic pojmů, mezi nimiž pak nalézá neměnnou strukturu. Avšak moderní život je podle Simmela založen právě na změně, rozpuštění, tudíž v něm žádné pevné struktury nalézt nelze. V jádru modernity tedy leží změna.

A právě velkoměsta jsou místem, kde ke změnám dochází nejvíce a kde se rozvíjí nejvíce interakcí charakteristických pro modernitu Simmelovy doby. K ilustrování hlavních vztahů a jevů, které Simmel s modernitou spojoval, použiji především eseje *Velkoměsta a duchovní život*. Mám za to, že v tomto textu Simmel vystihuje charakter většiny změn a vztahů, jež se s nástupem modernity objevily. Dříve, než se pustím do samotného rozboru tohoto eseje, přiblížím ještě okolnosti jeho vzniku a nastíním obsah a okolnosti vzniku esejů jiných, s ním tématicky spjatých.

⁸⁰ Původně citováno podle: GASSEN, K. and LANDMANN, M. (ed.), *Buch des Dankes an Georg Simmel*. Berlin, 1958. s. 9. Citováno podle HELLE, Horst, J. *Georg Simmel : Introduction to his Theory and Method*. München, Wien : Oldenbourg, 2001. s. 117.

⁸¹ Srov. HELLE, Horst, J. *Georg Simmel : Introduction to his Theory and Method*. München, Wien : Oldenbourg, 2001. s. 117.

⁸² SIMMEL, Georg. The Problem of Sociology. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s. 30.

5. Velkoměsta a duchovní život

V eseji *Velkoměsta a duchovní život* se koncentruje Simmelova zkušenost s Berlínem na přelomu století. Esej samotný vznikl jako přepis přednášky, kterou Simmel přednesl při příležitosti První německé městské výstavy konané v roce 1903 v Drážďanech. Nebyl to první text, který Simmel při příležitosti výstav vytvořil.

Už v roce 1896 napsal jiný esej *Berlínská řemeslná výstava*, věnovaný stejnojmenné výstavě. Oba eseje se dají začlenit do Simmelovy snahy porozumět modernímu velkoměstu a v širším smyslu i modernitě samotné a ukazují na propojenost velkoměsta a peněžní ekonomiky. Výstavám, avšak výtvarným, se však Simmel věnoval již dříve, v roce 1890, v eseji *O výtvarných výstavách*.⁸³ Tento esej rovněž spojuje modernitu a výstavy a dovolí nám nahlédnout vztah, jaký těmito dvěma formám Simmel přisuzoval. Výtvarné výstavy a můžeme říci, že výstavy vůbec, mají k velkoměstu reciproký vztah příčiny a následku.⁸⁴ Simmel to nahlíží takto:

...právě specializace naší doby vytváří kvap od jedné imprese k další, nedočkavost po požitcích, problematické snažení o stlačení co nejvíce akvizic, zájmů a povyražení do co nejkratšího času. Barvitost velkoměstského života, jak na ulicích tak v ateliérech malířů, je jak příčinou tak konsekvencí tohoto nepřetržitého prahnutí a výstavy výtvarného umění toto symbolicky zhušťují do omezeného prostoru.⁸⁵

Výstavy samotné představují symbolický fragment, jehož zkoumání odhaluje účinky velkoměstského života jako celku. Výstavy „představují miniaturní obraz našich intelektuálních tendencí;“ „přináleží k symbolům naší pomíjivé doby.“⁸⁶

Zaměřím se nyní na obsah eseje *Berlínská řemeslná výstava*. Tato výstava byla vlastně ekvivalentem světových výstav, které proběhly dříve v Paříži a Londýně. Simmel zde konstatuje, že společnost je kromě toho, že je tvořená neustálým zespolečenšťováním, rovněž místem, kde se nadále setkávají rozličné zájmové skupiny, i

⁸³ SIMMEL, Georg. Über Kunststellungen. *Unsere Zeit*. 26.2.1890, s. 474-480.

⁸⁴ Srov. FRISBY, David. *Cityscapes of Modernity : critical explorations*. Cambridge : Polity press, 2001. 102-103.

⁸⁵ SIMMEL, Georg. Über Kunststellungen. *Unsere Zeit*. 26.2.1890, s. 475. Citováno podle FRISBY, David. *Cityscapes of Modernity : critical explorations*. Cambridge : Polity press, 2001. s. 103.

⁸⁶ SIMMEL, Georg. Über Kunststellungen. *Unsere Zeit*. 26.2.1890, s. 479-480. Citováno podle FRISBY, David. *Cityscapes of Modernity : critical explorations*. Cambridge : Polity press, 2001. s. 103.

když důvod jejich spolčování ztratil svůj původní účel. Světové výstavy jsou právě takovým případem. V mnohosti a rozličnosti vystavovaných předmětů je jediným účelem snaha pobavit. „Způsob, jakým jsou nejvíce heterogenní průmyslové produkty namačkány těsně vedle sebe dohromady, paralyzuje smysly – skutečná hypnóza, skrze níž se k jednotlivci dostává jediné poselství: idea, že je zde proto, aby se bavil. Tato imprese skrze frekvenci, se kterou se opakuje, pohřbívá bezpočet ne méněcenných impresí, které však díky jejich fragmentaci jedinec nedokáže registrovat.“⁸⁷ Stimulace smyslů neustává také díky tomu, že se neplatí žádné celkové vstupné, ale vždy jen malý poplatek za vstup na jednotlivou sekci výstavy. Pocit nekonečné zábavy se tak neustále stupňuje, avšak pouze na úkor zmizení smyslu jednotlivých částí. *Jiné* se přeměňuje na *stejné*.

Odehrává se zde však i další prvek, charakteristický pro moderní společnost. Moderní člověk se zde vykupuje, alespoň to tak vypadá, ze své „jednostrannosti a monotónní role v dělbě práce.“ Výstava prezentuje množství výrobků, které jsou produkty této vysoké specifičnosti získané skrze dělbu práce, avšak to, co je v produktivní době jednostrannost, je „kompenzováno konzumací a požitkem z rostoucího tlaku heterogenních impresí a stále více se zrychlujících a barvitějších proměn vzruchů.“⁸⁸ *Jednostrannost* aktivní stránky života je zjevně doplňována skrze rostoucí *diverzitu* jeho pasivní a receptivní stránky. Konzumace, pasivní stránka, je únikem z rostoucí specializace, uniformity a monotónnosti v oblasti výroby. Simmelovými slovy: Konzumací „lidská duše - která je jinak v uspěchaném proudění a jíž je diferenciací práce v moderním zaměstnání odepřen úplný rozvoj - usiluje o oživení. Žádná jiná část moderního života neodhaluje tuto potřebu tak jasně jako velké výstavy.“⁸⁹

Avšak i zde Simmel upozorňuje na to, že zkušenost výstavy zůstává pouhým fragmentem, že celek v totalitě jeho bytí nelze v moderní době racionálně nahlédnout. „To, že tato jednota může být uchopena, je pouhou plovoucí psychologickou představou, protože v jejích počátcích jednotlivé styly a objevující se trendy nenacházejí žádné jasné

⁸⁷ SIMMEL, Georg. The Berlin Trade Exhibition. In FRISBY, David, FEATHERSTONE, Mike. *Simmel on Culture : Selected Writings*. London ; Thousand Oaks, Calif. : Sage Publications, 1997. s. 255-258., s. 255.

⁸⁸ Tamtéž, s. 256.

⁸⁹ Tamtéž

vysvětlení.⁹⁰ Jedná se pouze o jednotlivý obraz, zachycující momentální stav neustálého proudění. Analogie obrazu však s moderní dobou souvisí. Estetizace moderního života nachází právě na výstavách svoje nejpřesvědčivější vyjádření. Převaha nabídky nad poptávkou v moderním městě vytváří potřebu estetického odlišení. Simmel hovoří o vlastnosti věcí, kterou označuje jako „kvalitu pro výkladní skříň.“ „Tam, kde soutěž nadále nezahrnuje otázky účelnosti nebo vnitřních vlastností, musí být pozornost kupujícího přilákána vnějšími stimuly objektu, dokonce způsobem své prezentace. Estetický ideál se dostává do hry právě v bodě, kde materiální zájmy dosáhly nejvyšší úrovně a tlak soutěže je dohnán do extrému.“⁹¹ Simmel v eseji rozebírá i další témata, ale těm se dostalo podrobnějšího rozpracování právě v eseji *Velkoměsta a duchovní život*, na který nyní přesuneme pozornost.

Esej *Velkoměsta a duchovní život* vznikl, jak už jsem výše uvedl, v roce 1903 při příležitosti První německé městské výstavy konané v roce 1903 v Drážďanech. Na tuto výstavu obdržela pozvánku všechna německá města, jejichž počet obyvatel přesáhl 25 tisíc. Tato velká města měla prezentovat současný vývoj a pokrok Německého státu.⁹²

Samotný esej vznikl jako přetisk přednášky, která byla součástí přednáškového cyklu pořádaného právě k příležitosti výstavy. Tento cyklus začal už v roce 1902 a pokračoval až do samotného otevření výstavy 20. května 1903. Simmelův esej byl přednesen jako předposlední z cyklu 21. února. O dva dny později byla otištěna, stejně jako tomu bylo u ostatních přednášek, v drážďanských novinách *Dresdner Anzeiger*. Přednáška ani esej nebyly přijaty s nadšením,⁹³ jejich recenzenti jim vytýkali negativní vyznění, které nezapadalo do celkového vyznění přednáškového cyklu a výstavy samotné.⁹⁴

⁹⁰ Tamtéž

⁹¹ Tamtéž, s. 257.

⁹² Srov. FRISBY, David. *Cityscapes of Modernity : critical explorations*. Cambridge : Polity press, 2001. s. 131.

⁹³ Výše zmiňovaný D. Schäfer, který psal dopis ministrovi školství ve věci Simmelovy profesury v Heilderbergu, byl rovněž jedním z přednášejících v tomto cyklu přednášek, v dopise ministrovi neopomněl zmínit Simmelův rozvratný postoj k německým městům a v souvislosti s tím i k Německu jako takovému.

⁹⁴ Srov. FRISBY, David. *Cityscapes of Modernity : critical explorations*. Cambridge : Polity press, 2001. s.139-143.

Pokusím se nyní analyzovat tuto Simmelovu esej. Při zkoumání jevů a vztahů, které zde Simmel rozebírá, využiji i jeho další eseje, které pomohou k lepšímu porozumění problematiky. Vlastně se tu pokusím o to, poskládat z menších fragmentů náhledů na realitu fragment větší, jenž si samozřejmě neklade nárok na její úplné postižení. Zároveň také učiním několik odboček jak k teoriím jeho současníků, tak k pozdějším autorům. Tato odbočení by mělo ukázat, že problémy modernity v Simmelově pojetí jsou stále živé.

5.1 Objektivní a subjektivní kultura – otevření problému

Simmel otvírá esej konstatováním toho, co je podle něj zdrojem nejhlubších problémů současného života. Je to:

...nárok individua chránit si samostatnost a osobitost své existence proti přesile společnosti, historickému dědictví, vnější kultuře a technice života.⁹⁵

O jaké přesile společnosti, o jakém historickém dědictví, vnější kultuře a technice života zde mluví?

Abychom tomu mohli dobře porozumět, je dobré objasnit si Simmelovo pojetí objektivní a subjektivní kultury. Můžeme vyjít z rozlišení, které podává v eseji nazvané *Subjektivní kultura*.⁹⁶ Simmel má za to, že příroda a kultura jsou pouze dva odlišné způsoby, jak nahlížet na tentýž jev, protože stav kultury může být způsoben z přírody pramenícími podmínkami. Koncept přírody nese dva rozdílné významy:

1) Označuje všezahrnující komplex jevů spojených v kausálních řetězcích. V tomto významu je přírodní čistě proudem událostí.

2) Označuje určitou fázi ve vývoji subjektu, „příroda nabývá přímější, tak říkajíc, lokální význam. V tomto případě se ‘přírodní’ vývoj rozšiřuje jen do určité míry, za kterou je nahrazen vývojem kulturním.“⁹⁷ Tento bod obratu přichází ve fázi, kdy je subjekt v přirozeném rozvoji svého potenciálu konfrontován s inteligentnější a účelovou

⁹⁵ SIMMEL, Georg. Velkomestá a duchovný život. In SIMMEL, Georg. *O podstate kultúry: eseje*. Bratislava : Kaligram, 2003. s. 34.

⁹⁶ SIMMEL, Georg. Subjective Culture. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s. 227-234. Původně otištěno v roce 1908 v mírně rozšířené podobě v *Österreichische Rundschau XV*.

⁹⁷ Tamtéž, s. 227.

silou, která povznáší subjekt do „stavu, jehož by sám nemohl dosáhnout.“⁹⁸ Lidský jedinec má v sobě jakýsi rozvrh, jež v sobě obsahuje potenciál rozvinout se nad rámec přírodních daností. Tento potenciál se však neprobudí pouhým kausálním vývojem vrozených kvalit bytosti. Rozvíjí se interakcí „přirozených sil, s novým, teleologickým zásahem, zásahem, jež sleduje inherentní sklony bytosti a jako taková může být nazývána její kulturou.“⁹⁹ Tuto kultivaci, transformaci subjektu, jež zahrnuje rozvoj latentního strukturního potenciálu, nemůže uskutečnit subjekt sám ze sebe, ale k svému vyjádření vyžaduje externí zásah kultury.¹⁰⁰ „Kultivace je dozajista stav duše, ale takový, který může být dosažen pouze způsobem používání účelově vyrobených *objektů*.“¹⁰¹ Z toho důvodu jsou pouze lidé vhodnými objekty kultury, protože pouze oni obsahují vývojový potenciál, jehož cíle jsou dané čistě teleologií jejich vlastní povahy. To znamená, že pouze lidské bytí je intencionálně směřováno a může měnit svůj vývoj úmyslným použitím techniky. Kultura existuje jen tehdy, když jedinec začleňuje do svého vývoje externí formy. Tak i nejvyšší úspěchy v specifických oborech, například výtvarná díla nebo náboženské artefakty, mají kulturní význam pouze tehdy, když nabudou obecného významu pro kultivaci množství individuálních duší. Čím více jsou tyto objekty odděleny od subjektivity svého stvořitele, tím víc jsou začleněny do objektivního řádu a tím více kulturního významu obsahují.

V této provázanosti subjektu a objektu, zprostředkované kulturou, rozlišuje Simmel dva koncepty: Objektivní kultura je pojem, který může být použit „k označení věcí ve stavu vypracování, rozvoje a dokonalosti, jež vede psyché k jejímu vlastnímu naplnění nebo vyznačuje stezku, již jedinci nebo skupiny mají projít při cestě k vyšší existenci.“¹⁰² Subjektivní kultura je podle Simmela rozsah, v jakém jedinec nebo skupina

⁹⁸ Tamtéž, s.228.

⁹⁹ Tamtéž, s.229.

¹⁰⁰ Tento model lidské kultury, který je obdobně rozvíjen také v Simmelově filosofickém testamentu *Konflikt moderní kultury* (1918), předznamenal „o více jak padesát let dříve model lidského vývoje jak ho vypracoval Berger a Luckmann ve slavné knize *Sociální konstrukce reality*. Jediný zásadní rozdíl spočívá v tom, že ze Simmelova hlediska se člověk rozvíjí skrze externalizaci a reinternalizaci kulturních artefaktů, zatímco u Bergera a Luckmanna se to děje skrze externalizaci a reinternalizaci sociálních institucí.“ Viz DAVIS, Murray S. Georg Simmel and the Aesthetics of Social Reality. *Social Forces*. 1973, vol. 51, no. 3, s. 320-329. S. 322. Dostupný z WWW: <<http://links.jstor.org/sici?sici=0037-7732%28197303%2951%3A3%3C320%3AGSATAO%3E2.0.CO%3B2-D>>

¹⁰¹ SIMMEL, Georg. Subjective Culture. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s.230.

¹⁰² Tamtéž, s.233.

využívají tyto objektivní kulturní produkty k svému rozvoji. Subjektivní kultura „označuje míru rozvoje, již osobnost takto dosáhla.“¹⁰³ Vztah mezi subjektivní a objektivní kulturou je pak následující: Mezi těmito dvěma koncepty kultury není v žádném případě analogický vztah.

...subjektivní kultura je překlenujícím cílem. Je měřítkem míry v jaké psychický životní proces zužitkovává tyto objektivní statky a výtobytky. Je zřejmé, že nemůže být subjektivní kultury bez objektivní, protože vývoj nebo stav subjektu je kulturní pouze skrze začleňování kultivovaných objektů, s nimiž se setkává. Naproti tomu objektivní kultura může být z části nezávislá na kultuře subjektivní v tom rozsahu, že mohou být vytvořeny „kultivované,“ tzn. kultivující objekty, jejichž vhodnost pro kulturní účely není subjekty plně využita.¹⁰⁴

K bujení takto nevyužitých objektů dochází zejména v „obdobích sociální komplexity a vzrůstající dělby práce.“ V této době výtobytky kultury začínají vytvářet „vlastní realitu.“

Věci se stávají dokonalejšími, intelektuálnějšími, a do jisté míry více kontrolovanými vnitřní, objektivní logikou vázanou na jejich instrumentalitu; avšak svrchovaná kultivace, kultivace subjektů, neroste rovnoměrně. Ve skutečnosti, když přihlídneme k nesmírnému nárůstu objektivní kultury, v níž je svět věcí rozparcelován mezi nespočetné dělníky, subjektivní kultura se zvětšovat *nemůže*.¹⁰⁵

Historický vývoj pokročil k tomu, že se propast mezi objektivní kulturní produkcí a kulturní úrovní jednotlivce neustále zvětšuje, objektivní kultura předstihla kulturu subjektivní. Podle Simmela je právě disparita mezi úrovní objektivní kultury a kulturní úrovní jedince jednou z hlavních příčin „nesouladu moderního života,“ jež se projevuje „rostoucí nespokojenosti s technickým pokrokem.“¹⁰⁶

Právě velkoměsto jako ohnisko moderní kultury je charakteristické převahou objektivní kultury nad subjektivní myslí, která je včleněna do dominance objektivní kultury nad kulturou subjektivní. Podle Simmela můžeme stejný motiv - „odpor subjektu vůči nivelizaci a opotřebování ve společensko-technickém mechanismu“¹⁰⁷ - vysledovat

¹⁰³ Tamtéž, s.233.

¹⁰⁴ Tamtéž, s.234.

¹⁰⁵ Tamtéž

¹⁰⁶ Tamtéž

¹⁰⁷ SIMMEL, Georg. Velkoměstá a duchovný život. s. 34.

v emancipačních hnutích 18. století, vycházejících z ideálu původně nezkažených lidí, stejně jako v 19. století, které zdůrazňovalo nenahraditelnost a jedinečnost jednotlivců. Dále také v Nietzscheho konceptu boje jednotlivců mezi sebou k dosažení plného rozvoje individuality a vůle i v socialistických pokusech o potlačení konkurence.¹⁰⁸

Nyní již víme, proti čemu se vlastně individuum „nárokuje chránit,“ víme také z části proč. Co jsou však důsledky této stále rostoucí propasti mezi objektivními produkty kultury a subjektivním duchem?

5.2 Neurastenie jako diagnóza velkoměsta

Velkoměsto jako koncentrát všech dopadů modernity vytváří podstatný rys individuality, „psychologickou základnu, ze které se velkoměstský typ individuality zdvihá.“¹⁰⁹ Je to *stupňování nervového života*. Velkoměsto nabízí množství různorodých podnětů, kterým je jedinec při pohybu skrze městské ulice vystaven. Berlín, jak jsme viděli v předešlých kapitolách, je pravým semeništěm podnětů. Bulváry, barevnost reklam, čilý ruch, davy lidí proudící ulicemi i dopravními prostředky, to vše vyvolává „rychlé a nepřetržité střídání vnějších a vnitřních dojmů.“¹¹⁰ Příkladem *par excellence* takového bičování různorodými podměty je pak procházka po bulváru nebo nákupním centru, kde jsou ve výkladních skříních, symbolech rozrůzněné dělby práce, vystaveny komodity pocházející z celého světa. Jak uvádí později i Guy Debord ve slavném situacionistickém manifestu *Společnost spektaklu*:

Ve společnostech, kde převládají moderní podmínky produkce, se veškerý život prezentuje jako nezměrné hromadění spektaklů. Vše, co bylo přímo žité, se přesouvá pryč do reprezentace.¹¹¹

Debord prohlašuje, že „spektákl je moment, kdy zboží dosáhlo stavu totálního obsazení sociálního života.“¹¹² Mohli bychom vést paralelu mezi Debordovým prohlášením o spektaklu a Simmelovým diagnostikováním stavu kultury na přelomu století. Je však

¹⁰⁸ Tato témata rozebírá Simmel podrobně v posmrtně vydané esejí *Jedinec a svoboda*. Viz SIMMEL, Georg. Freedom and The Individual. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s.217-226.

¹⁰⁹ Tamtéž

¹¹⁰ Tamtéž

¹¹¹ DEBORD, Guy. *Society of the Spectacle*. 1967. Dostupný z WWW: <<http://www.marxists.org/reference/archive/debord/society.htm>>. Chapter 1 “Separation Perfected”, paragraf 1.

¹¹² Tamtéž, Chapter 2 “Commodity as Spectacle”, paragraf 42.

třeba zdůraznit, že zatímco v marxistické dialektice je odcizení přechodným důsledkem kapitalistického výrobního způsobu, v Simmelově pojetí je rozchod objektivní a subjektivní kultury, objektivních předmětů a subjektivního stavu duše, „trvalým a nezměnitelným osudem jedince ponořeného do příliš hlubokých, kalných a nepřehledných vod komplexní kultury velkoměsta.“¹¹³

Rozdíl mezi psychickým životem velkoměstským a na vesnici nebo v maloměstě je pak zřejmý: cykličnost a stejnost dojmů vesnického života vyžaduje menší zapojení vědomí než „rychlá kondenzace střídajících se obrazů, příkré odstupy při jednom pohledu a neočekávanost naléhavých impresí.“¹¹⁴ Tyto impresie, jak už bylo řečeno, útočí ze všech stran, Simmelovými slovy:

Každým přechodem přes cestu, tempem a rozmanitostí hospodářského, profesního a společenského života se už ve smyslových základech duševního života, v kvantech vědomí, které se od nás žádají, protože jsme organizováni jako rozlišovací tvorové, prohlubuje protiklad vůči životu v maloměstě a na vesnici, jež se vyznačuje pomalejším, navyklým rovnoměrně plynoucím rytmem smyslově-duševního života.¹¹⁵

Z těchto charakteristik vyplývá povaha velkoměstského duševního života - ta je nutně intelektuální. Aby se velkoměšťan z neustálých náporů změn prostředí a přívalů podnětů úplně nezbláznil, musí být jeho mysl konzervativní. Ačkoliv velkoměsto vytváří nespočet individuálních modifikací, jedno mají společné – „nereagují emocionálně, ale spíše rozumově, protože právě pro rozum vytváří stupňování vědomí... duševní privilegia.“¹¹⁶ Rozum je totiž podle Simmela nejlepším orgánem k zvládnání návalů podnětů a impresí. Je tak jakýmsi „prezervativem subjektivního života“ vůči všem dopadům velkoměsta. Tato rozumovost se promítá do mnoha jevů, mezi nimiž zaujímá výsadní místo vztah k peněžnímu hospodářství.

Dříve než budu pokračovat v analýze Simmelova zkoumání velkoměsta, učiním odbočku k dalším myslitelům společnosti oné přelomové doby. I když velkoměsto jako takové nebylo často středem jejich zájmu, jejich zkoumání modernity a podmínek, jež vytváří, bylo přece jen s velkoměstem spojeno. Vztah individuální zkušenosti, rozumu,

¹¹³ KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. 2. vyd. Praha : SLON, 2005. s. 349.

¹¹⁴ SIMMEL, Georg. *Velkoměsta a duchovný život*. s. 35.

¹¹⁵ Tamtéž

¹¹⁶ Tamtéž

peněžní ekonomiky a společnosti u nich má však poněkud jiný ráz než u Simmela. U Simmela můžeme konstatovat nedostatek nostalgie po proklamované předchozí harmonii. Historický ohled u Simmela téměř chybí, zkoumání jsou zaměřená na jeho současnost. Modernita je pro něj úzce spjata s peněžním hospodářstvím, avšak neváže ji na specifické výrobní způsoby, ani na jiné, pro něj reduktivní, nadřazené fáze vývoje společnosti. Přesto můžeme najít v textech ostatních klasiků - otců zakladatelů – některé prvky, které jsou blízké Simmelovým pozorováním.

5.3 Exkurz ke klasikům

5.3.1 Engels a Marx

Právě v Berlíně se roku 1841 mladý Karl Marx poprvé setkává s Bedřichem Engelsem.¹¹⁷ Engels v souvislosti se strachem levice z fragmentace zkušenosti pod náporům globálního kapitalismu, jež znemožní sociálnímu tělu jednat, v roce 1844 píše:

Jakkoliv je potřeba uvědomit si, že sociální izolace jedince, tento omezený egoismus, je fundamentálním principem naší společnosti na všech místech, není nikde tak nestydatě nestoudný, tak rozpačitý jako právě zde, v zhuštěnosti velkoměsta. Rozklad lidstva do monád... je zde vyneseno do svých krajních mezí.¹¹⁸

Kapitalismus byl podle Engelse zakoušen jako monolitický, zatímco jedinci se stávali na sociální úrovni fragmentovanými a měšťan byl v jednání přesahujícím jeho vlastní individualistické potřeby paralyzován; jednalo se o extrémní odcizení. Engels tak do středu problémů moderního jedince staví kapitalistický výrobní způsob a odcizení, jež

¹¹⁷ BUFFET, Cyril. *Berlín*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1999. s. 166. Oproti tomu Keller (2005) uvádí, že se Marx s Engelsem poprvé setkali v roce 1842 v Kolíně nad Rýnem, kde byl Marx šéfredaktorem listu *Rheinische Zeitung* (s. 87) Místo setkání nás však v našem případě nemusí příliš zajímat.

¹¹⁸ ENGELS, Bedřich. *The Condition of the Working Class in England*. Leipzig , 1845. Dostupný z WWW: < <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1845/condition-working-class/>>. Kapitola „The great Towns”, stránkování neuvedeno, text zde citovaný vychází z anglické edice publikované v roce 1887 v New Yorku a v roce 1891 v Londýně.

způsobuje. „Jak individua projevují svůj život, taková jsou,“ tvrdí Marx. „To čím jsou, spadá tedy v jedno s jejich výrobou, a s tím, co vyrábějí, i s tím jak vyrábějí.“¹¹⁹

5.3.2 Emil Durkheim

Emila Durkheima nejvíce zajímala povaha sociální solidarity v moderní společnosti. Rozlišoval dva druhy solidarity: mechanickou a organickou. Jednotlivci žijící ve společnostech s převládající mechanickou solidaritou jsou nediferencovaní, navzájem se jen málo odlišují ve svých pocitech a hodnotách. Jsou podřízeni zájmům společnosti, kolektivnímu vědomí, které zcela mechanicky respektují. Taková společnost tvoří homogenní masu. Společnosti založené na organické solidaritě se odvíjí z různosti jednotlivců. Jedinec se na společnosti podílí svojí účastí na některé její části. Přejít od mechanické k organické solidaritě má za důsledek dělbu práce, která navzájem propojuje jedince a skupiny, které by jinak zůstaly navzájem izolované. Rostoucí diferenciací mezi členy, rozvoj dělby práce zvyšuje míru sociální diferenciací a snižuje rivalitu mezi jednotlivci a skupinami, jež uvádí do vzájemné závislosti.¹²⁰ To co je pro nás zajímavé, to co se na Durkheimově díle váže k velkoměstu, jsou jeho studie vážící se k abnormálním formám dělby práce a morální či společenské soudržnosti urbánního života. Tyto teorie se zabývají některými patologickými jevy moderního urbánního života a pokoušejí se nalézt recept na jejich odstranění.¹²¹ Jedná se zejména o anomickou dělbu práce, kdy dělba práce ve své funkci náhražky kolektivního vědomí jakožto mechanismu sociální soudržnosti selhává. Toto riziko nevychází z dělby práce samotné - projevuje se pouze v případě jejího selhání, kdy diferencované společenské aktivity nejsou sladěny s ohledem na potřeby zúčastněných.^{122 123} Tuto problematiku rozvíjí Durkheim ve svém

¹¹⁹ MARX, Karl, ENGELS, Bedřich. *Německá ideologie*. Spisy, sv. 3. Praha : Svoboda, 1958. s. 40, 35, citováno podle: HUBÍK, Stanislav. *Sociologie věděni*. Praha : SLON, 1999. s. 21.

¹²⁰ Srov. KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. 2. vyd. Praha : SLON, 2005. s. 207-209.

¹²¹ Srov. FRISBY, David. *Cityscapes of Modernity : critical explorations*. Cambridge : Polity press, 2001. s. 4-5.

¹²² Srov. KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. 2. vyd. Praha : SLON, 2005. s. 212-213.

¹²³ Odlišnost mezi Durkheimovým a Simmelovým pojetím modernity můžeme spatřovat v tom, že u Simmela jedinec vždy odolává úplnému absorbování do sociální reality - společnost tak nikdy nedosáhne totality. Simmel se odlišuje od Durkheima v tom, že pro Durkheima je tendence k diferenciaci do specializovaných funkcí důsledkem nebo průvodním jevem *organické solidarity*. Pro Simmela však proces diferenciací a specializace hypertrofoval (viz kap. 5.14), protože nadále neexistuje jednotící princip totality, kterou by jedinci mohli použít jako bázi pro tvorbu ucelené, jednotné osobnosti. „Hypertrofie objektivní kultury“ u Simmela znamená, že specializace a diferenciací došla tak daleko, že se společnost

díle *Le Suicide* z roku 1897, kde rozlišuje tři druhy sebevražd – altruistickou, která je způsobena přílišnou mírou integrovanosti jedince do společnosti; egoistickou, kdy je naopak základem nízká míra integrovanosti; a konečně anomickou, kdy individuum není schopné přizpůsobit se velkým přeměnám a novým sociálním požadavkům. To se děje v době velkých společenských změn a přechodů, ve stavu společenské anomie, kdy se staré hodnoty hroutí a nové se ještě nevytvořily. Základem anomické sebevraždy je roztržitá a neregulovaná lidská činnost a nízká míra regulace sociálního života. Anomické jsou takové poměry, kdy tužby jednotlivců nejsou dostatečně regulovány společenskými normami a v důsledku toho nemají jedinci při sledování svých cílů žádné vodítko.^{124 125}

Simmelovými slovy bychom mohli tento důvod sebevraždy ospravedlnit neschopností jedince zorientovat se v objektivní kultuře a přizpůsobit jí svůj vnitřní duchovní život. Jak Simmel píše v eseji *Sociální formy a vnitřní potřeby* z roku 1908:

At' už se jedná o formy individuálního nebo sociálního života, neplynou stejně jako náš vnitřní vývoj, ale vždy zůstávají po určitou dobu fixované. Z tohoto důvodu je v jejich povaze být někdy před vnitřní realitou napřed a někdy za ní zaostávat. Výslovněji, když život, který pulsuje pod přežitými formami, tyto formy prolomí, přehoupne se, takřikajíc, do opačného extrému a vytvoří formy, které jím nejsou ještě zcela vyplněny.¹²⁶

5.3.3 Ferdinand Tönnies

Dalším z velkých klasiků, jenž se věnoval strukturálním změnám ve společnosti spojených s rozpadem tradičních společností, byl Ferdinand Tönnies. Jeho práce *Gemeinschaft und Gessellschaft* (1887) bývá považována za jednu z prvních ryze

vymkla své vlastní tendenci organického sebe-uskutečnění. Ve velkoměstě brání všudypřítomná různorodost možnosti organizace obsahu života do objektivního celku, který by šlo brát vážně (Simmel se tak vzdaluje sociologickému realismu durkheimovské představy organické solidarity). Srov. WEINSTEIN, D., WEINSTEIN, M. *Postmodern(ized) Simmel*. London, New York : Routledge, 1993. s. 106-111.

¹²⁴ Srov. tamtéž s. 217-220.

¹²⁵ Koncept anomické společnosti rozpracoval, s odkazem k Durkheimovi, Robert K. Merton ve své eseji *Sociální struktura a anomie*. Ve stejné eseji odkazuje rovněž na Simmela a jeho charakteristiku peněžní společnosti, které se budu věnovat dále v této práci. Srov. MERTON, Robert K. *Sociální struktura a anomie*. In MERTON, Robert K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha : SLON, 2000. s. 132-177.

¹²⁶ SIMMEL, Georg. *Social Forms and Inner Needs*. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s. 351-352, s. 352. Původně otištěno v roce 1908 v *Soziologie*.

sociologických kritik modernity.¹²⁷ Rozlišuje v ní dva zcela odlišné typy sociálních systémů – pospolitost (Gemeinschaft) a společnost (Gesellschaft).

Pospolitost je sociální útvar, jehož členové žijí trvale v úzkých vztazích založených na emocích, sympatiích a duševní náklonnosti. Tyto vztahy nejsou upravovány pomocí smluv a kontraktů, jsou drženy pohromadě pomocí přirozené autority toho, kdo stojí v jejich čele. V pospolitosti převládají rodové, sousedské a přátelské vztahy.

Naproti tomu společnost je založená na racionální výměně, směně vlastněných věcí, vztahy v ní mohou existovat i mezi cizími individui a i mezi nepřáteli, mají tedy věcnou povahu. Společnost na rozdíl od pospolitosti lidi nespojuje, ale spíše rozděluje. Každý jedná pouze za sebe. Podstatou je vědomí užitečnosti a hodnoty jednoho člověka pro druhého. Tyto vztahy mají racionální strukturu.

Základem těchto dvou typů organizace sociálního života jsou dva typy vůle - organická a arbitrární, neboť každé jednání je řízeno vůlí jednajícího. Jednání vedené organickou vůlí je dáno poměry a duchem pospolitosti, má celostní a komplexní charakter, vyjadřuje hodnoty, které člověk sdílí s ostatními. Člověk skrze takové jednání vyjadřuje své vyšší poslání a překračuje omezenost své lidské existence. Osobnost tvůrce se dlouhodobě utváří. Jde o záležitost srdce a svědomí. Lepší jsou po této stránce ženy.

Jednání řízené arbitrární vůlí slouží jen jako prostředek k dosažení cíle, kterým je maximalizace zisku. Jde jen o užitečnost a výnosnost, ne o vyšší hodnoty. Projevuje se v jednoduché, stereotypní, mechanické práci, ve stále se opakujících úkonech. K osvojení stačí nenáročný výcvik. Lepší jsou muži.¹²⁸

Na rozdíl od Durkheima, který racionální dělbu práce a moderní kapitalistickou společnost pokládal za špatnou jen v její vykojené, anomické, formě, je Tönnies ostrým kritikem kapitalismu a dělby práce ve všech formách a „místy znějí pasáže jeho knihy téměř marxisticky.“¹²⁹ Dialektika sociální a ekonomiky je však obrácená marxistickému pojetí. „Sociálně podmiňuje mimo jiné i oblast ekonomiky.“¹³⁰ Jak píše Keller, Tönnies ovlivnil i Georga Simmela, „a to například svou charakteristikou života velkoměsta,

¹²⁷ KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. 2. vyd. Praha : SLON, 2005. s. 162.

¹²⁸ Srov. KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. 2. vyd. Praha : SLON, 2005. s. 162-167.

¹²⁹ Tamtéž, s. 165.

¹³⁰ Tamtéž, s. 166.

rozbořením forem sociálního života, či důrazem na umění jako formu, jíž se nejlépe projevuje duch pospolitosti.“¹³¹ K metropoli se však staví téměř čistě negativně. „Moderní velkoměsta pro něj byla opravdovým ztělesněním negativních, bezobsažných kontraktálních a abstraktních sociálních vztahů, jež přináležejí k moderní společnosti, a jsou zčásti generované arbitrární vůlí, která postrádá jakékoliv komunalistické tendence.“^{132 133} Stejně negativní optikou nahlížel na moderní velkoměsto historik Werner Sombart, podle kterého bylo „ovládáno masovými jevy (komoditami a jedinci), kvazi-nezávislou technologií a rychlou transformací, a tak vytvářelo novou urbánní kulturu, ‘asfaltovou kulturu,’ jejíž vlastnosti a tendence byly nahlíženy negativně.“¹³⁴

5.3.4 Max Weber

Teoretikem, který podobně jako Simmel nejvíce pociťoval ambivalenci modernizačních procesů, byl Max Weber. Weber však svoji, pro nás důležitou, práci napsal až po Simmelově eseji o velkoměstě.¹³⁵ Louis Wirth o Weberově práci *Die Stadt* (1922) píše:

Nehledě na množství výzkumů a knih o městě, nemáme doposud uspokojivý korpus kompetentních hypotéz, které by se měly odvíjet od postulátu implicitně zahrnutých v sociologické definici města a z našeho obecného sociologického vědění, jež by bylo podloženo empirickými výzkumy... Nejvíce

¹³¹ Tamtéž, s. 167.

¹³² FRISBY, David. *Cityscapes of Modernity : critical explorations*. Cambridge : Polity press, 2001. s.5.

¹³³ Jestliže se Simmel od Durkheima liší tím, že nepřítaká jeho vyhocenému sociálnímu realismu, od Tönniese se liší naopak tím, že zcela nepřítaká jeho vykořeněnému individualismu. U Tönniese jsou jedinci postupně vyvazováni z kolektivních norem a nuceni vztahovat se k druhým skrze vědomé účelové svazky, které jsou založené na osobních a skupinových výhodách. Simmel syntetizuje tyto dva protichůdné náhledy na společnost. Spojuje durkheimovský důraz na objektivitu společnosti s Tönniesovým důrazem na vykořeněný individualismus skrze dialektický přístup, který propojuje individuální izolaci s růstem vysoce rozrůzněné kultury. Jak píše Weinsteinovi: „Simmelova interpretace velkoměstského života může být nahlížena jako mediace mezi Durkheimovou *organickou solidaritou* a Tönniesovou *Gesellschaft*. Intenzivní rozvoj ‘objektivní kultury’ směřuje k aktualizaci zdokonalené organické solidarity, zatímco atrofie ‘subjektivní kultury’ je poznamenána úpadkem individuality do sobecké kalkulace v úspěšně formalizovaných situacích. Simmel zde stojí mezi sociologickým realismem Durkheima a individualistickou teorií směny Tönniese a ukazuje, jak každý z nich pochopil jeden aspekt modernity. Čistě organická solidarita je jednou z hranic velkoměstského života, přičemž čistá *Gesellschaft* izolovaných jedinců vstupujících do dočasných dohod je hranicí druhou. A každý ‘velkoměstský člověk’ je rozhraním mezi těmito hranicemi.“ WEINSTEIN, D., WEINSTEIN, M. *Postmodern(ized) Simmel*. London, New York : Routledge, 1993. s. 110.

¹³⁴ KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. 2. vyd. Praha : SLON, 2005. s. 167.

¹³⁵ Keller uvádí, že někdy před rokem 1914. Srov. KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. 2. vyd. Praha : SLON, 2005. s. 271

se systematické teorii urbanismu přibližuje to, co můžeme nalézt v pronikavé eseji *Die Stadt* od Maxe Webera.¹³⁶

Die Stadt je součástí rozsáhlého díla *Wirtschaft und Gesellschaft*, jež bylo vydáno až posmrtně a je Weberovým asi nejznámějším dílem.¹³⁷ Tuto esej shrnuje Jan Keller:¹³⁸ Kapitola o městě tvoří spojnici mezi Weberovými ranými studii z dějin antiky a jeho sociologií panství. Text je strukturován podle schématu organizačních stádií vývoje měst, jež Weber vypracoval již v devadesátých letech devatenáctého století. Město podle něj není definováno jen velikostí, počtem jeho obyvatel, či existencí opevnění. V dobách své největší autonomie se město vyznačuje politickou samostatností, existencí vlastních soudních a správních úřadů, daňovou mocí nad občany a právem provozovat trh. Vývoj města probíhá v Evropě a v Asii odlišně. Evropské město má větší autonomii vůči vnějším subjektům moci a vytváří jednotný městský stav, jež požívá stavovské rovnoprávnosti. Vznik takové vrstvy je podmíněn jak externě - absencí centrálního mocenského monopolu, tak interně - neexistencí kastovních, magicky sankcionovaných bariér mezi obyvateli města. Obě podmínky byly splněny pouze v západní společnosti. Weber vytváří ideální typ středověkého města, které hraje vůči svému okolí úlohu ekonomického útvaru, antické město naproti tomu vystupuje vůči okolí spíše jako politický útvar.

Podmínkou existence města je trh umožňující nikoliv jen příležitostnou, nýbrž zcela pravidelnou výměnu zboží v místě sídliště. Každý trh však ještě nedělá město z místa, kde se pořádá... O městě v ekonomickém slova smyslu můžeme mluvit teprve tehdy, jestliže místní obyvatelstvo uspokojuje podstatnou část své běžné potřeby na místním trhu, a to z podstatné části nákupem výrobků,

¹³⁶ WIRTH, Louis. Urbanism as a Way of Life. *The American Journal of Sociology*. 1938, vol. 44, no. 1, s. 1-24. Dostupný z WWW: <http://links.jstor.org/sici?sici=0002-9602%28193807%2944%3A1%3C1%3AUAAWOL%3E2.0.CO%3B2-B> . s. 8.

Wirth v tomto eseji vychází mimo Webera především také ze Simmela. Avšak program, který v tomto eseji stanovil postrádá estetickou kvalitu a komplexitu Simmelových úvah. Empirické výzkumy Chicagské školy Simmelovo dílo rozdrobily do partikulárií. Miloslav Petrušek o této amerikanizaci Simmela píše, že se „Simmel stává součástí toho, co bude později označeno jako *tacit knowledge* – bude samozřejmým, avšak zamlčeným předpokladem všeho toho teoreticko-empirického hemžení Ameriky 30. a 40. let.“ (PETRUSEK, Miloslav. Proč číst Simmela na konci tisíciletí. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 169).

¹³⁷ Textová kritika však ukázala, jak píše Miloš Havelka, že spíše než o ucelené dílo se jedná o texty poskládané po Weberově smrti jeho ženou Marianne Weberovou s přispěním jeho bratra Alfreda Webera a rodinného přítele Karla Jasperse. Viz HAVELKA, Miloš. Poznámka překladatele. In WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha : OIKOYMENH, 1998. s. 348.

¹³⁸ Srov. KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. 2. vyd. Praha : SLON, 2005. s. 271-273.

které vyrábí nebo jinak získává místní obyvatelstvo a obyvatelstvo nejbližšího okolí pro odbyt na trhu.¹³⁹

Středověký měšťan je Weberem líčen jako „homo oeconomicus,“ zatímco antický občan je spíše „homo politicus.“ Tento rozdíl byl rozhodující i pro další vývoj měst. Antická obec si buď dokázala svoji autonomii vlastními silami vydobýt a udržet, nebo zanikla. Naproti tomu je středověké město buď přímo založeno anebo alespoň tolerováno vnější mocí, jež je sice situována mimo město, ale má zájem o podíl z ekonomického fungování města. Autonomie měst trvá tak dlouho, dokud vnější moc nevytvoří úřednický aparát, jenž by městské záležitosti spravoval tak, jak to vyhovuje jejím vlastním mocenským a ekonomickým zájmům. Důvodem, proč se kapitalismus nerozvinul v antických městech, ale v středověkých a novověkých ano, je to, že antická polis byla založena na násilné vojenské expanzi, což je v rozporu s tím, co Weber považuje za podstatu kapitalistického podnikání. Totiž racionalitu, kontinuitu, plánovitost. Protože oproti antice nebyla středověká města zároveň sídly nejmocnějších vojenských sil, byla odkázána na cestu racionálního hospodářství.¹⁴⁰

Teorie města není u Webera svázána pouze s kapitalismem. Pokud zvážíme další Weberovy texty jako *Protestantská etika a duch kapitalismu*, vidíme, že symbioticky propojuje město, kulturu, autoritu, náboženství a racionalitu. Jeho teorie města a městské kultury je multidimenzionální.

Kapitalismus, jenž vyrostl z protestantské etiky a byl vázán na účelovou racionalitu, se od náboženství oprostil a žádné vyšší principy ke své existenci nepotřeboval. To mělo dopad i na sociální sféru, kdy se jedinci stávají více odloučenými.¹⁴¹

U Maxe Webera lze nalézt dvojí diagnózu moderní doby a moderních poměrů... Ztracenou jednotu už nelze obnovit a člověk je v moderní společnosti odsouzen k tomu, aby sám na sobě testoval, kolik vnitřního napětí, kolik konfliktů a nerozhodností ještě unese. Na druhé straně je ovšem prostor, který se otevřel pro volbu jednotlivce, neustále ohrožován tím, že proces racionalizace formuje lidskou bytost podle rozměrů a požadavků

¹³⁹ WEBER, Max. Die Stadt. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*. 1921, sv. XLVII, s. 621. citováno podle: MUSIL, Jiří. *Sociologie soudobého města*. Praha : Svoboda, 1967. s. 12.

¹⁴⁰ Srov. KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. 2. vyd. Praha : SLON, 2005. s. 273.

¹⁴¹ Pro podrobnější diskuzi tohoto procesu viz KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Praha : SLON, 2007. s. 87-93.

ekonomických a správních organizací. Tuto rostoucí uniformizaci, disciplinizaci a standardizaci systém zdůvodňuje potřebou hladkého fungování společnosti... V důsledku toho většina lidí nedorostla svobodě, která se před nimi otevřela po pádu náboženství, a tito lidé se z pohodlnosti stávají otroky ekonomického řádu a byrokratického systému. Jedni si své nové poddanství zpříjemňují honbou za zážitky, jiní se snaží vrátit zpět a schovat se „pod šosy“ starých církví.¹⁴²

Všechny tyto procesy přirozeně kulminují ve velkých městech, jež jsou, jak už jsme uvedli, jak rodištěm kapitalismu, tak účelové racionality. „Racionalismus je historický pojem, který zahrnuje svět protikladů.“¹⁴³ Avšak Weber si nevšímal pouze racionality a na ni vázaných ekonomicko-sociálních poměrů. Byl si vědom toho, že vedle ambivalentní racionality a kapitalismu, je velkoměsto také zřídlem a líhni vývoje kulturního. To je jasně vidět například z řeči, kterou pronesl v Berlíně roku 1910 na První německé sociologické konferenci:

Svérázné formální hodnoty naší moderní umělecké kultury mohly povstat jedině z existence moderního velkoměsta s jeho tramvajemi, podzemními železnicemi, kavárnami, továrními komíny, masami kamene a divokého tance zvukových a barevných impresí. Impresí a zkušeností, jež mají vliv na naši sexuální fantazii, všemožná spiritualistická sdružení, a které se dychtivě vznášejí nad zdánlivě nevyčerpatelnými možnostmi způsobů života a štěstí.¹⁴⁴

Po tomto exkurzu k jiným klasikům, kdy jsme viděli, že jejich uvažování se pohybuje převážně v diachronní dimenzi názoru na společnost, v opozicích tradiční a moderní společnosti, a vyhraněných názorech na ní, se navrátíme k Simmelovu myšlení, které se pohybuje spíše v dimenzi synchronní a jehož ústředním motivem je ambivalence, a k jeho esaji *Velkoměsta a duchovní život*. Ten pokračuje charakteristikou peněžního hospodářství jako podmínky velkoměsta a jeho vztahem k racionalitě.

¹⁴² KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Praha : SLON, 2007. s. 90-91

¹⁴³ WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha : OIKOYMENH, 1998. s. 225.

¹⁴⁴ Citováno podle: ROWE, Dorothy. *Desiring Berlin: Gender and modernity in Weimar Germany*. In: MESKIMMON M. a WEST S., eds. *Visions of the 'Neue Frau': women and the visual arts in Weimar Germany*. Aldershot: Scolar Press, 1995, s.143-164, s. 155

5.4 Peníze

Dříve než začneme se samotným rozbohem peněz je důležité zdůraznit, že Simmel nejpodrobněji rozebírá vztah peněz a moderního života ve svém nejkonceptuálnějším díle *Filosofie peněz*.¹⁴⁵ Vzhledem k rozsáhlosti tohoto díla se budu při zkoumání vztahu peněz, velkoměsta a racionality držet výchozího eseje a eseje *Peníze v moderní kultuře*,¹⁴⁶ který se dá považovat za nástin problematiky zpracované později ve zmiňované *Filosofii peněz*.

Velkoměsta jsou odedávna sídly peněžního hospodářství, neboť rozmanitost a koncentrace hospodářské výměny připisuje prostředkům výměny důležitost, ke které by při úspornosti vesnické výměny nikdy nebylo došlo.¹⁴⁷

Zde vidíme paralelu s Weberovou definicí ideálního středověkého města. Protiklad moderní doby vůči středověku však podle Simmela spočívá v tom, že ve středověku člověk „závazně příslušel k nějakému feudálnímu svazku nebo k určitému cechu; jeho osobnost splývala s věcnými nebo sociálními zájmovými okruhy a ty opět nabíraly svého charakteru díky lidem, kteří je bezprostředně vytvářeli.“¹⁴⁸ Nová doba tuto jednotu ničí. Lidé jsou odkázáni sami na sebe. Mají nesrovnatelně větší svobodu pohybu, jak vnitřního, tak vnějšího. Protikladem této svobody je to, že reálné životní obsahy dostávají „stejně nesrovnatelnou objektivnost.“¹⁴⁹ O jaké objektivnosti zde mluvím jsem si ukázali výše. Je to objektivnost, jejímž nositelem je objektivní kultura. Člověk se vzdaluje produktům své práce, věci jsou zbavovány zabarvení daného „individuálními osobnostmi.“

Mezi peněžní ekonomikou a vládou racionality existuje souvislost. Neosobnost věcí je důsledkem dělby práce, která sama je výsledkem postupující racionalizace. „Čistě rozumový člověk je vlastně vůči všemu individuálnímu lhostejný.“¹⁵⁰ Mezi osobu a pevně určenou věc vstupuje objektivní instance peněz, přičemž vztah mezi nimi je zprostředkovaný. Tuto zprostředkovanost Simmel ilustruje například na tom, že zatímco

¹⁴⁵ V originále *Philosophie des Geldes*. Vydané v roce 1900 v Leipzigu

¹⁴⁶ SIMMEL, Georg. Peníze v moderní kultuře. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 7-25.

¹⁴⁷ SIMMEL, Georg. Velkoměstá a duchovní život. s. 35.

¹⁴⁸ SIMMEL, Georg. Peníze v moderní kultuře. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 7. Přeloženo z německého originálu „Das Geld in der modernen Kultur“ in: *Zeitschrift des Oberschlesischen Berg- und Hüttenmännischen Vereins*, 35, 1896.

¹⁴⁹ Tamtéž

¹⁵⁰ SIMMEL, Georg. Velkoměstá a duchovní život. s. 36.

dříve existovala sounáležitost mezi „osobním a lokálním prvkem,“ tak nyní může existovat dálkové vlastnictví.

Dálkovým vlastnictvím má na mysli vlastnictví cenných papírů, akcií a pohledávek. Cenné papíry jsou samy bezobsažné, postrádají jakoukoliv kvalitu a jejich obsahem je pouze kvantita vyjádřená v penězích. Toto dálkové vlastnictví vytváří ve společnosti problémy, které zdaleka nemůžeme považovat za vyřešené. Důsledky takovýchto peněžně ekonomických vztahů v dnešní době popisuje například Zygmunt Bauman ve svých textech o globalizaci. Simmelovské prvky jsou u Baumana zřetelně přítomné.¹⁵¹ Bauman mluví v souvislosti s tímto dálkovým vlastnictvím například o problémech legitimacy současných států, problému zodpovědnosti v globálním světě a „absentujících landlordech.“¹⁵²

Byť se Simmel v dalších částech eseje zabývá dalšími aspekty moderního velkoměsta, motiv peněz se celým textem táhne jako červená nit.

5.5 Individualismus a neosobnost

Peněžní hospodářství tedy vede „k dříve neznámé neosobnosti veškeré činnosti,“ ale zároveň i k vystupňovanému individualismu.¹⁵³ Zájmová sdružení nadále existují, ale člověk v nich není ponořen celou svojí osobností, jako tomu bylo u sdružení středověkých – například cechů. Je to tím, že do těchto sdružení nevstupuje jako „celistvá osoba,“ ale pouze skrze vydávání a přijímání peněz. To mu umožňuje zachovat si potřebnou distanci pro zachování své individuality. Peníze se tak vsunují

jako jakási izolační vrstva mezi objektivní celek daného sdružení a subjektivní celek osobnosti – stejně jako se vsunuly mezi majetek a vlastníka – a oběma poskytují v jejich vzájemném vztahu novou samostatnost a schopnost rozvoje.¹⁵⁴

Neosobnost a hodnotová neutralita se během kulturního vývoje stále stupňuje. Peníze vyvažují stále více věcí a tak se stávají čím dál tím více „bezbarvé.“ Touto hodnotovou

¹⁵¹ Uvádí to například Miloslav Petrušek v eseji *Proč číst Simmela na konci tisíciletí*. Viz PETRUSEK, Miloslav. *Proč číst Simmela na konci tisíciletí*. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 159-189.

¹⁵² Srov. BAUMAN, Zygmunt. *Globalizace: Důsledky pro člověka*. Praha : Mladá Fronta, 2000.

¹⁵³ SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře*. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 9.

¹⁵⁴ Tamtéž

neutralitou ale umožňují propojenost takových seskupení, která by se jinak, kvůli své důsledně zdůrazňované nezávislosti, spojit nemohla. Peníze tím, že se takříkajíc nedají jíst, vytvářejí mezi jednotlivými členy téže společnosti mimořádně silnou vazbu. Souvisí to s množstvím produktů, jež jsou přiváděny na trh.

Toto rostoucí množství různorodých věcí a potřeb, které je přítomné ve společnosti, je důsledkem vysoce vyvinuté dělby práce. Ta „ve stavu naturální směny zjevně nemohla překročit své nejskromnější počátky.“¹⁵⁵ V této fázi totiž neexistovalo žádné společné měřítko hodnoty. Úzce specializovaní jedinci, zaměřeni na svůj jednostranný výkon, za který jsou peněžně odměňováni, jsou pojeni se společností právě díky své omezenosti v produktivní části dne. K tomu, aby mohli přežít, musí své peníze, které jsou samy bez jakékoliv kvality a „odpovídají pouze objektivnímu individuálnímu produktu, odloučenému od osobnosti,“¹⁵⁶ proměnit na trhu. Zatímco specializovaná výroba je osamělá, individualizovaná a omezená, je trh prostředím komplexní konzumace, kde se vazby s ostatními obnovují. Peníze tak vytvářejí zcela nový poměr mezi svobodou a vázaností. Naproti provázanosti každého jedince se společností stojí rostoucí pocit vnitřní nezávislosti. Jedinec byl sice v dřívějších společnostech vázán k menšímu okruhu lidí, avšak byl k nim vázán osobně, byli pro něj konkrétními individui.

Ve společnosti současné je jedinec propleten s mnohem větším počtem osob, ale jejich individualita je, stejně jako peníze, vyprázdněná. Jsme závislí pouze na „dodavateli obecně,“ na jakémkoliv „*určitém*“ dodavateli jsme mnohem nezávislejší.“¹⁵⁷ Tím je zároveň vytvářen silný individualismus. To, co odcizuje, totiž není „izolovanost od ostatních, ale vztah k nim, při němž je lhostejné o koho jde.“¹⁵⁸ Vzdálenost mezi objektivní ekonomickou činností člověka a jeho vnitřním, subjektivním Já se zvětšuje.

Opět se nám tak vrací motiv rozchodu objektivní a subjektivní kultury. Moderní kultura na jedné straně jedince nivelizuje a rozšiřuje ho do stále větších sociálních kruhů, na straně druhé ho uzavírá v jeho autonomním utváření. Peněžní hospodářství je tudíž výsostně ambivalentním jevem. Umožňuje spojení a spolupráci, ale zároveň odcizuje a vytváří odcizené, rezervované, individualizované, ale také svobodné jedince. Simmel

¹⁵⁵ Tamtéž, s.11.

¹⁵⁶ Tamtéž, poznámka pod čarou, s. 12.

¹⁵⁷ Tamtéž, s.13.

¹⁵⁸ Tamtéž

v eseji *Jednotlivec a svoboda* k tomuto ekonomickému vztahu nachází zajímavou paralelu v myšlenkových hnutích 18. a 19. století, o kterých se zmiňuje na začátku eseje o velkoměstě (viz výše). Po detailním pojednání píše v závěru eseje *Jednotlivec a svoboda*:

Jedno hnutí touží po autonomní osobnosti, která v sobě zahrnuje celý kosmos, a jejíž izolace nachází velkou kompenzaci v tom, že je ve svém nejhlubším, přirozeném jádru identická se všemi ostatními. Druhé hnutí touží po neporovnatelnosti jedinečnosti a odlišnosti, která je vyrovnána skutečností, že každá osoba může jiné poskytnout něco užitečného, co té druhé schází, a tato výměna je obě vplétá do vzájemné součinnosti organických částí celku. Zkrátka a dobře, můžeme říci, že individualismus jednoduše svobodných osobností, o nichž se uvažuje jako o z principu sobě rovných, determinoval racionalistický liberalismus Francie a Anglie, zatímco individualismus, který je založen na kvalitativní jedinečnosti a nezaměnitelnosti, je spíše záležitostí německého myšlení.¹⁵⁹

Devatenácté století pak rozvinutím těchto myšlenek v ekonomické principy nechalo obě formy splynout. Nauka o svobodě a rovnosti se stala východiskem pro volnou soutěž a druhá nauka, o odlišnosti a jedinečnosti každé osobnosti, se stala východiskem dělby práce. První postavila jedince na „vlastní nohy“ a nechala volnou ruku přirozené soutěživosti, aby ukázala, kam ho ponesou. Od neomezené soutěže se očekávalo, že mezi individui vytvoří „harmonii všech zájmů,“ která bude nejlépe vzkvétat právě v nelítostném souboji jedinců o vlastní prospěch. Simmel v tomto spatřoval „metafyziku, se kterou optimismus osmnáctého století ohledně přirozené společnosti ospravedlňoval volnou soutěž.“ V individualismu jinakosti, ať už nesrovnatelnosti jedinců v jejich podstatě nebo jejich povolání, viděl „metafyziku, ze které vzešla dělba práce.“¹⁶⁰ Na konci tohoto eseje je pak následující konstatování, které nás opět navrácí zpět k velkoměstě, a zároveň se zde opět objevuje téma vlivu objektivní kultury na subjektivní kulturu jedince:

Tyto dva velké principy neoddělitelně působící v ekonomické teorii a praxi devatenáctého století – soutěž a dělba práce – se tak zdají být ekonomickou projekcí metafyzických aspektů společenského individualismu. Pro ujištění: neomezená soutěž a individuální specializace v dělbě práce poznamenaly

¹⁵⁹ SIMMEL, Georg. Freedom and The Individual. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s.225.

¹⁶⁰ Tamtéž

subjektivní kulturu jedinců způsobem, který ukazuje, že se nejedná zrovna o nejhodnější postupy, jak tuto kulturu pozdvihnout.¹⁶¹

5.6 Sociální kruhy – úměra sociálního prostoru

Právě velkoměsto je místem, kde volná soutěž a do krajnosti vedená dělba práce nalézají své pravé místo. Neosobnost obchodních styků, anonymita obchodních protějšků, vede potom v ekonomickém jednání k čistému kalkulu, který by nebyl možný bez přísně individualizovaných jedinců zbavených citových vazeb k ostatním. Simmel tyto tendence spojené s peněžní ekonomikou později také převedl na obecnější rovinu, do svého nejrozsáhlejšího díla *Sociologie*.^{162 163}

Zobecnění, nalzáme v *Sociologii* v poslední, desáté části, nazvané *Rozšiřování skupiny a rozvoj individuality*.¹⁶⁴ Simmel zde hned v úvodu píše, a zdůrazňuje to kurzívou, následující:

Individuace osobnosti na jedné straně a vlivy, zájmy a vztahy, které začleňují osobnost do sociálních kruhů, na straně druhé, vykazují vzorec vzájemné závislosti, který nalzáme v nejrozličnějších historických a institucionálních prostředích jako typickou formu. *Individualita v bytí a jednání obecně vzrůstá s mírou, v jaké se sociální kruh objímající jedince rozšiřuje*.¹⁶⁵

V eseji *Peníze v moderní kultuře* tak nalzáme ilustraci této tendence. Simmel nám to ukazuje na příkladu peněz. Otázkou ovšem zůstává, zda by k tomuto rozšíření společenských kruhů bez peněžní ekonomiky vůbec došlo. I v teoretickém rámci totiž Simmel popisuje stejný proces na cechovních sdruženích a pozdějším rozšíření dělby

¹⁶¹ Tamtéž

¹⁶² V originále *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*, vydané v roce 1908 v Leipzigu nakladatelstvím Duncker & Humboldt.

¹⁶³ Sociologie byla rovněž terčem široké kritiky, která Simmelovi vyčítala to, že se „vymykal z argumentačních strategií a akademických zvyklostí nejen své doby, ale obecně je v rozporu s argumentační strategií a modelem výstavby sociologie.“ (PETRUSEK, Miloslav. Simmel a Masaryk. Na okraj jedné neznámé Masarykovy recenze. Sociologický časopis. 1997, roč. 33, č. 3, s. 367-376, s. 373.) Takovou kritiku provádí ve své recenzi mimo jiné i Tomáš G. Masaryk: „Chci zároveň říci, že se mi jeví onen bohatý obsah rozsáhlé knihy jako nerozčleněný, jako pojmově nejasný; máme před sebou jednotlivé velmi dobré a cenné úvahy, nicméně sociologie jako celek a systém v knize není.“ (Viz MASARYK, G. Tomáš. Sociologie Georga Simmela. Sociologický časopis. 1997, roč. 33, č. 3, s. 377-382, s. 377, původně otištěné jako Masaryk, T. G. 1909. „Simmels Soziologie.“ Zeitschrift für Socialwissenschaft XII: 600-607.)

¹⁶⁴ *Die Erweiterung der Gruppe und die Ausbildung der Individualität*

¹⁶⁵ SIMMEL, Georg. Group Expansion and the Development of Individuality: *Group expansion and the Transformation of social bonds*. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s.252. Tuto tezi ostatně Simmel opakuje dále i v naší sledované eseji *Velkoměsta a duchovní život*.

práce. Přesto na konci *Skupinové expanze a transformace skupinových pojítek* píše, že tyto příklady odkrývají vztah, který nalezneme všude tam, kde se zabýváme růstem skupin. Procesy odosobnění článků v malých sociálních kruzích a jejich diferenciaci v těch širších jsou jevy, které „nalézáme, synchronně, mezi koexistujícími skupinami a skupinovými elementy, právě tak, jak se objevují diachronicky ve sledu fází, skrze které se vyvíjí jednotlivá skupina.“¹⁶⁶ Simmel zde vlastně odhaluje typ dialektického procesu, který se odehrává mezi jedincem a společností. Kdyby tato dialektika neexistovala, společnost by se rozpadla na jedince, kteří by byli jako písek, byli by sice na hromadě, ale nic by je nedrželo pohromadě. Oním cementem, který je spojuje, není, tak jak tomu bylo ve středověku, pohlčení a totální přizpůsobení jejich osobnosti celku.¹⁶⁷ Pojítkem je pouze část jejich osobnosti, která se účastní společenského fungování. Jsou to neosobní role vytvořené dělbou práce a peníze, jež z těchto rolových činností jedinci získávají. Ale nejen to, je to i další prvek. Lidé touží nejen po samostatné individualitě, ale také po sounáležitosti. Diferenciační tendence je uspokojena pocitem odlišnosti mezi členy skupiny, na druhé straně však je přináležitostí ke skupině uspokojován i prvek sounáležitosti. Skupina se mezi dalšími skupinami jeví jako jednotná. To Simmel identifikuje trefně například na rozkvětu kultury různých klubů v Německu:

Francouz si ohledně německé klubové mánie povšiml tohoto: „Je to právě to, že si Němec na jedné straně nezvykl spoléhat čistě na stát a na druhé straně si nezvykl spoléhat ani čistě na sebe. To ho chrání od uzavření se do svých specifických zájmů a zároveň od toho, aby se spoléhal ve všech obecných zájmech čistě na stát.“ Čili, v tomto negativním vyjádření se říká, že tendence k největšímu individualismu a k největší obecnosti jsou přítomné, ale nemohou být uspokojeny zvláště v radikálně oddělených strukturách; přesněji, o klubu se říká, že konstituuje prostřednickou strukturu, která v jakési fúzi uspokojuje dualistické sklony.¹⁶⁸

To, co na tomto místě Simmel vykládá, je vlastně koncept občanské společnosti jako pojítka, jež zabraňuje durkheimovské anomii – jak jsem ji popsal výše v exkurzu ke klasikům. Ta by jinak ve společnosti fungující na principech čistě peněžních styků a

¹⁶⁶Tamtéž, s.257.

¹⁶⁷ Srov. mechanickou solidaritu u Durkheima, viz 5.3.2. v této práci.

¹⁶⁸ SIMMEL, Georg. Group Expansion and the Development of Individuality: *The Basic Relation as a Dualistic Drive*. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s.259.

instrumentálně účelové racionality nastala. Kluby, o kterých se zde Simmel zmiňuje, opravdu hrály ve vztahu jedinců a státu v Německu významnou roli.

Klubová kultura se sice v první polovině devatenáctého století přesouvá z romantických salónů do méně luxusních kaváren a čajoven, princip však zůstává stejný. Cyril Buffet ve své historii Berlína popisuje, jak je v kavárnách čtyřicátých let diskutována ústava. Vznikají „čtenářské kavárny“ a čajovny, kde se čtou noviny a kouří doutníky, což bylo na ulicích zakázáno. Kolem roku 1820 otevírají švýcarští cukráři v Berlíně lokály, kde se kromě konzumace sladkostí dají číst nejenom německé listy, ale i světový tisk jako *The Times* či *Le Journal des Débats*. Jednotlivé kavárny mají rozrůzněnou klientelu. V kavárně na rohu ulic Unter den Linden a Friedrichstrasse se scházejí důstojníci, mladí aristokraté, diplomati a šviháci. Spisovatelé zase chodí radši k Steyhelymu, jehož čítárna nabízí celou řadu publikací. Liberálové a radikálové navštěvují Červený pokoj. Buržoazie si pochutnává na čokoládě v kavárně Heureuse a obchodníci se scházejí u Courtina.¹⁶⁹ „V třicátých letech je v Berlíně už přes sto čajoven a třicítka hostinců, v nichž diskuze balancují mezi zdvořilostí a agresivitou. Navzdory přísné cenzuře podporují všechny kavárny rozvoj tisku.“ I revoluční jaro 1848 začíná v „čtenářských kavárnách,“ je to stále jediné místo, kde neřadí cenzura.¹⁷⁰

Zde je místo na další odbočení a další paralelu. Myslitelem, který důležitost kaváren a klubů pro rozvoj občanské společnosti vyzdvihl nejvíce a jehož dílo je v této souvislosti citováno jak v politologických tak sociologických textech, je Jürgen Habermas. Nelze sice tvrdit, že Habermas čerpá přímo ze Simmela; jeho teorie spíše vychází z Weberova pojetí účelově racionálního jednání a marxismu. Tyto vlivy jsou patrné zejména v jeho pracích o řečových aktech a komunikaci. Nicméně v knize, která je v souvislosti s občanskou společností citována nejvíce, ve *Strukturální přeměně veřejnosti*,¹⁷¹ ukazuje, stejně jako Simmel, že právě kluby a čtenářské kavárny byly v 18. a 19. století pro rozvoj a kohezi občanské společnosti a veřejného mínění zásadní.

U Habermase hraje ústřední roli pojem veřejná sféra, což je právě to, co Simmel nalézá skrze svého Francouze v kavárnách a klubech. Veřejná sféra se rovněž podle

¹⁶⁹ Srov. BUFFET, Cyril. *Berlín*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1999. s. 166.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 166, 169

¹⁷¹ HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha : FILOSOFIA, 2000.

Habermase na počátku rozvinula právě v kavárnách a salónech velkých evropských měst. Lidé se v nich scházeli, aby diskutovali o aktuálním vývoji, opírajíc se přitom o letáky a noviny, jež se právě v té době (počátek 18. století) začínají objevovat. Přestože se těchto setkání účastnila zpočátku jen malá část populace, Habermas se domnívá, že salony měly životadárný vliv na rozvoj demokracie, neboť přinesly myšlenku řešení problémů prostřednictvím veřejné diskuze. Tato veřejná sféra je však podle Habermase již na přelomu 19. a 20. století vyvlastněna státem a médii a komerční sféra vítězí nad veřejnou.¹⁷²

Pojítka mezi jednotlivci a státem, který je simmelovskými slovy objektivní kulturní formou, tak opět mizí. Habermas to vyjadřuje slovy o rozluce žitého světa a vysoce abstraktních seberegulujících se systémů. Lidé přestávají rozumět tlakům, které zvnějšku stále více určují jejich jednání. „Vztahy mezi lidmi se zvětčují a v reakci na to se rozmáhají pocity odcizení. Ze žitého světa se stává jen další subsystém v dlouhé řadě jiných subsystémů. Přitom platí, že čím komplexněji se utváří systém společnosti, tím provinciálněji se jeví obyčejné žité světy.“¹⁷³ Habermas tu jinými pojmy v podstatě opakuje Simmelův teorém o úměře mezi individuací a velikostí sociálního kruhu, již jsme citovali výše.

5.7 Od kvality ke kvantitě aneb ztráta smyslu

Navracíme se zpátky k našemu výchozímu textu, Simmelovu eseji *Velkoměsta a duchovní život*. Ten v podstatě navazuje na exkurz, který jsme výše provedli. Simmel konstatuje, zcela v duchu dialektického principu, že není možné rozlišit, zda právě peněžní trh byl podnětem rozvoje individuálního intelektualismu vázaného na kalkul, anebo zda to byla právě tato „intelektuálská atmosféra,“ jež působila na rozvoj peněžního hospodářství. Jediné, co můžeme podle Simmela říci s určitostí, je to, že právě „forma velkoměstského života je pro tento vztah nejúrodnější půdou.“¹⁷⁴ Peněžní hospodářství redukuje kvalitu na kvantitu, moderní duch je tak stále více nucen chladně kalkulovat. Přibližuje se ideálu duchovních věd, který podle karteziánského dikta požaduje přeměnit

¹⁷² Srov. GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha : Argo, 2001. s. 373.

¹⁷³ HABERMAS, Jürgen. *Teorie des kommunikativen Handels*. Sv. 2. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1995. s. 258. Citováno podle: KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Praha : SLON, 2007. s. 81.

¹⁷⁴ SIMMEL, Georg. *Velkoměsta a duchovní život*. s. 36.

žitý svět na „matematický příklad a každou část světa zafixovat v matematických vzorcích.“¹⁷⁵

Problematika tohoto střetu žitého světa, subjektivní kultury jedince a objektivní kultury, jež je i souhrnem expertního vědění vzniklého z dělby práce, však nezaznívá od Simmela osamoceně. Můžeme ji najít i o více jak třicet let později vyjádřenou v díle *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie* prostějovského rodáka Edmunda Husserla. Časovým posunem v tomto díle se nesmíme nechat zmýlit. Předmětem Husserlovy kritiky je tentýž jev, navíc ještě vystupňovaný třicetiletým vývojem a zkušeností první světové války. Husserl se narodil o rok později než Simmel a byli dobrými přáteli, kteří se často stýkali v salónních diskuzích s dalšími vzdělanci té doby. U Husserla můžeme číst následující: „Vědy o pouhých faktech vytvářejí lidi vidoucí jen fakty.“¹⁷⁶ Je to tentýž postřeh, jenž nalézáme i u Simmela. Husserlova kritika vědy nespočívá v odsouzení jejich úspěchů. Pocit nedostatečnosti vědy spočívá v prohlubujícím se pocitu, že věda není schopná říci cokoli podstatného k otázkám, které se člověka týkají nejvíce a jsou pro něj nejpálčivější, k otázkám poslední, existenciální pravdy. Věda neřeší problém hodnoty, smyslu lidské existence.

Veškerý světový názor moderního člověka je podle Husserla od 19. století určován pozitivistickými vědami a jimi vyvolanou prosperitou, kterou se nechal moderní člověk oslepit. Pro pozitivistickou vědu jsou důležitá fakta, objektivní pravdy. Člověk strukturovaný takovou vědou pak ztrácí vztah k *Lebensweltu*, ke světu původní, nezprostředkované zkušenosti. Věda zavádí do světa typizace - odlišné redukuje na stejné. Příroda je převedena na univerzum matematických vztahů v kauzálních souvislostech a stejným způsobem je formalizován i pohyb, ze kterého se stává pouze pohyb místní. Pouta s původním, žitým světem, ze kterého věda vzešla, jsou zpřetrhána a věda nyní tlačí život do strnulých forem.

Lék, který Husserl nabízí, je fenomenologie jako návrat k původnímu světu. Fenomenologický postoj je postojem člověka, který si uvědomuje svou univerzální odpovědnost, jeho praxe totiž není úzce soukromá, ale je to praxe ve službě lidstvu, snaží

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 37.

¹⁷⁶ HUSSERL, Edmund. *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie: úvod do fenomenologické filozofie*. Praha: Academia, 1996, § 2. Pozitivistická redukce ideje vědy na pouhou vědu o aktech. „Krise“ vědy jako ztráta jejího životního významu. s 27.

se pozdvihnout celé společenství.¹⁷⁷ Husserlova vize návratu k přirozenému světu je však jen stěží možná v prostředí, které vzniklo právě jeho překrytím světem umělým, Sombartovými slovy světem „asfaltovým.“ Husserlovská krize věd přetrvává a je předmětem široké diskuze nejen postmoderních reflexí vědy a moderního světa jako celku.

5.8 Objektivace času

K rozpadu přirozeného světa ostatně odkazuje i další téma, kterým Simmelova esej o velkoměstu pokračuje. Tím je problematika času. Přirozený svět byl strukturován vnitřní časovostí jedince jako biologického organismu, kruhovým časem svítání a stmívání a cirkulace ročních období. To ve velkoměstě není možné:

Počtářská podstata peněz způsobila, že se do vztahu mezi jednotlivými vztahy života dostala preciznost, jistota při určování totožnosti a odlišnosti, jednoznačnost v úmluvách a dohodách – podobně zapůsobilo i všeobecné rozšíření náramkových hodinek.¹⁷⁸

Nakupení tolika rozdílných lidí ve velkoměstě, kteří provádějí úzce specializované činnosti, by se bez přesného časování stalo nemožným. Objektivní, neosobní čas je pro existenci velkoměsta bezpodmínečný, koordinace činnosti, dopravy a na ní vázané prostorové členění města by se zhroutilo „v nepřehledném chaosu.“ Exaktnost a vypočitatelnost objektivního světa vázaného na peněžní a intelektuální charakter velkoměsta nutně ovlivňuje i charakter vnitřních životů jednotlivců, kteří zde žijí. Podporuje „potlačení iracionálních, instinktivních, suverénních bytostných rysů a impulzů, které chtějí jako takové určovat formu života namísto toho, aby ji přijaly z vnějšího prostředí jako všeobecnou a schématicky precizovanou.“¹⁷⁹ Simmel tím zdůvodňuje nenávisť k velkoměstu u takových autorů a myslitelů, jakými byli Ruskin nebo Nietzsche. Ti spatřovali hodnotu života pouze v osobní, neschématické oblasti, v proudu života jako vůli ke změně. Je pak jasné, proč se jim schematičnost a kalkulovatelnost městských vztahů přičila.

¹⁷⁷ Srov. tamtéž a PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do (současné) filozofie*. Praha : Hermann a synové, 1997. s 20-32.

¹⁷⁸ SIMMEL, Georg. *Velkoměstá a duchovný život*. s. 37.

¹⁷⁹ Tamtéž

5.9 Blazeovanost

Simmel důsledky „exaktnosti a časové preciznosti“ rozvádí dále. Jsou to sice formy, které vytvořily neosobní svět zmatematizovaného velkoměsta, na druhé straně však pronikají i do nejosobnějších sfér života. Projevuje se to v blazeovaném postoji a otupělosti vůči rozdílům. Obojí jsou patologické tendence, jež se ve velkoměstském životě stávají normální vlastností urbánní existence. Blazeovaný postoj není nějakou subjektivní aktivitou, ale má svůj hluboký původ v odpovědi na dominantní objektivní kulturu. Jeho původ je spojený s vlastnostmi velkoměsta a peněžní ekonomikou. „Rychlá kondenzace střídajících se obrazů, příkré odstupy při jednom pohledu a neočekávanost naléhavých impresí“¹⁸⁰ vedou nejen k intelektuálskému způsobu života, jak to Simmel identifikuje na počátku eseje, ale rovněž k zmíněné blazeovanosti. Neustálé výzvy k požitkářství, s nimiž se člověk ve velkoměstských ulicích setkává, způsobují, že nervy jsou vzrušovány až „po jejich nejsilnější reakce tak dlouho, že už žádné další reakce nevznikají...Tak vzniká neschopnost reagovat na nové vzrušení přiměřenou energií.“¹⁸¹ Jako dějiště nekonečných rozrušení zaplňujících čas i vědomí, nestimuluje velkoměsto pouze spotřebu věcí, ale rovněž spotřebu lidských emocí samotných. V tomto smyslu netečný blazeovaný postoj pochází z pokroucení emocionálních odpovědí, zatímco kalkulačnický postoj je možný jen díky zvýšené intelektuálnosti městského prostředí. Simmel pak dokonce konstatuje, že právě podle blazeovaného postoje poznáme dítě z velkoměsta.

Blazeovaný postoj má však ještě jiný, možná silnější zdroj původu. Velkoměsta jsou „hlavní sídla peněžního styku, ve kterých se prodejnost všech věcí vnucuje v daleko větším rozsahu než v menších poměrech..., (a proto jsou i) pravými místy blazeovanosti,“¹⁸² jejíž podstatou je „otupění vůči rozdílnosti věcí.“¹⁸³ Modernita charakterizovaná rostoucí diferenciací, která se nejvíce projevuje ve velkoměstech s jejich rozvinutou dělbu práce, v nich nachází i svůj druhý pól. V rozvinutém peněžním hospodářství nejenže zakoušíme redukci odlišností na společného jmenovatele – peníze, ale i naše vlastní účast na peněžních transakcích vytváří v niterné odpovědi na

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 35.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 38.

¹⁸² Tamtéž, s. 39.

¹⁸³ Tamtéž, s. 38.

komodifikaci nerozlišující tendenci, což je podle Simmela právě blazeovanost. „Peníze... se staly nejstrašnějším rovnostářem,“ který přeměňuje hodnotu věcí „na matné a šedé odstíny... a tím se i význam a hodnota rozdílnosti mezi nimi pocítuje jako něco nicotného.“ Zároveň se tím, že je monetární směna všudypřítomná a my jsem nuceni se jí účastnit, vytváří vnitřní „duševní nálada (...která...) je věrným obrazem“¹⁸⁴ právě všudypřítomné peněžní ekonomiky.

Peníze tak jakoby vytvářely vyprázdněný svět:

...vyprazdňují jádro věcí, jejich zvláštnost, jejich specifickou hodnotu, jejich jedinečnost. Všechny plavou se stejnou specifickou hmotností v ustavičně plynoucím peněžním toku, všechny se nacházejí v téže rovině a odlišují se jen velikostí kusů, kterými se cosi pokrývá.¹⁸⁵

Jsmo tak neustále socializováni do forem odcizení, které je posilováno s každou peněžní transakcí ve sféře cirkulace zboží.¹⁸⁶ Blazeovanost je pak postojem, kterým se dá reagovat na bičování nervů neustálými stimuly a přizpůsobením, ve kterém se nervům „nabízí poslední možnost, jak se vyrovnat s obsahy a formami velkoměstského života.“¹⁸⁷ Jedná se vlastně o patologický jev, při kterém se znehodnocení objektivního světa internalizuje v niterném pocitu ztráty vlastní hodnoty. Frisby¹⁸⁸ pak navrhuje, že tento proces by mohl sloužit (ačkoliv to Simmel nikde nezmiňuje) jako alternativní teorie k vysvětlení nárůstu sebevražedného chování, na něž upozorňuje Durkheim.¹⁸⁹

5.10 Rezervovanost a lhostejnost

Simmel namísto toho načrtává další typ chování, které si vynucuje pud sebezáchovy ve velkoměstě a jenž je „neméně negativním sociálním chováním.“ Je to rezervovanost a lhostejnost ve vzájemných vztazích. O více jak padesát let dříve zde identifikuje důvod chování, jež označil zakladatel dramaturgického přístupu v sociologii

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 39.

¹⁸⁶ Srov. FRISBY, David. *Cityscapes of modernity : critical explorations*. Cambridge : Polity Press, 2001. s. 151-153.

¹⁸⁷ SIMMEL, Georg. *Velkomestá a duchovní život*. s. 39.

¹⁸⁸ FRISBY, David. *Cityscapes of modernity : critical explorations*. Cambridge : Polity Press, 2001. s. 153.

¹⁸⁹ Srov. *Exkurz ke klasikům-5.3.2* v této práci.

Ervin Goffman za *zdvořilou nevšímavost*.¹⁹⁰ „Městský život by se pro některé lidi stal nesnesitelně dusivý, kdyby každý kontakt mezi dvěma jednotlivci představoval sdílení osobních problémů, obav a tajností.“¹⁹¹ Toto vyhýbání se přímému kontaktu očí při potkávání anonymních lidí ve městě je ochranou proti pocitu přílišné vtíravosti.¹⁹² Simmel identifikuje dva důvody této nevšímavosti, externí a interní. Pokud by velkoměšťané měli reagovat na každé setkání, na každý „vnější dotyk“ s nekonečným množstvím lidí, se kterými se přes den v městském prostředí střetávají podobně jako se to děje u lidí na malém městě, „kde každý pozná každého a ke každému má pozitivní vztah,“ tak by se „lidé vnitřně úplně rozložili a dostali by se do nemyslitelné duševní situace.“ Druhým důvodem je právo na nedůvěru, kterou pocítujeme vůči „prvkům velkoměstského života, jež se nás jen letmo dotýkají.“¹⁹³ To ostatně Simmel vyjadřuje i v jiném eseji, nazvaném *Člověk jako nepřítel*. Zde čteme „...vůči někomu cizímu, s kým nesdílíme ani žádné vlastnosti, ani žádné další zájmy, vystupujeme objektivně, vlastní osobnost prezentujeme jen zdrženlivě...“ , a naopak, „čím více toho máme s někým jiným společného, tím snadněji se celistvost naší osobnosti sdružuje s každým jednotlivým vztahem k němu.“¹⁹⁴ Simmel má navíc za to, že vnitřní podstatou rezervovanosti není pouze lhostejnost, ale, i když spíše nereflektovaně, i „tichá averze, vzájemná cizota a odpor,“ který se snadno může přeměnit na „nenávist a boj.“

5.11 Antipatie jako překonání lhostejnosti

V komplexní síti vztahů velkoměsta a rozšiřujícím se životě peněžních transakcí spočívají „nanejvýš rozmanité stupňovitosti nejkratších i nejdéle trvajících sympatií, lhostejností a averzí.“ Lhostejnost nevyplňuje celý sociální prostor velkoměsta, jak by se z předcházejícího mohlo zdát. Indiference není nejobvyklejším životním postojem, v duši na každého člověka přeci jenom reagujeme pocitem, byť jen letným. Je pro nás stejně nepřirozená jako jsou pro nás „nesnesitelné mlhavé a náhodné vzájemné sugesce.“ Před

¹⁹⁰ Goffman tento termín poprvé použil ve své knize *Behavior in Public Places* vydané v roce 1963 v New Yorku.

¹⁹¹ GOFFMAN, Erving. *Všichni hrájeme divadlo*. Praha : Nakladatelství Studia Ypsilon. 1999. s. 51.

¹⁹² Srov. GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha : Argo, 2001. s. 86.

¹⁹³ SIMMEL, Georg. Velkoměsta a duchovní život. s. 39.

¹⁹⁴ SIMMEL, Georg. Člověk jako nepřítel. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 34-43. Přeloženo z německého originálu „Der Mensch als Feind. Zwei Fragmente aus einer Soziologie“ in: *Morgen. Wochenschrift für deutsche Kultur*, 2, 1908., s. 41.

obojím nás chrání „antipatie, latentní a počáteční stádium antagonismu.“ Antipatie není nerozlišující, tím, že se proti někomu vymezujeme negativně, chráníme si své vlastní nitro před rozplynutím v nespočetných vztazích a zároveň druhému neupíráme jeho hodnotu. To, co se ve velkoměstském životě jeví jako „disonance, je ve skutečnosti jednou z jeho základních socializačních forem.“¹⁹⁵

V této rezervovanosti korunované skrytou averzí pak Simmel vidí další formu všeobecnější podstaty velkoměsta. To, že jedinci poskytuje určitou míru svobody, „ke které v jiných prostředích nenacházíme analogii,“ vztahuje se podle Simmela k jedné z mála vývojových tendencí společnosti, pro kterou lze najít přibližný průběžný vzorec. Jedná se o proces, jež jsem hrubě popsal už výše, při diskuzi skupinové jednoty a občanské společnosti.

5.12 Most, dveře a rodina

I v eseji o velkoměstě vznáší Simmel postulát, že nejranějším stádiem, které můžeme identifikovat jak v historických tak v současných sociálních výtvorech, je: „relativně malý okruh, se silnou izolací vůči sousedícím, cizím anebo nějakým způsobem antagonickým okruhům, zato však s užší uzavřeností ve svém nitru, které jednotlivému členovi poskytuje pouze malý prostor na rozvoj zvláštních kvalit a svobodného, jen ze sebe vycházejícího pohybu.“¹⁹⁶ Na tomto principu se zakládají jak politické, tak rodinné skupiny a náboženská hnutí. „Sebezáchova velmi mladých seskupení vyžaduje přísné ohraničení a centripetální jednotu, a proto nemůže poskytovat individuu jakoukoliv svobodu a osobitost vnějšího a vnitřního rozvoje.“ Od tohoto stádia se pak sociální evoluce (ne nutně časová) pohybuje dvěma „odlišnými směry, které však přece navzájem korespondují.“¹⁹⁷

Opustíme nyní naši výchozí esej a podíváme se, jak to Simmel ilustruje v textu, který byl této problematice věnovaný celý, na příkladu rodiny. Je to již výše zmiňovaný

¹⁹⁵ SIMMEL, Georg. Velkoměstá a duchovný život. s. 40.

¹⁹⁶ Tamtéž

¹⁹⁷ Tamtéž

text *Rozšiřování skupiny a rozvoj individuality*.¹⁹⁸ Rodině se věnuje zejména v podkapitole *Sociologická dualita rodiny*. Rodina zde podle Simmela sehrává dvojí roli. Je rozšířením vlastní osobnosti, jednotkou, skrze kterou jedinec cítí příslušnost k vlastní krvi a která je uzavřená všem ostatním skupinám a nás zahrnuje. Zároveň je jednotkou, uvnitř které jedinec rozlišuje sám sebe od ostatních vnitřních členů a vůči nimž se vymezuje a vytváří si individualitu. Z této dvojí role pak plyne její sociologická dvojnáčnost:

Jednou vystupuje jako jednotná struktura, která jedná jako individuum, čímž přebírá svoji charakteristickou pozici ve větších a největších kruzích; a někdy se jeví jako prostřední kruh, jenž leží mezi jedincem a větším kruhem, který obklopuje jak jedince, tak rodinu.¹⁹⁹

Historický vývoj rodiny pak toto schéma opakuje. Rodina nejdříve byla jako kruh, který zcela svíral jedincův horizont, zatímco sama byla nezávislá a exklusivní. S postupem času se zúžila a přijala roli individua uvnitř sociálního kruhu, který se, oproti původnímu, zdatně rozšířil. To byl případ patriarchální rodiny. S přechodem k nukleární rodině²⁰⁰ se vytvořila nutnost smístit se s nově rozšířenou skupinou, s „nadrodinnou komunitou státu.“ Platónský ideální stát pouze dovádí tuto linii vývoje do konce tím, že rozpouští rodinu úplně a na místo ní nasazuje na jedné straně pouze individua a na straně druhé stát.²⁰¹ I zde se v přenesené formě opakuje další z velkých Simmelových motivů, které prostupují celé jeho dílo - motiv blízkosti a vzdálenosti. Čím je vnější kruh jedinci vzdálenější, tím více se k jedinci přibližuje jeho kruh nejbližší. Ve velkoměstě, které je nejrozlehlejší formou kruhu, se vnitřní kruh stáhl tak, že jedinec zůstává ve svém nejbližším prostoru takřka sám.

Tuto tendenci modernity vyjádřil v souvislosti s rodinou, postavením žen a plně rozvinutou tržní společností velmi pregnantně další z řady teoretiků pozdní modernity, Ulrich Beck:

¹⁹⁸ SIMMEL, Georg. Group Expansion and the Development of Individuality: *Group expansion and the Transformation of social bonds*. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s.251-293.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 263-264.

²⁰⁰ Simmel tento pojem nepoužívá, ten je zaveden až v roce 1949 antropologem G.P. Murdockem.

²⁰¹ SIMMEL, Georg. Group Expansion and the Development of Individuality: *Group expansion and the Transformation of social bonds*. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s.264.

Život měšťanské industriální společnosti se zakládá na... polovičatém podřízení lidské pracovní schopnosti trhu. Plná industrializace, plné podřízení trhu a tradiční formy a role rodiny se vylučují. Na jedné straně je tomu tak, že výdělečná práce předpokládá práci v domácnosti a tržně zprostředkovaná produkce zase formy a připsané role nukleární rodiny... Na druhé straně je tato nerovnost v rozporu s principy moderny a v kontinuitě modernizačního procesu se stává problematickou a konfliktní... Universalismus trhu nerespektuje ani vlastní tabuizované zóny, které sám zavedl, a osvobozuje částečně ženy od jejich industriálně vyprodukovaného „stavovského osudu,“ od připsané práce v domácnosti a materiální závislosti na manželovi. Takový vývoj otrásá formami biografického sladění produkce a reprodukce i dělbou práce a existujícími normami uvnitř rodiny... *Reálnou jednotkou reprodukce sociálna (se) stává sám jednotlivec,* (avšak na druhé straně se) osvobozená individua stávají závislými na trhu práce, a proto závislými na vzdělání, na spotřebě, na sociálně právních reglementacích a formách zabezpečení, na plánování veřejné dopravy, na spotřební nabídce... To vše poukazuje na *strukturu kontroly individuálních situací závislou na institucích.* Individualizace se stává *nejpokročilejší* formou zespolečenštění závislého na trhu, právu... (zvýraznil U.B.)²⁰²

Beck tedy dochází o téměř osmdesát let později (originál je z roku 1986) k závěrům, které můžeme číst v řádcích i mezi nimi u Simmela již na počátku minulého století:

K tomu, aby mohly dynamicky udržet pohromadě prostorově vzdálené prvky skupiny, která je prostorově široce rozprostřená, vypracovaly rozvinuté epochy systém různých způsobů, zejména ten, že všechno v objektivní kultuře je uniformní, což je doprovázeno vědomím, že tady je stejné jako v jakémkoliv jiném bodě stejného okruhu: uniformita jazyka, práva, obecného způsobu života, stylu budov a věcí. Navíc tu jsou funkčně unifikující elementy: centralizovaná a zároveň *univerzálně se šířící státní administrativa*... komerční vazby... Moderní život je schopný navodit vědomí sociální jednoty zaprvé prostředky těchto obecných pravidelností a znalostí běžných míst kontaktu; zadruhé skrze permanentně fixované instituce; a zatřetí psanou komunikací (rozuměj masovými sdělovacími prostředky-poznámka autora této práce)...²⁰³

²⁰² BECK, Ulrich. *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně.* Praha : SLON, 2004. Citováno podle MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost.* Praha : SLON, 2006. s. 235-236.

²⁰³ SIMMEL, Georg. The Sociology of Space. In FRISBY, David, FEATHERSTONE, Mike. *Simmel on Culture : Selected Writings.* London ; Thousand Oaks, Calif. : Sage Publications, 1997. s. 137-170. Původně vydané v roce 1903, později v přepracované podobě v *Soziologie*, 1908., s. 165.

U Simmela najdeme problematiku vztahu blízkosti a vzdálenosti - a opakuji, nejen prostorové - téměř ve všech textech. Nikde se však tomuto tématu nevěnoval podobným způsobem jako v krátkém eseji *Most a dveře*,²⁰⁴ který je nejen filosofickou interpretací architektury, ale také výsostnou manifestací Simmelových esejistických schopností a schopnosti zachytit v nejmenším detailu totalitu bytí. Most pro Simmela vyjadřuje v hmatatelné, objektivní formě „zenit“ „jednoho z největších lidských úspěchů,“ kterým je „vůle spojovat.“ Překlenutím fyzické překážky dvou břehů řeky, která je sociálně konstruovaná jako „ne pouze rozdělená, ale jako oddělená,“ se projevuje „nyní vítězí, usmiřující a spojující,“ „pozitivní záměr,“ nebo „společenská vůle“²⁰⁵ překonávat oddělení. Když abstrahujeme od jeho materiální podstaty, je most i v sociálním smyslu tím, co přitahuje, spojuje, jednotí. Most je to, co překlenuje oddělenost, ale jako linie „vedená mezi dvěma body“ zároveň „ustavuje nepodmíněnou jistotu a směr.“²⁰⁶ Simmel pak v eseji předkládá druhý prvek, dialektický doplněk mostu, v metafoře dveří. Jestliže se faktory oddělenosti a spojenosti v mostu setkávají v takové formě, že první se zdá spíš jako přírodní záležitost a druhý jako lidský úspěch, pak ve dveřích „jsou oba prvky koncentrované v jednotě lidského výdobytku jako lidského výdobytku.“²⁰⁷

Tam, kde most ve vztahu oddělenosti a jednoty umožňuje klást důraz vždy na to druhé a zároveň překonává oddělenost svých kotevních bodů, což je činí viditelnými a měřitelnými, dveře reprezentují přesvědčivým způsobem, jak oddělující a spojující mohou být dvě strany jednoho jednání.²⁰⁸

Dveře jsou spojnicí mezi prostorem lidských bytostí a vším, co zůstává vně. „Překlenují oddělenost mezi vnitřním a vnějším.“ Simmel říká, že zatímco stěny mlčí, dveře jsou tím, co mluví. „Pro lidskost je absolutně esenciální, že se uzavírá mezi hranice, ale se svobodou, jež umožňuje kdykoliv je překročit a vyjít z nich ven.“²⁰⁹ Dveře jsou tak „hraničním bodem,“ na kterém lidé vždy stojí nebo mohou stát. Mají však ještě jednu vlastnost. Člověk, který stojí uvnitř prostoru uzavřeného dveřmi, pociťuje vždy při vykročení ven nejistotu, co ho čeká. A naopak tam, kde vstupujeme do uzavřenosti,

²⁰⁴ SIMMEL, Georg. Bridge and Door. In FRISBY, David, FEATHERSTONE, Mike. *Simmel on Culture : Selected Writings*. London ; Thousand Oaks, Calif. : Sage Publications, 1997. s.170-174. Původně vydané v Berlíně, 15. září 1909 v *Der Tag. Moderne illustrierte Zeitung* Nr. 683, s. 1-3.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 171.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 173.

²⁰⁷ Tamtéž

²⁰⁸ Tamtéž, s. 172.

²⁰⁹ Tamtéž

vstupujeme zároveň do bezpečí (Simmel to ilustruje na katedrále). V eseji se dále zabývá estetickou hodnotou těchto prvků reality pro výtvarné umění. Podle něj skrze svoji vizualitu vyjadřují „něco metafyzického.“ To metafyzické pak nalzáme v posledním odstavci eseje.

Protože lidská bytost je spojující stvoření, které musí vždy oddělovat, a nemůže spojovat bez oddělení – to je důvodem, proč musíme nejdříve myšlenkově pojmut zcela nerozlišenou existenci dvou břehů řek jako něco odděleného, abychom je pak mostem spojili. A lidská bytost je stejně tak ohraničujícím stvořením bez hranic. Uzavření jejího domácího bytí dveřmi ovšem znamená, že dveře vydělily část z nepřerušené jednoty přírodního bytí. Ale právě ve chvíli, kdy beztvare omezení nabírá tvar, jeho omezenost nachází svůj význam a vážnost pouze v tom, co ilustrují dveře: v možnosti v jakékoliv chvíli vykročit z této omezenosti ven ke svobodě.²¹⁰

Simmel zde na pár řádcích roztáčí kola metafyzického hledání toho, co bylo dřív, zda společnost či jedinec. Tuto hádanku však Simmel neřeší. Je mu jasné, že jedno je lícem druhého. Tematizuje zde dialektický proces, ve kterém je jedinec utvářen společností a naopak.

Ještě před závěrem eseje píše, že „formy, které ovládají dynamiku našich životů, jsou tak mostem a dveřmi přenesené do pevného trvání viditelného výtvaru.“²¹¹ Dle mého názoru můžeme pro most a dveře u Simmela najít paralelu v jiných formách kultury. To je to, co nás navrácí tam, odkud jsme vyšli, k naší eseji *Velkoměsta a duchovní život*.

Simmel vnímá most jako to, co překlenuje, ale zároveň zvýrazňuje a činí měřitelnými body, které spojuje. Nejsou snad peníze rovněž takovým mostem? Jak píše Simmel, v peněžním hospodářství rozumové vztahy „kalkulují s lidmi jako s čísly..., které jsou měřitelné pouze podle svého výkonu.“²¹² Peníze jsou pak jako linie „vedená mezi dvěma body.“²¹³ Linie, která jinak oddělené, zmatematizované body spojuje a překlenuje jejich oddělenost.

²¹⁰ Tamtéž, s. 174.

²¹¹ Tamtéž

²¹² SIMMEL, Georg. *Velkoměsta a duchovní život*. s. 36.

²¹³ SIMMEL, Georg. *Bridge and Door*. In FRISBY, David, FEATHERSTONE, Mike. *Simmel on Culture : Selected Writings*. London ; Thousand Oaks, Calif. : Sage Publications, 1997. s.173.

Ve dveřích zase můžeme spatřovat to, co Simmel jinde rozvádí jako zprostředkující kruhy, jež brání úplné vykořeněnosti člověka ze společnosti jako celku. Tuto integrační funkci mají, alespoň prozatím, rodina, církve, zájmová seskupení i čtenářské kavárny. Dvnitř člověk vchází z rozrůzněného světa, kde nemá jiné pojitko s ostatními než to založené na penězích. Uvnitř převládá zvláštní druh blízkosti, založený na spřízněnosti zájmů, ale spojený zároveň s uzavřeností vůči vnějšímu prostředí a svázaností regulemi, zdmí, uvnitř kruhu. Patologickou velkoměstskou formou je pak vyhrocený individualismus, kombinovaný se stejně tak radikálním racionalismem a kalkulem. Dveře v tomto případě vedou rovnou z jedincova nitra do atomizované společnosti, do množiny stejných bodů, které jsou uzavřené v jediném kruhu, kruhu velkoměsta nebo státu. Jedinec tak sice získá svobodu, ale je to svoboda nejčastěji spojená s peněžním stykem a jinými čistě racionálními operacemi. Most a dveře jsou tak symboly společenských tendencí inkluze a exkluze, které probíhají ve vzájemném působení.

5.13 Osamělý kosmopolita – svoboda od... a svoboda k...

Nezávislost jedince ve velkoměstě je vykoupena tím, že se člověk „nikde necítí tak osamělý a opuštěný, jako právě v tomto velkoměstském mumraji; protože zde není na rozdíl od jiných souvislostí nevyhnutelné, aby se lidská svoboda zrcadlila v citovém životě a spokojenosti.“²¹⁴ Přesto Simmel konstatuje další fakt spojený s růstem města. Nejen že se vyvázáním z pevných vazeb, které jsou charakteristické pro maloměsto, zvětšuje vnější svoboda jedince. Navíc jeho vnitřní svoboda překračuje čistě kvantitativní rozrůstání města. Město se svým růstem stává i centrem kosmopolitismu. Simmel to označuje jako „geometrický“ růst a explikuje to analogicky na růstu majetku. Tak jako majetek, když překročí určitou mez, začne se jakoby sám rozrůstat, tak i město po překročení určité velikosti rozšiřuje svoji působnost za své fyzické hranice. Vliv města prorůstá jako kořeny do krajiny a z každého obsazeného místa se jeho hospodářský i duchovní vliv opět větví. Simmel opět používá analogii, tentokrát pozemkové renty. Tak se z každé nitě, která se z velkoměsta vine, „odvíjejí jakoby samy od sebe nové nitě právě tak, jako v rámci města přináší *unearned increment* pozemkové renty majitelovi už jen

²¹⁴ SIMMEL, Georg. Velkoměstá a duchovní život. s. 42.

zvýšením dopravy samočinně rostoucí zisky.²¹⁵ „Kvantita“ velkoměstského života se tak „bezprostředně mění na kvalitu a charakter.“ Z velkoměsta – z *Grossstadt*, se stává metropole – *Weltstadt*. Jeho vnitřní život se „vlnovitě šíří v národní i mezinárodní oblasti.“ Město samo vytváří vlastní formu, která je nezávislá na osobnostech v nich žijících. Simmel píše, že nejdůležitější podstatou velkoměsta je právě „funkční velikost mimo vlastních fyzických hranic.“²¹⁶ Vysvětluje to, proč je život ve velkoměstě tak přitažlivý. Člověk samotný je zakořeněn na určitém místě prostoru, to však nevyčerpává jeho působnost, ta je dána až sítí a souhrnem vztahů, „které se od něho odvíjejí časově a prostorově.“ Totéž platí i o velkoměstě. Proto velkoměsto přikládá svojí provázaností se širokým prostorem životu v něm „váhu, význačnost a zodpovědnost.“ Být Berličanem, Londýňanem, Pařížanem, či koneckonců Pražanem znamená, že se účastníme a podílíme na dění přímo v jeho zdroji. Jsme v centru dění, jež ovlivňuje i život lidí žijících mimo město. To vytváří zvláštní pocit nadřazenosti, kdy se na lidi žijící mimo město díváme jakoby svrchu. Tento psychický stav se zrcadlí v zcela objektivním faktu, že život lidí mimo metropoli je událostmi, na kterých se velkoměšťan podílí, ovlivňován a je jim podřízen.

Svoboda, kterou velkoměstská existence pro jedince vytváří, nespočívá jen v externích vlastnostech, v negativní svobodě možnosti pohybu, odklonění od předsudků a nadhledem nad maloměstskými poměry. Podle Simmela se na ni váže i svoboda pozitivní – možnost projevit se podle vlastní povahy. Projevit svojí odlišnost a jedinečnost skrze „formování života.“ To, jak se tato svoboda projevuje, jistě závisí na dalších okolnostech, o kterých se Simmel nezmiňuje, na dimenzích sociální stratifikace jako je třídní příslušnost, pohlaví či etnicita.²¹⁷ Vidí však, že v kontextu získávání osobní svobody „až naše nezaměnitelnost s jinými ukazuje, že náš způsob existence nám nevnutili druzí.“²¹⁸

Procesy diferenciací však nemusí nutně podporovat svobodu v pozitivním smyslu jak se o ní zmiňuje Simmel výše. Jedním z takových procesů je dělba práce a „města jsou

²¹⁵ Tamtéž, s. 42.

²¹⁶ Tamtéž, s. 43.

²¹⁷ Srov. FRISBY, David. *Cityscapes of modernity : critical explorations*. Cambridge : Polity Press, 2001. s. 155.

²¹⁸ SIMMEL, Georg. *Velkoměsta a duchovní život*. s. 43.

sídly... nejdokonalejší ekonomické dělby práce.“ Velkoměsto jako stále rostoucí jednotka tak vytváří:

...rozhodující podmínky dělby práce – okruh lidí, který je svojí velikostí schopný absorbovat nanejvýš rozmanitou mnohost výkonů, zatímco souběžná vysoká koncentrace individuí a jejich boj o odběratele nutí jednotlivce ke specializaci, ze které se nedá tak snadno odsunout jiným. Rozhodující je to, že městský život přeměnil boj člověka s přírodou o obživu na boj s jinými lidmi, že zisk, o který zde jde, nepochází z přírody, ale od lidí.²¹⁹

Jenže kromě boje o zisk se zde podle Simmela ukrývá i další - „hlubší“ - zdroj specializace. Prodejce musí usilovat o probuzení nových a diferencovanějších potřeb sváděného zákazníka. Tento proces vede k „diferencovanosti, stále větší jemnosti a obohacování potřeb publika.“²²⁰

Specializace je ve velkoměstě doprovázena „intelektuální individualizací duševních vlastností.“ Simmel v textu ukazuje čtyři příčiny takového vývoje. První příčinou je obtíž prosadit ve velkoměstě svoji osobnost, což je doprovázeno hledáním kvalitativních rozdílů uvnitř vlastního sociálního kruhu - „aby se vydrážděním citlivosti vůči rozdílům získalo... pro vlastní potřebu vědomí sociálního kruhu.“

To se ve velkoměstě projevuje, a to je druhou příčinou, „nejvíce tendenčními výstřednostmi, specificky velkoměstskými výstřednostmi manýrismu, rozmarů a preciznosti.“ Jsou to způsoby nebo formy jak se odlišit, což je ve velkoměstě pro některé jeho obyvatele poslední způsob jak si udržet „sebeúctu a vědomí, že vyplňuje nějaké místo.“ Pocit identity je zde získáván skrze rozeznání druhými.

Za třetí, „krátkost a omezenost“ kontaktů s ostatními ve velkoměstě vede jedince k pokusu prezentovat se v každém momentě „pointovaně, kondenzovaně a co nejvíce charakteristicky.“

Za čtvrté, a to je podle Simmela nejdůležitější a nejzákladnější příčina, je velkoměsto - jako ohnisko moderní kultury – charakteristické již zmiňovanou nadvládou objektivního ducha nad duchem subjektivním, nadvládou objektivní kultury nad subjektivní.

²¹⁹ Tamtéž

²²⁰ Tamtéž, s. 44.

Dříve, než budeme ještě jednou tematizovat čtvrtý důvod, zastavíme se více u důvodu druhého (formy odlišení ve velkoměstě) a třetího (charakteristická prezentace ve velkoměstě), pro jejichž lepší pochopení nám poslouží Simmelovy eseje *Filozofie módy a Móda*.²²¹

5.14 Móda a velkoměsto

Celé dějiny společnosti se dají sledovat jako boj, kompromis, jako pomalu dosahované a rychle se ztrácející okamžiky usmíření, které se objevují mezi splnutím s naší sociální skupinou a individuálním odlišením se od ní.²²²

Napodobení odpovídá podle Simmela jedné ze „základních tendencí“ člověka, která se „uspokojuje roztavením jedinečného v obecnost.“²²³ Avšak všude tam, kde se usiluje o sebeodlišení, je nápodoba „negujícím a brzdicím“ principem. Jedná se vlastně o nekončící souboj mezi socialismem a individualismem. Tyto dvě touhy stojí proti sobě, a proto se společenský život bude jevit jako „jakési bojiště“ a společenské instituce jako dočasné „podoby usmíření.“

Móda je takovou institucí *par excellence*. Představuje prostředníka mezi oběma antagonistickými tendencemi, protože v sobě integruje jak společenské odlišení, tak skupinovitost. Dynamická stránka módy, její vnitřní dialektický pohon, je zajištěna procesem jakým se vytváří. Elitní skupiny, typicky nejvyšší sociální třídy (zde Simmel poprvé v námi sledovaných esejích zmiňuje třídní dělení) jsou objekty napodobování a následně vytvářejí nové módy, aby se odlišily a udržely stanovené hranice.

Móda je nápodoba daného vzorce, a tak uspokojuje potřebu společenské adaptace; vede jedince na stezku, po které kráčí každý, poskytuje obecnou podmínku, která rozpouští chování každého jedince do pouhého příkladu. Zároveň, a v nemenší míře, uspokojuje potřebu pro odlišení, tendenci k diferenciaci, změně a individuálnímu zvýraznění. To druhé upokojuje za prvé tím, že mění svůj obsah..., který dává dnešním módám v porovnání s těmi

²²¹ SIMMEL, Georg. The Philosophy of Fashion. In FRISBY, David, FEATHERSTONE, Mike. *Simmel on Culture : Selected Writings*. London ; Thousand Oaks, Calif. : Sage Publications, 1997. s.187-206. Původně vydané jako „Philosophie der Mode“. Berlin: Pan-Verlag, 1905

SIMMEL, Georg. Móda . In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 100-131. Přeloženo z německého originálu „Die Mode“ in: SIMMEL, Georg. *Philosophische Kultur. Gessamelte Essays*. Leipzig: Klinkhardt, 1911. Původně vydané v roce 1895.

²²² SIMMEL, Georg. Móda. s. 101.

²²³ Tamtéž, s.102.

včerejšími a zítřejšími známku individuality... a za druhé, ještě účinněji, tím, že módy jsou vždy třídní; faktem, že módy vyšší vrstvy společnosti se odlišují od mód nižších vrstev a jsou opuštěny ve chvíli, kdy si je začne přivlastňovat nižší vrstva.²²⁴

Móda se pro Simmela stává „ryzím produktem sociálních nebo též formálně psychologických potřeb.“ To, že móda je hlavně formou, jejíž obsah je v podstatě nahodilý, dokazuje Simmel absolutní lhostejností módy k jakýmkoliv „objektivním životním normám.“ Móda může být jednou „ošklivá a odpudivá,“ ale přesto stále moderní, někdy zase „těžce pochopitelná“ a někdy to vypadá, jako bychom byli „esteticky zcela indiferentní.“ Z tohoto pohledu se pak móda jeví jako abstraktní:

Tato abstraktnost módy, která je zakotvena v její nejhlubší podstatě a jako „odcizenost skutečnosti“ propůjčuje modernímu jistou *estetickou* pečeť i ve zcela mimoestetických oblastech, vystupuje na povrch i v historických fenoménech.²²⁵

Jenže zatímco v dřívějších dobách se důvod a původ módy odvozoval od zvláštních individuálních potřeb jednotlivých osobností, v současné době je proliferace módy spojena s „objektivní strukturou pracovní činnosti v ekonomické sféře.“ Tudíž nejenže vznikají prvky, které se následně stávají módou, ale

...určité prvky jsou vytvářeny proto, aby se módou staly. V jistých časových intervalech bývá a priori vyžadována nová móda, a jsou tu tedy módní tvůrci a určité podniky pracující výlučně na splnění těchto úkolů. Vztah mezi abstraktností jako takovou a objektivně společenskou organizací se odhaluje ve lhostejnosti módy jakožto formy vůči jakémukoliv významu jejich obsahů – a v jejím stále rozhodnějším přechodu k sociálně produktivním hospodářským útvarům.²²⁶

Móda tedy slouží nejen jako vizuální odlišení, kterým si velkoměstský člověk zachovává vnitřní pocit individuality. Vedle tohoto vizuálního odlišení a zároveň stvrzení příslušnosti s určitou vrstvou slouží móda i zájmům průmyslu a výrobcům, kteří usilují o „podněcování čím dál novějších a zvláštnějších potřeb.“²²⁷ Její rychlé střídání tomuto úsilí vychází vstříc a podporuje tím cirkulaci komodit, na které je velkoměstský život závislý. V rozvinutém kapitalismu již není problémem to, jak určitou komodu vyrobit,

²²⁴ SIMMEL, Georg. The Philosophy of Fashion. s. 188-189.

²²⁵ SIMMEL, Georg. Móda. s. 104.

²²⁶ Tamtéž, s. 105.

²²⁷ SIMMEL, Georg. Velkoměstá a duchovní život. s. 43.

ale jak ji prodat. Dochází zde k posunu od ekonomické hodnoty a užitnosti k sémiotickým kvalitám zboží. Simmel zde zachytil další z prvků, který byl později rozpracován v sémiotických analýzách kapitalismu, jak je provedl Roland Barthes.

Jak ukázal Ferdinand de Saussure²²⁸, podvojná struktura znaku, soustava sémantických diferencí, skrze něž se v jazyce ustavuje význam, vyžaduje pro svoji srozumitelnost, aby subjekt promluvy nebyl situován jako jednající, ale jako účinek struktury jazyka. Když mluvčí pronese slovo „já“, je mluven jazykem, v němž jsou slova já a ty rozlišena, aby ukázala rozdílné jazykové pozice. Roland Barthes pak pokročil dál než Saussure, když analyzoval právě módu - společenský jev, jako lingvistickou strukturu. Móda, jako prostředek diferenciací, tomuto vymezení znaku přesně odpovídá.²²⁹ Jak píše Barthes ve své knize *Système módy*, móda je:

...stroj na udržování významu, aniž jej kdy ustálí, je to navždy zklamaný význam, ale přesto je to význam: je bez obsahu a stává se podívanou, již lidské bytosti samy ze své moci udělují schopnost činit z bez-významného signifikantní.²³⁰

Tato nepřetržitá hra mezi znaky nevede podle Barthesa ke znučení, ale k pozvednutí módy samotné na znak druhého stupně. Jedinec drží krok se současnou módou, aby zůstal módní. Je to totéž co můžeme číst u Simmela. Móda je forma, u které vůbec nezáleží na obsahu, a jedinci se jí drží, aby se stali signifikantními, aby v každém momentě náhodných setkání působili „pointovaně, kondenzovaně a co nejvíce charakteristicky.“ Simmel dále píše, že charakteristiky módy, totiž nezávislost a lhostejnost k obsahu přebírají i další oblasti, v nichž by měla platit pouze objektivní rozhodnutí. „Záležitostí módy se stala i religiozita, vědecké zájmy a dokonce i socialismus a individualismus.“²³¹ Život tak dostává estetický charakter, který je zapříčiněn vzdáleností „od obsahových významů věcí.“

Toto vzdalování se hlubšímu obsahu souvisí s psychologickým stavem, který Simmel konstatoval výše. Je to typicky velkoměstská tendence ke stupňování nervového života. Móda zaniká ve chvíli, kdy se naplní její pudová expansivnost – když zaplní celý

²²⁸ Je zajímavé, že Saussure byl téměř Simmelův vrstevník, narodil se v Ženevě roku 1857 a umírá v roce 1913.

²²⁹ Srov. POSTER, Mark. *Mode of Information*. Chicago : The University of Chicago Press, 1990. s. 58-59.

²³⁰ BARTHES Roland. *The Fashion System*. New York : Hill and Wang, 1983. s. 288. Původně vydané v roce 1967. Citované podle POSTER, Mark. *Mode of Information*, s. 59.

²³¹ SIMMEL, Georg. *Móda*. s. 105.

sociální prostor. Tímto zaplněním totiž nastává klidový stav, kdy mizí rozdíly. Móda se tak dostává do logického rozporu se svou podstatou, „neboť zcela všeobecným rozšířením se u ní ztrácí moment odlišnosti.“²³²

Móda je však na druhou stranu také formou, jíž si jedinec chrání své nitro vůči vnějším vlivům. Dotýká se pouze vnějších stránek života, „jen oněch stránek, které jsou obráceny ke společnosti,“²³³ Tím poskytuje člověku schéma, „jehož pomocí může tím nejjednoznačnějším způsobem doložit svoji vázanost na obecné, svoji poslušnost k normám, které mu ukládá doba, jeho stav nebo jeho užší okruh, a jehož pomocí si tak vykupuje to, že svobodu, kterou vůbec život poskytuje, může zkoncentrovat na svoje nejnaternější a nejpodstatnější stánky.“²³⁴

5.15 Nadvláda objektivního ducha nad subjektivním

Čtvrtou, podle Simmela nejdůležitější a nejzákladnější příčinou individualizace ve velkoměstě, je nadvláda objektivního ducha nad duchem subjektivním, nadvláda objektivní kultury nad subjektivní. V úvodu eseje nastíněný „odpor subjektu vůči nivelizaci a opotřebování ve společensko-technickém mechanismu“ je zdůvodněn tím, že odstup subjektivního ducha se od objektivního zvětšuje, subjektivní duch tomu objektivnímu nemůže stačit. Dokonce lze vyzorovat zakrňování osobnosti v oblastech duchovna, něžnosti a idealismu. Jednostranná akcentace schopností vyžadovaných dělbou práce a kvantitativní výkonností požadovanou po jednotlivci redukuje jedince „na úroveň zrnka prachu v porovnání s masivní organizací věcí a sil,“²³⁵ jíž je objektivní kultura. Aby si mohl jedinec uchránit alespoň část svého Já, to, co je nejosobnější, „musí využívat nejkrajnější prostředky zvláštnosti a osobnosti.“²³⁶ K tomu, aby to ještě bylo zachytitelné, je třeba přehánět. Avšak současně s tímto přeháněním se ztrácí vnitřní rozměr individuality.

²³² Tamtéž, s. 110.

²³³ Tamtéž, s. 123.

²³⁴ Tamtéž, s. 123.

²³⁵ SIMMEL, Georg. Velkoměstá a duchovný život. s. 45.

²³⁶ Tamtéž

Tato „atrofie individuální kultury“²³⁷ je podle Simmela důvodem, proč zastánci krajního individualizmu, v čele s Nietzsche, tolik nenávidí velkoměsta a zároveň důvodem, proč jsou u velkoměšťanů tak „vášnivě oblíbení.“ Krajní individualisté jsou zvěstovateli toho, po čem velkoměšťanů touží, ale čeho se mu, díky atrofii individuální kultury ve velkoměstě, dostává čím dál tím méně – možnosti naplno uplatnit a rozvinout svoji osobnost.

Simmel ke konci eseje konstatuje, že obě formy individualismu, které pocházejí z „kvantitativních“ poměrů velkoměstského prostředí - nezávislost individua a kultivace vlastní individuality, nemají v historickém vývoji obdobu. Jsou vyústěním myšlenkových proudů, které se samy vtělily do objektivní kultury. Ideál „všeobecného člověka v každém jednotlivci“ se vytrácí a namísto něj jakoby nastupuje „kvalitativní jedinečnost a nezaměnitelnost“ každého jednotlivce. Podle Simmela je právě velkoměsto prostorem střetů těchto dvou ideálů, místem, kde dochází k pokusům sloučit oba ideály dohromady. Velkoměsta jsou „jedinečným místem, plodí nespočetné významy, ovlivňují vývoj našeho duševního bytí, objevují se jako jeden z velkých historických výtvorů, plnoprávně se tu znova střetávají a rozvíjejí protikladně, život zahrnující proudění.“²³⁸

Tím však vystupují, jakkoliv jsou pro nás jejich jednotlivé jevy sympatické či nesympatické, zcela ze sféry, vůči které lze uplatňovat soudcovský přístup. Když tyto entity vrostly jak do kořenů, tak do koruny společenského života, kterému patříme v letmé existenci jedné jeho buňky – není už naší úlohou být žalobcem nebo odpouštějícím, ale pouze se snažit porozumět.²³⁹

Simmel se tak závěrem eseje vrací na jeho úplný začátek. Mám za to, že esej jako celek, i přes nehodnotící stanovisko deklarované na konci, vyznívá spíše negativně. Výsledek souboje jedince s objektivní kulturou velkoměsta se zdá být příznivý spíše pro druhou stranu. Simmel se k tomuto problému, nadvládě objektivní kultury nad subjektivní, vrací opakovaně až do samého konce svého života.

V eseji *Budoucnost naší kultury*²⁴⁰ trefně odhaluje rozdíl naší moderní kultury od kultur předcházejících. Rozdíl není v tom, že by současní jedinci měli omezenější schopnost se učit, být zkulturňováni. Spočívá v tom, že zatímco dříve, například

²³⁷ A hypertrofie kultury objektivní.

²³⁸ SIMMEL, Georg. Velkoměsta a duchovný život. s. 46.

²³⁹ Tamtéž

²⁴⁰ *Die Zukunft unserer Kultur* původně vydané v roce 1909.

v antickém Řecku, byla kultura jako celek jednotlivcem vstřebatelná, dnešní nárůst objektivní kultury, kultury věcí, tuto možnost neposkytuje. Současná kultura je nepopsatelně komplexní a stále se rozrůstá nesmírnou rychlostí. Jedinec samotný tomuto vývoji nestačí. Uzavírá se proto čím dál tím více do sebe. „Subjektivismus moderního osobního života, jeho vykořeněný, nahodilý charakter, je pouze vyjádřením následujícího faktu: ohromná, spleť, sofistikovaná kultura věcí, institucí, objektivizovaných idejí zbavuje jedince jakéhokoliv vnitřního vztahu ke kultuře jako celku a vrhá ho znovu nazpět k jeho *vlastním zdrojům*.“²⁴¹

Ve svém posledním eseji *Konflikt moderní kultury*,²⁴² jež lze považovat za jeho testament, Simmel toto téma uchopuje ještě silněji. Jakákoliv kulturní forma, jež se objeví, se v okamžiku svého zrodu stává mrtvou, oddělenou od života. Člověk se vůči této objektivní formě dostává do latentní opozice a snaží se ji vstřebat do své bezprostřední existence.²⁴³ To však v současné době díky nesmírnému rozsahu těchto forem není nemožné. Staré kulturní formy už nejsou nahrazovány novými. Projevuje se to i tím, že naše doba postrádá jakýkoliv jednotící styl, jakoukoliv vůdčí myšlenku. „Kdybychom se dnes lidí... otázali, jakou myšlenkou se ve svém životě skutečně řídí, dali by nám většinou nějakou úzce odbornou odpověď z oblasti svého povolání; o nějakém kulturním ideálu, který by ovládal lidi, i se všemi speciálními činnostmi, bychom však slyšeli jen zřídka.“²⁴⁴ Ideové sjednocení forem již není možné. Namísto toho se prosazuje koncept samotné bezprostřednosti života. Lidé chtějí pouze „plně vytěžit životní síly a jejich přebytek a je jim poměrně lhostejné, jaké předměty jim k tomu poslouží, a proto je také dost často brzy opouštějí.“²⁴⁵ Simmel tímto vykládá i současnou touhu po originalitě, která ujišťuje, že život sám se nepodrobil nějaké svazující formě, že je stále autentický. V tom podle Simmela tkví základy moderního individualismu. Avšak ani originalita sama není čistým životem, vždy se zakládá již na zasazenosti do objektivního světa forem, skrze které se jedinec může manifestovat. A tyto formy „náležejí zcela

²⁴¹ SIMMEL, Georg. The Future of Our Culture. In FRISBY, David, FEATHERSTONE, Mike. *Simmel on Culture : Selected Writings*. London ; Thousand Oaks, Calif. : Sage Publications, 1997. s. 101-102. s. 102.

²⁴² SIMMEL, Georg. Konflikt moderní kultury. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 132-157.

²⁴³ Srov. tamtéž, s. 134.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 139.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 144.

jinému řádu,“ řádu, který „stvrzuje a vznáší nárok na nadřazenou existenci.“²⁴⁶ Individualismus, jež je produktem moderního života a jeví se jako obrana proti narůstající objektivní kultuře, bude s touto kulturou vždy v konfliktu. Protože ta je jak jeho podmínkou, tak jeho popřením. Podle Simmela

je však zcela šosáckým předsudkem, že všechny problémy jsou tu k tomu, aby byly vyřešeny... Ani když je budoucnost nevystřídá něčím, co by představovalo jejich urovnání, nýbrž pouze nahradí jejich formy a obsahy formami a obsahy novými... Všechny problematické jevy, jimiž jsme se zabývali, nám názorně ukazují, jak přespříliš rozporná je přítomnost... Jeden problém se vytlačuje problémem jiným, jeden konflikt konfliktem jiným.²⁴⁷

Úplně pochopení a vyřešení všech problémů zůstává podle Simmela „božským tajemstvím.“²⁴⁸

²⁴⁶ Tamtéž, s. 155.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 156-157.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 157.

6. Simmel a současná doba

Georg Simmel byl jedním z prvních, kdo si uvědomil, že problémy a jevy, jež se objevily v jeho době, nemají jednoznačné řešení. Bylo mu jasné, že moderní svět již nelze vysvětlit jednou velkou teorií. Právě ve vědomí tohoto spočívá důvod, proč se o žádný všeobjímající systém ani nepokoušel. Theodor W. Adorno, představitel frankfurtské školy a kritik kulturního průmyslu, později konstatoval, že „Georg Simmel... byl, přes všechn psychologický idealismus, prvním, kdo uskutečnil obrat filosofie ke konkrétním věcem, což se stalo kanonickým pro všechny ty, které unavovala hlučnost kritiky poznání a dějin ducha.“²⁴⁹ Simmel tak předznamenává *pád metanarací* jak ho potom explicitně do myšlení o současném světě zavedl Francois Lyotard. Postmoderna, jak ji Lyotard hlásá, však neznamená překonání modernity, ale její vyvrcholení, které je trvalé.²⁵⁰ Lyotard v souvislosti s postmodernismem cituje tezi Jürgena Habermase, že „pokud modernita ztroskotala, pak v tom smyslu, že dopustila, aby se celistvost života roztránila v navzájem nezávislé oblasti přenechané úzké kompetenci odborníků, zatímco jedinec prožívá ‘desublimaci smyslu’ a ‘destrukturu formy’ ne jako osvobození, nýbrž v podobě nesmírné nudy...“²⁵¹

Na přínos Simmela pro uvažování o dnešní době výslovně poukazuje Zygmunt Bauman:

Simmelovy otázky se nám dnes zdají být známé, ale dokud se ony samy nestaly denním řádem světa jako takového, byly předmětem sociologické výzkumné výpravy Simmelovy. On totiž udělal to, co dnes děláme všichni, pouze to udělal o více než půlstoletí před námi.²⁵²

Jak jsem již uvedl výše, předmětem Simmelových úvah bylo pojetí modernity jako „způsobu zakoušení toho, co je nové v moderní společnosti.“

²⁴⁹ Citováno podle: HABERMAS, Jürgen. Georg Simmel on Philosophy and Culture : Postscript to a Collection of Essays. *Critical Inquiry* . 1996, vol. 22, no. 3, s. 403-414. Dostupný z WWW: <http://www.cas.sc.edu/soc/faculty/deflem/zsimhab.pdf> . s. 406.

²⁵⁰ Srov. LYOTARD, Jean François. *O postmodernismu*. Praha : Filosofía, 1993.

²⁵¹ Tamtéž, s. 18.

²⁵² BAUMAN, Zygmunt. Freud, Kafka, Simmel. Proba hermeneutiky sociologiznej. In REWERS, E. *Pojednanie tozsamosci z roznice?*. 1995. s. 34. Citováno podle PETRUSEK, Miloslav. Proč číst Simmela na konci tisíciletí. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 161.

Mám za to, že jevy a vztahy, které Simmel ve svém zkoumání velkoměsta zachytil, se za sto let od jejich popsání značně vyhrotily a umocnily, avšak jejich povaha zůstává stejná. Velkoměstský způsob života je v současné době životem téměř naprosté většiny obyvatel světa. Město jako socio-geografická jednotka ztratilo své hranice. Jak píše Paul Virilio: „Reálné město“ ustupuje, stává se pouze čtvrtí „virtuálního *metaměsta*,“ sídla globální metropolitiky, jehož centrum je všude a obvod nikde.“²⁵³ Na rozšíření města do globálních rozměrů nesou dozajista zásadní podíl nové komunikační technologie, jejichž příchod nemohl Simmel ve své době pravděpodobně tušit. Avšak na pozadí vývoje komunikačních technologií stojí globalizace ekonomická. Peněžní hospodářství je tím, co ze světa vytváří McLuhanovými slovy „globální vesnici.“²⁵⁴ McLuhan předpokládal, že se lidé vrátí díky komunikačním podmínkám do kmenové pospolitosti, avšak takový návrat se neuskutečnil. Namísto toho připomíná svět řízený peněžními vztahy Simmelovo velkoměsto, ale odosobnění jsou nejen jedinci, ale svůj specifický charakter ztrácejí i celé státy. Nadnárodní koncerny příliš nezajímá, v jakém státě vyrábějí, rozhodující je pro ně za kolik. Globálně provázaný trh prosazuje dělbu práce nejen na individuální úrovni, ale i v rozměrech celých regionů.²⁵⁵ Rozvoj komunikačních technologií neosobnost s touto dělbou práce ještě posiluje. Pokud přijmeme tezi, že dnešní společnost tvoří viriliovské *metaměsto*, které nemá nikde hranice, protože je všude, potom se nám nabízí další srovnání se Simmelovými pozorováními.

Nejenže se neosobnost a lhostejnost mezi lidmi peněžním stykem stále stupňuje, zároveň zde stále platí Simmelova úměra sociálního prostoru: „Individualita v bytí a jednání obecně vzrůstá s mírou, v jaké se sociální kruh objímající jedince rozšiřuje.“ Mezi současným vyhroceným individualismem a globální kulturou se dá vést pojítka. Možná bychom mohli zajít až tak daleko, že bychom prohlásili, společně s různými poststrukturalistickými autory, že jedinec, subjekt je mrtev.²⁵⁶ Pokud se vnější kruh objímající jedince rozšíří do nekonečna, potom se vnitřní kruh stáhne do nicoty. Avšak

²⁵³ Srov. VIRILIO, Paul. *Informatická bomba*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2004. s. 18-20.

²⁵⁴ Srov. McLUHAN, Marschal. *Člověk, média a elektronická kultura*. Brno : Jota, 2000.

²⁵⁵ Srov. například GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. Praha : SLON, 2003. Zejména s. 62-66.

²⁵⁶ Viz například: „člověk by měl být vymazán, stejně jako tvář v písku na kraji moře“. FOUCAULT, Michael, *The order of things: An Archeology of the Human Sciences*. New York: Pantheon, 1970. s.387.

stále tu jsou zprostředkující kruhy. Důkazem toho může být rostoucí počet nestátních organizací či směřování moderních států k co největšímu regionalismu.

S globalizací souvisí i globalizace času; to co Simmel považoval za nutnou podmínku fungování velkoměsta, je nyní nutnou podmínkou fungování celého světa. Jednotný čas spolu s exaktností a kalkulem jsou principy, na kterých si dnešní svět zakládá. Jednotný čas je rozhodujícím faktorem koordinace světového obchodu a dopravy. Na druhou stranu pro osobní život jednotlivců není objektivní čas nyní tak závazný. Rozvoj komunikačních technologií přinesl i mobilní telefon, objektivní čas se pomocí něj dá přizpůsobit momentální náladě, již není třeba plánovat schůzky s přáteli týden dopředu na hodinu přesně. Když jde však o peníze, platit se musí na čas.

Přemíra podnětů a vzruchů, která útočí na naše nervy a je příčinou blazeovaného postoje, je v dnešní době rovněž umocněna. Rychlé střídání vzruchů už na nás nepůsobí pouze v městských ulicích, ale také v našich domovech. Tento jev je nyní rozšířen a koncentrován díky rozvoji masové komunikace. Média se blazeovanosti snaží bránit stálým stupňováním brutálnosti a obscénnosti programů, jejich klipovitostí. Trefně parafrázuje Simmela Keller: „Pokud by měl člověk v tomto panoptiku soucítit i jen ze zlomkem obětí, o jejichž neštěstí je každých čtyřia dvacet hodin zcela rutinně informován, stěží by mu zbyla ještě slza pro případ úmrtí v rodině.“²⁵⁷ Blazeovaný postoj se projevuje i formou „adrenalinových sportů;“ co jiného nás dnes může vyvést z nudy než skok do propasti s gumovým lanem připevněným k nohám.

Rezervovanost a lhostejnost k lidem, se kterými se denně setkáváme, nadále přetrvává. Fyzická blízkost a duševní vzdálenost, již už v Simmelově době zakoušeli lidé při cestě vlakem či omnibusem, v dnešní době a hromadné dopravě nalezla své vyjádření v iPodu a jiných přenosných zařízeních.

Simmelovy analýzy módy jsou také stále výstižné. I nadále móda poskytuje pocit osobní identity a zároveň příslušnost k nějaké skupině. Rozběhnutý spotřební průmysl si vyžaduje střídání módy a stylů více než kdy jindy. Konotativní znaky druhého řádu, jak o nich mluví Barthes, jež jsou produktům připisovány reklamou, hlásají stále totéž: ať už to je co to je, bez toho nebudeš „in.“ Vnitřní smysl produktů se tak vytrácí v jejich neustálém střídání a estetizaci.

²⁵⁷ KELLER, Jan. *Dvanáct omylů sociologie*. Praha : SLON, 1995. s. 134.

Konečně i boj subjektivního ducha s objektivní kulturou a jeho vzepření se formám nachází v dnešní době svůj obraz jak v bezbřehém hédonismu, tak v současném umění. Konzumní hédonismus je ale spíše únikem, nervózním pobíháním po nákupním centru, než životem samotným. Simmel na konci eseje *Konflikt moderní kultury* píše, že „sotva kdy se most mezi minulou a budoucí podobou kulturních forem jevil stržen tak dokonale jako dnes.“ Přesto se však podle něj schyluje „k oné typické kulturní proměně, k vytvoření forem nových, současným silám přizpůsobených forem.“²⁵⁸ Avšak od jeho smrti nic takového nenastalo. Naopak rebelie života vůči formám v následujících generacích ještě zesílila.

²⁵⁸ SIMMEL, Georg. Konflikt moderní kultury. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 156.

7. Závěr

V této práci jsem se pokusil přiblížit Simmelovo vnímání moderní společnosti. Snažil jsem se ukázat, jaký vliv mělo na jeho dílo velkoměstské prostředí, v němž se nacházel. Přiblížením Simmelovy biografie jsem se snažil pomoci pochopit specifický charakter jeho uvažování, který byl formován právě tím, že se nepohyboval čistě ve slonovinové věži dobového akademického myšlení. Simmel se nacházel ve více kontextech a v různých intelektuálních disciplínách a byl schopný mezi nimi plynule přecházet a nacházet pojítka. To ho, spolu s jeho soustředěním se na zdánlivě marginální jevy, odlišuje od ostatních autorů jeho doby. Pokusil jsem se dále ukázat, že Simmelovo východisko, totiž společnost jako neustálý proud interakce jedinců, mu nedovolilo vytvořit ucelený systém, přičemž on ani o žádný ucelený systém výkladu veškeré reality neusiloval. Tomu odpovídal i styl jeho práce. Jeho dílo je fragmentární, Simmel se vzdává generálních pravd tradiční filozofie a akademické sociologie, a to ve prospěch estetického a esejistického uvažování o fragmentech společnosti a postavení jedince v ní.

Simmelovo myšlení jsem přiblížil na jeho úvahách o velkoměstu a mentalitě, která z velkoměstského prostředí, charakteristického peněžní směnou, vyrůstá. Viděli jsme, že velkoměstská mentalita se pohybuje mezi dvěma hranicemi: hypertrofií objektivní kultury a atrofií kultury subjektivní. Duchovní život jedince ve velkoměstě je reakcí na všudypřítomnou objektivní kulturu. Tato reakce však často redukuje subjektivní kulturu, která se vyčerpává v obranných mechanismech. Z tohoto boje pak můžeme pochopit takové jevy jakými jsou blazeovanost, kalkulativní myšlení, intelektualizace života, rezervovanost a antipatie v jejím podloží. Jsou to způsoby, jimiž jedinec odolává rozptýlení do fragmentů objektivní kultury. A podobně můžeme porozumět i všem excentrickým projevům a extravagancím obyvatel velkoměsta. Spíše než z jejich konkrétních obsahů je můžeme pochopit jako formy sebeodlišení, jejichž obsah má arbitrární charakter. Jsou to způsoby, kterými jedinci usilují v nedostatku subjektivní kultury alespoň o částečnou individuaci a o uznání své individuality druhými. Všechny tyto jevy jsou vyústěním vývoje moderní kultury, která je charakteristická právě nadvládou objektivního ducha nad duchem subjektivním. Velkoměstské prostředí vytváří

stavy, které by se v jiných okolnostech jevily jako psychopatologické, avšak ve velkoměstě jsou pochopitelnými adaptačními mechanismy na dané prostředí. Velkoměsto tak vytváří jakousi „normální, funkční schizofrenii“²⁵⁹ poháněnou touhou po sounáležitosti a snahou odlišit se. Schizofrenii, která je vyústěním podmínek, které v něm převládají.

Simmelovo obrácení se k fragmentům každodennosti života, k hledání jejich významu, je právě tím, co činí jeho eseje zajímavými a živými i dnes. Ostatně motivy, které ve svých textech zachytil, můžeme nalézt i u současných autorů, jak jsem se pokusil ukázat různými odbočeními a porovnáním současné doby s jeho dobou. Simmel odstupuje od hledání nápravných postupů a návodů na léčbu společnosti. Namísto toho se snaží porozumět. Tematizace a problematizace zdánlivě fádních jevů, které však ve své podstatě odkazují na složitější vztahy s jejich vzájemnou provázaností a na charakter individuality moderního člověka, ho spojuje s dnešním uvažováním o společnosti, které také opouští ideu jednoho poznatelného celku ve prospěch plurality pohledů.

Tato práce se tedy snažila alespoň zlomkovitě přiblížit část Simmelova ohromně pestrého a obsáhlého díla. Jeho dílo dle mého názoru neztrácí svoji schopnost vést dialog ani v dnešní době. V době, která je sama rozpadlá na fragmenty a jejíž celkový smysl a směřování nezná nikdo, nám Simmelovy střípky modernity mohou pomoci porozumět naší vlastní situaci. Tak to také Simmel chtěl:

Vím, že bych měl zemřít bez duchovních dědiců (a je to dobře). Jméni, které jsem zanechal, je jako peníze rozdělené mezi mnoho dědiců. Každý z nich použije svůj podíl v nějakém obchodu, který je slučitelný s *jeho* přirozeností, ale který nelze nadále považovat za pocházející z tohoto jmění.

²⁵⁹ Srov. WEINSTEIN, D., WEINSTEIN, M. *Postmodern(ized) Simmel*. London, New York : Routledge, 1993. s. 112.

8. Literatura

BAUMAN, Zygmunt. *Globalizace: Důsledky pro člověka*. Praha : Mladá Fronta, 2000. 157 s.

BUFFET, Cyril. *Berlín*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 439 s.

COSER, Lewis. Georg Simmel's Style of Work : A Contribution to the Sociology of the Sociologist. *The American Journal of Sociology*. 1958, vol. 63, no. 6, Emile Durkheim-Georg Simmel, s. 635-641. Dostupný z WWW: <http://links.jstor.org/sici?sici=0002-9602%28195805%2963%3A6%3C635%3AGSSOWA%3E2.0.CO%3B2-E> [cit. 2007-08-28].

DAVIS, Murray S. Georg Simmel and the Aesthetics of Social Reality. *Social Forces*. 1973, vol. 51, no. 3, s. 320-329. S. 322. Dostupný z WWW: <http://links.jstor.org/sici?sici=0037-7732%28197303%2951%3A3%3C320%3AGSATAO%3E2.0.CO%3B2-D> [cit. 2007-08-28].

DEBORD, Guy. *Society of the Spectacle*. 1967. Dostupný z WWW: <http://www.marxists.org/reference/archive/debord/society.htm> [cit. 2007-08-28].

ENGELS, Bedřich. *The Condition of the Working Class in England*. Leipzig , 1845. Dostupný z WWW: <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1845/condition-working-class/> [cit. 2007-08-28].

FOUCAULT, Michael. *The order of things: An Archeology of the Human Sciences*. New York : Pantheon, 1970. 387 s.

FRIEDBERG, Anne. *Window Shopping : Cinema and the Postmodern* . Berkeley and Los Angeles, California : University of California Press, 1994. 287 s.

FRISBY, David. *Cityscapes of Modernity : critical explorations*. Cambridge : Polity press, 2001. 392 s.

FRISBY, David. *Fragments of Modernity : Theories of Modernity in the Work of Simmel, Kracauer and Benjamin*. Cambridge, Massachusetts : The MIT Press, 1988. 327 s.

FRISBY, David. *Georg Simmel*. London : Tavistock/Ellis Horwood, 1984. 161 s.

FRISBY, David. *Sociological Impressionism : A Reassessment of Georg Simmel's Social Theory*. London, New York : Routledge, 1992. 224 s.

GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. Praha : SLON, 2003. 200 s.

- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha : Argo, 2001. 595 s.
- GOFFMAN, Erving. *Všichni hrajeme divadlo*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999. 247 s.
- HABERMAS, Jürgen. Georg Simmel on Philosophy and Culture : Postscript to a Collection of Essays. *Critical Inquiry* . 1996, vol. 22, no. 3, s. 403-414. Dostupný z WWW: <http://www.cas.sc.edu/socy/faculty/deflem/zsimhab.pdf> [cit. 2007-08-28].
- HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha : FILOSOFIA, 2000. 418 s.
- HELLE, Horst, J. *Georg Simmel : Introduction to his Theory and Method*. München, Wien : Oldenbourg, 2001. 217 s.
- HUBÍK, Stanislav. *Sociologie vědění*. Praha : SLON, 1999. 224 s.
- HUSSERL, Edmund. *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie : úvod do fenomenologické filozofie*. Praha : Academia, 1996. 568 s.
- KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha : SLON, 2005. 529 s.
- KELLER, Jan. *Dvanáct omylů sociologie*. Praha : SLON, 1995. 167 s.
- KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Praha : SLON, 2007. 194 s.
- LEVINE, Donald N. Introduction. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s. ix-lxv.
- LIESSMANN, Konrad P. *Filozofie moderního umění*. Olomouc : Votobia, 2000. 205 s.
- LYOTARD, Jean François. *O postmodernismu*. Praha : Filosofia, 1993. 206 s.
- MASARYK, G. Tomáš. Sociologie Georga Simmela. *Sociologický časopis*. 1997, roč. 33, č. 3, s. 377-382
- MCLUHAN, Marschal. *Člověk, média a elektronická kultura*. Brno : Jota, 2000. 415 s.
- MERTON, Robert K. Sociální struktura a anomie. In MERTON, Robert K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha : SLON, 2000. s. 132-177.
- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha : SLON, 2006. 311 s.

MUSIL, Jiří. Co je urbanizace. In HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J. *Zrod velkoměsta*. Praha, Litomyšl : Paseka, 2002. s. 7-53.

MUSIL, Jiří. *Sociologie soudobého města*. Praha : Svoboda, 1967. 320 s.

PAVELKA, Jiří, POSPÍŠIL, Ivo. *Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů*. Brno : Georgetown, 1993. 290 s.

PETRUSEK, Miloslav. Proč číst Simmela na konci tisíciletí. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 159-189.

PETRUSEK, Miloslav. Simmel a Masaryk. Na okraj jedné neznámé Masarykovy recenze. *Sociologický časopis*. 1997, roč. 33, č. 3, s. 367-376

PETRŮČEK, Miroslav. *Úvod do (současné) filozofie*. Praha : Hermann a synové, 1997. 178 s.

POSTER, Mark. *Mode of Information*. Chicago : The University of Chicago Press, 1990. 179 s.

ROWE, Dorothy. Desiring Berlin: gender and modernity in Weimar Germany. In MESKIMMON M. a WEST S., eds. *Visions of the 'Neue Frau': women and the visual arts in Weimar Germany*. Aldershot: Scolar Press, 1995. s.143-164

SIMMEL, Georg. Bridge and Door. In FRISBY, David, FEATHERSTONE, Mike. *Simmel on Culture : Selected Writings*. London ; Thousand Oaks, Calif. : Sage Publications, 1997. s.170-174.

SIMMEL, Georg. Cizinec. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 26-33.

SIMMEL, Georg. Člověk jako nepřítel. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 34-43.

SIMMEL, Georg. Dobrodružství. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 44-60.

SIMMEL, Georg. Exkurz o probléme: Může existovat společnost? . In SIMMEL, Georg. *O podstatě kultúry: eseje*. Bratislava : Kaligram, 2003. s. 197-212.

SIMMEL, Georg. Freedom and The Individual. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s. 217-226.

SIMMEL, Georg. Group Expansion and the Development of Individuality. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s. 251-293.

SIMMEL, Georg. Konflikt moderní kultury. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 132-157.

SIMMEL, Georg. Móda. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 100-131.

SIMMEL, Georg. Peníze v moderní kultuře. In SIMMEL, Georg. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. s. 7-25.

SIMMEL, Georg. Social Forms and Inner Needs. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s. 351-352.

SIMMEL, Georg. Subjective Culture. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s. 227-234.

SIMMEL, Georg. The Berlin Trade Exhibition. In FRISBY, David, FEATHERSTONE, Mike. *Simmel on Culture : Selected Writings*. London ; Thousand Oaks, Calif. : Sage Publications, 1997. s. 255-258.

SIMMEL, Georg. The Future of Our Culture. In FRISBY, David, FEATHERSTONE, Mike. *Simmel on Culture : Selected Writings*. London ; Thousand Oaks, Calif. : Sage Publications, 1997. s. 101-102.

SIMMEL, Georg. The Philosophy of Fashion. In FRISBY, David, FEATHERSTONE, Mike. *Simmel on Culture : Selected Writings*. London ; Thousand Oaks, Calif. : Sage Publications, 1997. s. 187-206.

SIMMEL, Georg. The Problem of Sociology. In LEVINE, Donald N. *Georg Simmel : On Individuality and Social Forms*. Chicago : The University of Chicago Press, 1971. s. 23-35.

SIMMEL, Georg. Velkomestá a duchovní život. In SIMMEL, Georg. *O podstatě kultúry: eseje*. Bratislava : Kaligram, 2003. s. 34-46.

VIRILIO, Paul. *Informatická bomba*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2004. 167 s.

WALTHER, Ingo, F. *Umění 20. století*. Praha : TASCHEN/Nakladatelství Slovart, 2004. 840 s.

WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha : OIKOYMENH, 1998. 354 s.

WEINSTEIN, D., WEINSTEIN, M. *Postmodern(ized) Simmel*. London, New York : Routledge, 1993. 238 s.

WIRTH, Louis. Urbanism as a Way of Life. *The American Journal of Sociology*. 1938, vol. 44, no. 1, s. 1-24. Dostupný z WWW: <http://links.jstor.org/sici?sici=0002-9602%28193807%2944%3A1%3C1%3AUAAWOL%3E2.0.CO%3B2-B> [cit. 2007-08-28].

Veškeré překlady z cizojazyčné literatury provedl, pokud není uvedeno jinak, autor bakalářské práce.

Abstrakt:

Obraz modernity a velkoměsta v díle Georga Simmela

Cílem této práce je pokusit se rekonstruovat obraz modernity ve velkoměstě, jak ho ve svém díle zachytil Georg Simmel. Součástí práce je diskuze Simmelova stylu uvažování, který se vymykal dobovým požadavkům na akademickou vědu a jenž se stal i jednou z příčin, proč Simmel přes svou popularitu mezi veřejností až téměř do sklonku života nezastával žádnou řádnou akademickou funkci. Pokusím se zde ukázat, že Simmelovo uvažování úzce souviselo s jeho biografií a životem uprostřed velkoměsta, jímž byl v jeho případě Berlín. Simmelův fragmentární styl nedovoluje z jeho esejů vyextrahovat žádnou ucelenou teorii, již by šlo velkoměstský život vyložit. V této práci jsem proto z jednotlivých textů poskládal mozaiku, jež by měla alespoň zčásti osvětlit Simmelův náhled na problémy a jevy, které byly charakteristické pro velkoměsta přelomu 19. a 20. století a jež nejsou jednoznačně vyřešené ani v dnešní společnosti.

Abstract:

The picture of modernity and the metropolis in Georg Simmels writings

The aim of this thesis is reconstruction of picture of the modernity emerging in the metropolis how was portrayed by Georg Simmel. Part of this thesis is devoted to discussion of Simmels style of thinking, which was out of criterion of academic sciences of his time and which was one of the reasons why he didn't attain however popular in the public he was, an academic position almost all his live. I will try to demonstrate, that Simmels style of thinking was closely connected with his biography and live inside metropolis, which was in his case Berlin. His fragmentary style make impossible to extract comprehensive theory for explaining metropolitan life. Therefore I have tried to put together mosaic made out of single essays, which allows us, at least in part, see Simmels view of phenomena and problems, which were characteristic for metropolises in time about the turn of 19th and 20th century and which still remain ambiguous in our present society.